

Poczet Papieży

Jan Wierusz Kowalski

Krajowa Agencja Wydawnicza

Warszawa rok 1986

Wstęp

Słowo „papież” wzięło początek od wyrazu greckiego, *papas*, który oznacza ojciec. Od zarania chrześcijaństwa wierni pozdrawiali tym słowem swych duchownych przywódców, mnichów, kapłanów, biskupów. Na przełomie II i III wieku we wschodnim chrześcijaństwie tytuł *papas* przylgnął do patriarchy Kościoła aleksandryjskiego. Na Zachodzie natomiast zlatynizowaną formą *papa* posługiwali się biskupi Kartaginy i Rzymu. Najwcześniejszy znany nam napis *papa* występuje na ścianach rzymskich katakumb św. Kaliksta; pochodzi z końca III w. Od wczesnego średniowiecza nazwa „papież” występuje w dokumentach kościelnych jako powszechnie uznany tytuł biskupa Rzymu, a od 1073 r. Grzegorz VII oświadczył, że prawo do używania tytułu „papież” jest zastrzeżone dla rzymskiego biskupa./ Należy jednak zauważyć, że do dnia dzisiejszego, oficjalna nomenklatura stosowana w łacińskim prawie kościelnym nie posługuje się wyrazem *papa*. Zastępuje go zwrot, *Romanus Pontifex* (rzymski pontyfik, czyli arcykapłan), zapożyczony z pogańskiej terminologii religii Rzymian, w której kolegium pontyfików pod kierunkiem najwyższego kapłana (*Summus Pontifex*) było odpowiedzialne za organizację oficjalnego kultu państwowego. W języku kościelnym wyrażenie *romanus pontifex* kojarzy w sobie dwie podstawowe funkcje papieża: jest on biskupem Rzymu i jednocześnie, pontyfikiem, czyli głową całego Kościoła katolickiego. Rzecz wymaga krótkiego wyjaśnienia. Otóż zgodnie ze współczesną doktryną katolicyzmu, biskup Rzymu przejął te wszystkie atrybuty władzy, jakie miał apostoł Piotr, przewodniczący kolegium dwunastu apostołów, najwyższej instancji założonej przez Chrystusa instytucji kościelnej. A zatem podobnie jak Piotr był głową Kościoła, tak jego prawowici następcy mają władzę nad całą społecznością katolicką i jej hierarchią. Jest to tzw. teza o sukcesji apostolskiej, która pojawiła się na przełomie II i III w. n.e. w dziełach chrześcijańskich ideologów i po długiej ewolucji znalazła swój ostateczny wyraz w uchwalonym na I soborze watykańskim (1870 r.) dogmacie o prymacie papieskim. Opiera się ona na dwóch przesłankach: pierwsza zakłada, że kolegialna władza sprawowana przez kolegium dwunastu apostołów podlega Piotrowi, a druga, że Piotr był biskupem Rzymu i że przekazał władzę swoim następcom. Nie wchodząc w zawile implikacje teologiczne obu przesłanek, należy stwierdzić, że żadna z nich nie znalazła dotychczas potwierdzenia w wiedzy o początkach chrześcijaństwa. Wciąż do końca niewyjaśniona i kontrowersyjna jest sprawa roli, jaką odegrał Piotr w łonie apostolskiego grona. Wszystko zdaje się wykluczać, iż Piotr był pierwszym biskupem Rzymu. A to z dwóch powodów: p[ro] pierwsze, rzymska gmina chrześcijańska już się ukonstytuowała, zanim którykolwiek z apostołów mógł przybyć do stolicy cesarstwa. Ani w liście adresowanym około 58 roku n.e. do Rzymian, ani w tych, które później w samym Rzymie były pisane do chrześcijan Azji Mniejszej Paweł z Tarsu apostoł nie wspomina ani słowem o pobycie Piotra w Rzymie, czego nie omieszczałby zapewne uczynić, gdyby fakt ten był mu wiadomy. Po drugie, dlatego, iż w I w n.e. chrześcijańskie wspólnoty rozwijały się pod kolegialnym przewodnictwem Rady Starszych, czyli prezbiterów, których tylko wyjątkowo nazywano tu i ówdzie biskupami. Jak pisze wybitny biblista ks. Prof. Jan Stępień: „terminy –prezbiter- i –biskup- ukazują się w dokumentach chrześcijańskich z I w jako synonimy, oznaczające przełożonych gmin

chrześcijańskich. Wyraz *episkopos* nie określał jednak biskupa monarchicznego, następcy apostołów, jednego zwierzchnika Kościoła lokalnego. Z tym nowym znaczeniem spotykamy się po raz pierwszy dopiero od początku II w, u św. Ignacego Antiocheńskiego (*Eklezjologia św. Pawła*, Poznań 1972, s. 339). A zatem jeżeli nawet przyjmujemy, że Piotr przybył do Rzymu i poniósł tam śmierć męczeńską, – o czym wspomina późniejsza tradycja chrześcijańska – nie mógł być biskupem Rzymu ani nawet wyznaczyć swego następcy, gdyż – jak twierdzą zgodnie historycy chrześcijaństwa – instytucja jednoosobowej funkcji biskupiej nie była jeszcze w tym okresie znana. Poza tym wiadomo, że żaden z apostołów nie używał tytułu „biskup”. Dodajmy, że tradycja o pobycie i męczeństwie Piotra w Rzymie nie została dotychczas udowodniona bezspornymi świadectwami. Rozpoczęcie z polecenia Piusa XII wykopaliska w podziemiach bazyliki watykańskiej odkryły wprawdzie ślady jakiegoś cmentarzyska – nie brakuje ich w podglebiu Wiecznego Miasta, – ale o jakimkolwiek rozpoznaniu grobu czy kości Piotra apostoła nie może być mowy.

Poświęćmy kilka słów źródłom dotyczącym dziejów papieństwa. Są one wyjątkowo skąpe i mało wiarygodne, gdy chodzi o ustalenie imion papieży w pierwszym okresie chrześcijaństwa. Najwcześniejszą listę pierwszych papieży sporządził około 180 roku n.e. biskup Lyonu Ireneusz, Grek z pochodzenia. Był on jednym z pierwszych propagatorów tezy o „sukcesji apostołowej”; jego lista miała posłużyć jako dowód ciągłości tradycji od Piotra apostoła do współczesnego mu rzymskiego biskupa Wiktora (189-199?). Inną zawierającą tylko kilka imion, podał w tym samym okresie pochodzący z Azji Mniejszej pisarz chrześcijański Hegezyp (zmarł około 190 roku n.e.). Jego dzieło zaginęło, ale znane jest nam we fragmentach, cytowanych półtora wieku później przez Euzebiusza, biskupa Cezarei zwanego „ojcem historii kościoła” (zmarł około 340 roku n.e.). Śladem tych pierwszych spisów powstały następne, coraz obszerniejsze katalogi i biografie papieży, jak na przykład katalog papieża Liberiusza (352-366) lub pochodzący z VII wieku *Liber Pontificalis* (*Księga rzymskich pontyfików*). Stały się one podstawą opracowanych w średniowieczu kronik papieskich, wśród których niesłabnącym powodzeniem cieszyło się, mimo znikomej wartości historycznej dzieło Marcina Polaka, arcybiskupa gnieźnieńskiego (zmarł w 1279 roku), pod tytułem *Kronika papieży i cesarzy*. Wszystkie te źródła, zawierające jakieś jądro prawdy, są zgodne z ówczesną praktyką literacką upiękkszozone legendą i fantazją przez autorów, którzy swą niewiedzę o dziejach papieży ukrywali pod zbożną fikcją. Pierwszy dokładny spis aktów papieskich sporządzono z rozkazu papieża Innocentego III (1198-1216). Spis ten był w następnych latach systematycznie uzupełniany i troskliwie przechowywany w tajnym archiwum papieskim. Choć z polecenia Leona XIII część tej dokumentacji została udostępniona niektórym uczonym, pozostało jednak wiele problemów niewyjaśnionych do końca.

Wiele kłopotów sprawia problem chronologii papieskich pontyfikatów. Najwcześniejszą bezspornie ustaloną datą jest dzień 28 września 235 roku, w którym papież Pocjan zrezygnował z rzymskiego biskupstwa. Do podanych w katalogach dat pontyfikatów siedemnastu jego poprzedników uczeni odnoszą się z największą rezerwą, wysuwając wątpliwości nawet, co do imion wymienionych papieży. Nie lepiej przedstawia się problem następnych pontyfikatów. Kronikarze średniowieczni nie posługiwali się jednolicie ustalonym systemem datowania. W przedstawionym *Poczcie papieży* przyjęto chronologię występującą w oficjalnym spisie papieży, publikowanym, co roku w watykańskim wydawnictwie pt. *Annuario Pontificio*. Opuszczono jednak dni i miesiące rozpoczęcia względnie zakończenia kolejnych pontyfikatów, gdyż one właśnie – zwłaszcza te, które dotyczą okresu średniowiecza – są najbardziej dyskusyjne. Z tych samych powodów przy imionach antypapieży podaliśmy tylko datę elekcji.

Ilu było papieży? I na to pytanie nie ma zgodnej odpowiedzi wśród historyków, nawet katolickich. Pomyłki popełniane przez kronikarzy w ustalaniu dat poszczególnych

pontyfikatów, błędy w pisowni (np. Martinus zamiast Marynus), brak konsekwencji w stosowaniu numeracji papieża noszących to samo imię (ilu było papieża Feliksów? Ilu Janów?) wprowadzały spore zamieszania. Przyjęto tu zgodnie z *Annuario Pontificio* – liczbę 261 prawowitych biskupów rzymskich, od Piotra aż po Jana Pawła I. Pozostałe imiona zaliczono do kategorii „antypapieży”, co nie przesądza jeszcze o ważności elekcji niektórych kontrkandydatów do tronu Piotrowego. Wnikliwa analiza trybu, w jakim dokonywano wyboru rzymskich biskupów, mogłaby dopomóc lepszemu zrozumieniu wielu aspektów politycznej i religijnej działalności papieża. Pisano o tym wiele, aczkolwiek utrudniony dostęp do zasobów archiwalnych nie sprzyja obiektywnej ocenie dziejów papieża. Pierwszych biskupów Rzymu – podobnie jak w innych chrześcijańskich diecezjach – wybierał lud i duchowieństwo. Wybory były następnie zatwierdzane przez biskupów sąsiednich diecezji, po czym elekt otrzymywał sakrę biskupią. Już w V wieku rozpoczął się proces eliminacji wpływu świeckich na przebieg wyborów, które stały się domeną zastrzeżoną dla kleru. Akceptacja przez lud stała się czystą formalnością. Coraz częściej natomiast zdarzały się wypadki interwencji odgórnych: władz świeckich, cesarzy i królów oraz rządzących Rzymem przedstawicieli lokalnej arystokracji. Problem ten ciążył nad papieżem aż do końca XIX wieku. W okresie reformy gregoriańskiej (XI-XIII w.) usiłowano wyeliminować ingerencję czynników świeckich, przekazując prawa elektorskie elicie rzymskiego kleru, czyli kolegium kardynalskiemu. W tym duchu zostały ogłoszone postanowienia Mikołaja II z 1059 roku i Aleksandra III z 1179 roku, na mocy których wyłącznie kardynałowie byli uprawnieni do dokonywania wyboru papieża. Od XIII wieku zastrzeżono procedurę obrad elekcyjnych, izolując gremium kardynalskie na czas przeprowadzania wyborów. Zamykani „na klucz” (stąd wywodzi się nazwa konklawe: *cum clavi*, czyli pod kluczem) kardynałowie byli zobowiązani do szybkiego wyboru nowego papieża pod groźbą ograniczenia ich żywotności. W następnych wiekach regulamin konklawe został poddany licznym poprawkom i uzupełnieniom. Nigdy jednak nie udało się całkowicie wyeliminować wpływów i nacisków zewnętrznych czynników politycznych. Walka o tron Piotrowy była zbyt dużą stawką, by można było wyłączyć z gry wyborczej zainteresowania cesarskich i królewskich rządów europejskich, a również innych przedstawicieli arystokracji. Posługiwali się oni wszystkimi dostępnymi środkami nacisku, nie wykluczając przekupstwa lub prawa weta, które zastrzegli sobie w XVI wieku królowie Hiszpanii, a później cesarze Austrii. Ostatnie decyzje papieskie podjęte już w XX wieku, gwarantują w sposób bardziej zdecydowany swobodę i autonomię przeprowadzania wyborów przez gremium kardynalskie. Wprowadzono ponadto zasadę przestrzegania całkowitej tajemnicy, grożąc wysokimi karami kościelnymi tym, którzy w jakikolwiek sposób informowaliby o przebiegu konklawe. Kartki wyborców są spalane, (ale nie ich notatki osobiste) w specjalnym piecyku, a kolor dymu – biały lub czarny w zależności od domieszki smoły – powiadamia zgromadzonych przed bazyliką o wyniku głosowania. Nie wydaje się jednak, by zastosowanie tych środków ostrożności powstrzymało od przecieków informacji, skoro po każdym konklawe w dalszym ciągu publikowane są – nieoficjalne oczywiście – opisy tego, co się działo w auli wyborczej. Według obecnie obowiązującego ceremoniału po dokonaniu wyboru dziekan kolegium upewnia się, czy elekt wyraża zgodę, a następnie stawia mu pytanie: „Jak pragniesz się nazwać?” Aż do VI wieku biskupi rzymscy zachowywali do śmierci własne imię chrzestne. Pierwszy zmienił je Jan II (533-535), nosił on imię Merkeriusz, które zapewne uważał za niestosownie pogańskie. Podobnie Piotr Pawli nie chciał nazwać się Piotr II i zmienił swe imię na Jan XIV (983-984). W numeracji późniejszych papieża o imieniu Jan zaszyły perturbacje. Jan XXIII, Baltazar Cossa, wybrany legalnie, zrzekł się tiary na soborze w Konstancji (1415). Papież Roncalli przyjmując imię Jan XXIII uznał, że Baltazar Cossa był antypapieżem. Od połowy XVI wieku wszyscy papieża przyjmowali nowe imię, chcąc w ten sposób uczcić jednego ze swych poprzedników, noszących to samo imię. Obecnie ważniejsze

dokumenty papieskie są podpisywane przez papieży wybranym imieniem, ale bez liczby porządkowej.

Aż do czasów nowożytnych źródła rzadko, kiedy podają datę urodzenia papieży. Ograniczają się one do stwierdzenia, że na stolicy Apostolskiej zasiadł człowiek „stary” względnie „młody”. Są to określenia bardzo ogólnikowe, jeżeli zważyć, że w średniowieczu mężczyźną, który przekroczył pięćdziesiątkę, uważano na starca. Kilku papieży objęło swą funkcję w wieku bardzo młodym. Jan XII (955-964) miał 20 lat w chwili swego wyboru, Grzegorz V (996-999) 24 lata, a Benedykt IX (1032-1044) tylko 15 lat (niektórzy twierdzą nawet, że miał ich 12). Zdarzało się również, że kardynałowie głosowali na ludzi podeszłych wiekiem, być może licząc na to, że nowy pontyfikat nie potrwa długo, Paweł IV (1555-1559) miał 79 lat, a Klemens X (1670-1676) 80 lat, gdy obejmowali rządy papieskie. Leon XIII miał „tylko” 68 lat, ale kierował Kościołem katolickim przez ćwierć wieku. Niewiele było tak długich pontyfikatów. Aleksander III (1159-1181) panował 22 lata, Pius VI 24 lata, Pius VII 23 lata, a Pius IX 32 lata – był to najdłuższy pontyfikat w dziejach papiestwa. Wiele jest przykładów bardzo krótkich pontyfikatów. Niektórzy papieże umierali po 2 lub 3 miesiącach a nawet tygodniach sprawowania władzy. Stefan II zmarł trzeciego dnia po elekcji i nie dożył swej koronacji. Z tej przyczyny nie został wpisany na oficjalną listę papieży. Średnio licząc poszczególne pontyfikaty trwały 8-10 lat. Kilku papieży zrezygnowało ze swej funkcji przed śmiercią.

Niepodobna ustalić, jakie były narodowości biskupów rzymskich w trzech pierwszych wiekach. Byli zapewne Grekami, albowiem gmina rzymska składała się w większości z ludności napływowej, a nie rodowitej, rzymskiej. Historycy kościelni są zdania, że na 261 papieży około 200 pochodziło z Italii, a 50 było cudzoziemcami; narodowość pozostałych jest nieustalona. Wśród cudzoziemców najwięcej było Greków i Syryjczyków; ponadto lista zawiera 7 papieży z Francji, 6 z Niemiec, 2 Hiszpanów, 1 Portugalczyka, 1 Afrykańczyka, 1 z Anglii i 1 z Flandrii (Holandia). Właśnie Holender, Hadrian VI, był ostatnim papieżem nie Włochem aż do czasu wyboru Polaka, Jana Pawła II Wojtyły. Połowę papieży z Italii stanowią rodowici rzymianie.

Nie możemy ustalić, jakie było pochodzenie społeczne papieży z pierwszych okresów chrześcijaństwa. Wiadomo tylko, że Kalikst I urodził się jako niewolnik, a Kajus był ponoć krewnym cesarza Dioklecjana, Feliks III i Grzegorz I pochodzili z rodów senatorskich. W okresie średniowiecza, Renesansu, a nawet w dobie kontrreformacji znaczna większość papieży wywodziła się z rodów arystokratycznych, podobnie jak pozostała hierarchia kościelna w krajach feudalnej Europy. Nieliczni papieże pochodzący z uboższych warstw społecznych byli uprzednio niemal wszyscy mnichami, albowiem życie zakonne ułatwiało duchownym z niższych sfer dostęp do wyższych szczebli hierarchii kościelnej.

Niewiele można powiedzieć o zewnętrznym wyglądzie papieży wcześniejszych okresów, poprzedzających czasy Odrodzenia. Jest rzeczą oczywistą, że wizerunek biskupów rzymskich, przechowywanych na mozaikach i freskach średniowiecznych, nie można uważać za autentyczne portrety. Są to tylko schematycznie potraktowane artystyczne wyobrażenia najwyższych hierarchów Kościoła. Najwcześniejszym malowidłem, które – zdaniem specjalistów – można uważać za wierne odtworzenie oryginalnej postaci jest fresk przedstawiający papieża Innocentego III (1198-1216). Fresk ten pochodzi z XIII wieku i znajduje się na ścianie dolnego kościoła benedyktyńskiego klasztoru Sacro Speco w Subiaco. Od czasów Renesansu wielu malarzy portretowało swych mecenasów papieży. Powstały też wówczas liczne popiersia i rzeźby przedstawiające rzymskich pontyfików. Galeria numizmatyczna Muzeum Watykańskiego przechowuje kolekcję medalionów, których awersy w sposób realistyczny i z dużym kunsztem rytowniczym przedstawiają głowy papieskie, od Mikołaja V (1447-1455) począwszy aż do czasów współczesnych. Na ich podstawie możemy stwierdzić, że od Klemensa VII (1523-1534) aż do Klemensa XI (zmarły w 1721 roku)

wszyscy papieże bez wyjątku nosili brody. Wcześniej również Juliusz II (1503-1513) zapuścił brodę (niezbyt gęstą), ale dopiero w ostatnich latach swego pontyfikatu. W średniowieczu broda była oznaką życia ascetycznego; w dobie Odrodzenia i baroku brodę uważano za męską ozdobę twarzy i starannie ją pielęgnowano. Papieże nie używali peruk, lecz nosili, na co dzień obramowane futrem czapki z czerwonego aksamitu, zwane *manro*. Pius VII był znany z misternie zaczesanej fryzury.

Zgodnie z odwieczną tradycją najważniejszy tytuł papieży brzmi: „Biskup Rzymu”. Oprócz niego *annuario Pontificio* wymienia, wybijając go nawet większą czcionką, drugi tytuł pochodzący z czasów średniowiecza, a mianowicie „Namiestnik (*Vicarius*) Jezusa Chrystusa”. Roczniki papieskie zawierają jeszcze inne określenia, jak: „następca księcia apostołów”, (czyli Piotra), „najwyższy pasterz (*pontifex*) Kościoła Powszechnego”, „patriarcha Zachodu”, „prymas Italii”, „arcybiskup, metropolita prowincji rzymskiej”. Ostatni z obecnie używanych tytułów ma charakter świecki: „suweren państwa: Citta del Vaticano”.

W średniowieczu papieże często podpisywali się mianem *servus servorum Dei* (sługa sług Bożych), wprowadzonym w VII wieku przez Grzegorza I. Między XVII a XX wiekiem określenie to występuje rzadziej. Wskrzesał je Paweł VI po II soborze watykańskim.

W nomenklaturze kościelnych wykazów imion papieży wszyscy począwszy od Piotra aż po Feliksa IV (zmarły 530 roku) są uważani za świętych, oprócz Liberiusza (zmarły w 366 roku) i Anastazego (zmarły w 498 roku). Podobnie wszystkich papieży od początku aż do Milcjadesa (zmarły w 314 roku) uznano za męczenników, choć wiadomo, że nie wszyscy ponieśli śmierć męczeńską. Świętym i męczennikiem jest również antypapież Hipolit (zmarły w 235 roku). Tytuł męczennika przyznano ponadto papieżowi Marcinowi I, który w 655 roku zmarł z wycieńczenia na wygnaniu. Od roku 530 liczba papieży świętych wyraźnie maleje.

Do XI wieku jest ich 23, w XIII wieku tylko jeden, Celestyn V (zmarły po rezygnacji z pontyfikatu w 1296 roku), a po nim, w czasach nowożytnych, dwóch: Pius V i Pius X.

Jedynie wymienieni tu trzech ostatni papieże byli kanonizowani. Ośmiu papieży ma tytuł „błogosławionych”, dwóch zaś doktorów Kościoła: Leon I i Grzegorz I. Od czasów wczesnego Odrodzenia do wszystkich papieży zwracano się słowami: „Ojczy święty” lub „Wasza Świątobliwość”. W tym wypadku jednak określenie „święty” dotyczy wyłącznie sakralnej funkcji papieża, bez względu na normalną ocenę jego osobistej postawy.

Nie znamy dokładnie pochodzenia zwyczaju używania przez papieży własnego herbu.

Oficjalny wykaz herbów papieskich zaczyna się od godła używanego na pieczęciach Innocentego III (początek XIII wieku). Herbami posługiwali się również antypapieże. Nie wszystkim herbom papieskim towarzyszyły odpowiadające im dewizy. W 1595 roku opublikowano w Wenecji prorocтво, przypisywane rzekomo św. Melachiaszowi O'Morgair (1096-1148), prymasowi Irlandii. Zawiera ono 111 przydomków mających charakteryzować działalność papieży od Celestyna II (1143-1144) począwszy. Ostatnim papieżem przed końcem świata ma być Piotr II. Przydomki te mają charakter fikcyjny i przypadkowy, zwłaszcza te, które nieznanemu autorowi wymyślił dla scharakteryzowania papieży panujących po XVI wieku.

Strój papieży ulegał w ciągu wieków nieustannym przeobrażeniom. Początkowo zapewne niewiele odbiegał od ubioru innych duchownych, a nawet osób świeckich. Od połowy średniowiecza wraz z rosnącą pozycją biskupa rzymskiego na arenie międzynarodowej zaznacza się tendencja do używania coraz strojnieszszych szat. Chodzi zwłaszcza o strój ceremonialny, który papieże przywdziewali się bądź z okazji uroczystych nabożeństw, bądź też oficjalnych wystąpień pozaliturgicznych. W czasie sprawowania funkcji kultowych papieże używali w zasadzie arcybiskupich szat liturgicznych. Odróżniała ich jednak od innych hierarchów kościelnych tiara, która począwszy od końca X wieku wkładali zamiast infuły (mitry) biskupiej. Tiara była nakryciem głowy podobnym do stożkowego hełmu, początkowo niezbyt wysokim, później coraz bardziej wydłużonym. Była wykonana z białego

uszywnionego płótna i bogato ozdobiona złotymi haftami. Jej pochodzenie nie jest nam znane. Prawdopodobnie prawzorów tiary należy poszukać w strojach używanych przez duchownych w Syrii, a być może nawet w Persji. W końcu XII wieku papieską tiarę otoczono jednym, a później dwoma złocistymi diademami, które symbolizowały świecką i duchowną władzę namiestnika Chrystusowego. Od czasu Benedykta XII (1334-1342) dodano trzeci diadem, co miało oznaczać supremację papieża nad całym światem. Papieże posługiwali się tiarą tylko w wyjątkowych okolicznościach (koronacje, uroczyste ingresy itp.). Przy ołtarzu zamiast tiary korzystali z infuły arcybiskupiej. Od wczesnego średniowiecza odrębnym dystyngtorium papieskim był palusz. Jest to biała, wełniana, szeroka wstęga w kształcie naszyjnika o dwóch końcach, z których jeden opada na piersi, a drugi na plecy. Palusz był tkany przez mniszki z klasztoru św. Agnieszki w Rzymie ze specjalnej wełny jagniąt poświęconych przez papieża. Na taśmie naszytych jest sześć krzyżyków z czarnego sukna. W Kościele wschodnim palusze były oznaką patriarchów. W Kościele zachodnim były początkowo strojem zastrzeżonym wyłącznie dla papieża. W średniowieczu papieże postanowili przesyłać za odpowiednią opłatą palusze biskupom metropolitom, podkreślając w ten sposób uzależnienie lokalnych kościołów od władzy papieskiej. W czasie ceremonii liturgicznych papieże używają czerwonych rękawiczek z haftowanym krzyżem i złotem haftowanych sandałów. Na co dzień strojem domowym papieża jest od niepamiętnych czasów biała sutanna. Jak pisali średniowieczni pisarze kościelni, stanowi ona symbol białej tuniki Chrystusowej „nie szytej, lecz tkanej od góry”, którą żołnierze rzymscy rozłozowali między sobą po ukrzyżowaniu Jezusa (por. Ewangelia św. Jana 19,24). Poza domem papież nosi czerwony płaszcz i czerwony kapelusz. Warto w tym miejscu wspomnieć, że od 1245 roku (sobór w Lyonie) papieże przyznali kardynałom prawo noszenia czerwonego kapelusza ze zwisającymi chwostami. Bonifacy IX (1389-1404) nakazał kardynałom używanie szat w kolorze purpurowym, który w języku malarskim nazywa się „cynobrem jasnym”. Od II soboru watykańskiego stroje papieskie i kardynalskie stały się znacznie skromniejsze. Paweł VI sprzedał tiarę do jednego z muzeów amerykańskich, a uzyskane z transakcji pieniądze przeznaczył na cele charytatywne. Insignia papieskie były od czasów średniowiecza troskliwie przechowywane w skarbcu zakrytym w bazyliki św. Piotra. Znajdowały się tam między innymi płaszcz purpurowy i tiara. Zdarzały się wypadki, że kontrkandydaci (antypapieże) do tronu Piotrowego wykradali insignia, by umożliwić przeprowadzenie własnej koronacji. Kilkakrotnie insignia te zostały zrabowane przez najeźdźców lub potajemnie sprzedane kupcom ze Wschodu.

Współcześni papieże nie korzystają już z licznych rezydencji, które od czasów średniowiecza wzniesiono nie tylko w Rzymie, ale i poza miastem. Najstarszą rezydencją papieską jest pałac Laterański, przekazany przez cesarza Konstantyna papieżowi Sylwestrowi I. Od czasów Renesansu główną siedzibą papieży stał się rozbudowany kompleks budynków wokół bazyliki św. Piotra, zwany Watykanem. W dobie Oświecenia wzniesiono trzeci pałac papieski na wzgórzu Kwirynalskim. Dziś jest siedzibą prezydenta Republiki Włoskiej. Od 1870 roku papieże rezydują w Watykanie. Poza Rzymem ważne pałace papieskie zostały wzniesione w Gaecie, koło Neapolu, w Anagni, Viterbo, Florencji, Perugii. W okresach napięć politycznych, gdy pobyt w Rzymie zagrażał bezpieczeństwu papieża, opuszczał on swoją diecezję i chronił się pod opiekę sąsiednich państw Italii. Kilka razy w samym Rzymie toczyły się zaciekle walki o pałace pomiędzy papieżami i antypapieżami, którzy siłą zajmowali jedną z rezydencji. W pobliżu Rzymu, w Castel Gandolfo, zbudowano w 1596 roku letnią rezydencję, z której korzystają również współcześni papieże. Na szczególną uwagę zasługuje rezydencja papieska w Awinionie, gdzie biskupi rzymscy przebywali od 1309 do 1415 roku. Po Wielkiej Rewolucji Awinion przejęły władze francuskie. Przepyszne budynki, źle konserwowane, uległy zniszczeniu. Dzisiaj część z nich służy do urządzania imprez kulturalnych.

W pierwszych wiekach chrześcijaństwa papieży grzebano w katakumbach. Znana jest powszechnie Krypta Papieska w katakumbach Kaliksta, gdzie znajdują się najstarsze znane nam papieskie nagrobki. Od IV wieku groby papieskie mieściły się w podziemiach Lateranu, Watykanu oraz innych bazylik rzymskich. Kilkunastu papieży pochowano w innych miastach Italii lub w innych krajach.

Papież sprawuje swą władzę za pośrednictwem zespołu urzędów, zwanego kurią papieską. Nazwa „kuria” pochodzi od wyrazu łacińskiego *curia*, który oznaczał siedzibę władz miejskich Rzymu na Kapitolu. Opis kurii rzymskiej i jej dziejów nie wchodzi w zakres tej pracy. Oprócz kurii rzymskiej istnieją dziś dwa organy doradcze papieży, kolegium kardynałskie i synod biskupów, powołany do życia po II soborze watykańskim. Odrębną rolę odgrywa dwór papieski, od czasów Pawła VI zwany Domem Papieskim. Był on w okresie Odrodzenia niesłychanie rozbudowany, a jego świetność miała być dowodem niczym nieograniczonej władzy biskupa rzymskiego. Niezwykle drobiazgowo opracowana etykieta obowiązywała całe otoczenie papieskie aż do czasów Piusa XII. Wyłom uczynił Jan XXIII, który rozpoczął proces uproszczenia rytuału regulującego zachowanie domowników papieża i osób przyjmowanych na audiencjach. Zniesiono na przykład przepis trzykrotnego przyklękania przed rozpoczęciem i po zakończeniu prywatnej rozmowy z papieżem oraz całowania jego pantofla.

Urzędowe akta papieskie są obecnie w części publikowane w urzędowym periodyku watykańskim, zwanym *Acta Apostolicae Sedis* (w skrócie AAS). Dzieli się one na kilka kategorii. Najważniejsze z nich, noszące charakter uroczysty, to konstytucje apostolskie oraz bulle. Bullą nazywano pierwotnie pieczęć ołowianą, która posługiwali się papieże od VI wieku. Najstarszą znaną nam pieczęcią papieską jest bulla Agapita I (535-536). W zbiorach watykańskich istnieje oryginał bulli pieczęci Adeodata (615-618). W okresie Renesansu i Oświecenia bulle były nieraz opatrzone pieczęcią wrytą w wosku i ozdobioną złotem (Złote Bulle). Do drugiej grupy zalicza się tak zwane *breve*, „czyli skrócone” postanowienia papieskie o charakterze partykularnym. Forma *breve* jest skromniejsza. Trzecia kategoria obejmuje różnego rodzaju listy papieskie. Wśród nich należy wymienić tak zwane listy *Motu proprio*, czyli pisane z własnej inicjatywy papieża i dotyczące na ogół kościelnych spraw administracyjnych lub organizacyjnych. Niektóre listy, zawierające ważne postanowienia, noszą nazwę „dekretów”. W 1740 roku ukazał się pierwszy list „okólny”, czyli encyklika rzymskiego papieża. Napisał ją papież Benedykt XIV. Aktualny rejestr encyklik papieskich liczy niespełna 190 dokumentów. Niemal z reguły adresatem encyklik jest cały episkopat katolicki i wierni. Jan XXIII zaadresował swą encyklikę *Pacem in terris* do „wszystkich ludzi dobrej woli”. Najpłodniejszymi autorami encyklik byli papieże: Benedykt XIV (22 listy), Pius IX (32 listy), Leon XIII (60 listów), Pius XI (28 listów), Pius XII (41 listów). Ostatnio liczba encyklik zmalała. Od XVIII wieku przyjął się zwyczaj nazywania każdej encykliki (a nawet innych dokumentów papieskich) od dwóch-trzech pierwszych wyrazów tekstu łacińskiego (6 encyklik zostało napisanych w językach nowoczesnych: 3 w języku włoskim i po jednej w językach francuskim, niemieckim i hiszpańskim). Niektóre dokumenty są pieczętowane specjalnym sygnetem papieskim, zwanym „pierścieniem rybaka”, albowiem widnieje na nim wryta postać Piotra-rybaka. Zbiory watykańskie przechowują piękną kolekcję owych pierścieni, od 1277 roku począwszy.

Papież jako głowa Państwa Watykańskiego korzysta z prawa nadawania „orderów rycerskich”. Przyznanie odznaczeń papieskich jest poświadczane odpowiednim „Listem apostolskim”. Najważniejszymi orderami są: Najwyższy Order Chrystusa ustanowiony 14 marca 1319 roku przez papieża Jana XXII (1 klasa); Order Złotej Ostrogi (złota milicja) – data powstania nieznana, wskrzeszony przez Piusa X w 1905 roku (1 klasa); Order Piusa ustanowiony 17 czerwca 1847 roku przez Piusa IX i znowelizowany przez Piusa XII w 1939 roku i 1957 roku (4 klasy); Order św. Grzegorza Wielkiego ustanowiony 1 września 1831

roku przez Grzegorza XVI i zreformowany przez Piusa X w 1905 roku (3 klasy); Order papieża św. Sylwestra ustanowiony 31 października 1841 roku przez Grzegorza XVI i zreformowany przez Piusa X w 1905 roku (3 klasy). Oprócz wymienionych istnieje jeszcze kilka form wyróżnień papieskich, jak na przykład Krzyż Pro Ecclesia et Pontifice ustanowiony przez Leona XIII oraz Medal Zasłużonych. Wspomnieć należy również o Złotej Róży. Jest to bogato ozdobiony klejnot w kształcie osadzonej na łożdzy róży wypełnionej wonnościami poświęcany każdego roku w czwartą niedzielę wielkiego postu i przesyłany w darze ważnym znakomitościom, zasłużonym dla papieżstwa. Pierwszą Złotą Różę wysłał Leon IX. W średniowieczu adresatkami Złotych Róż były często bogobojne królowe lub księżniczki. Złotą Różę otrzymała (1684) królowa Marysieńka Sobieska po zwycięstwie odniesionym przez jej męża nad Turkami pod Wiedniem. Listę odznaczeń papieskich zamyka Order Zakonu Kawalerów św. Grobu w Jerozolimie, który wprawdzie jest przyznawany przez kapitułę tego orderu, ale pod kontrolą Stolicy Apostolskiej.

Wyżej podane szczegółowe informacje uzupełnimy krótką refleksją na temat papieżstwa. Łaciński wyraz *papatus* (papieżstwo) pojawił się po raz pierwszy w XII wieku w literaturze prawną kościelną. Był to okres gorących dyskusji wśród kanonistów i doradców królewskich, rozprawiających o zakresie władzy papieża i o jego roli w systemie społeczno-politycznym ówczesnej Europy. Chodziło głównie o ustalenie wzajemnych uprawnień cesarza i papieża. Dziś pojęcie papieżstwa ma nieco szerszy zakres. Rozpatrujemy je jako funkcje najwyższej władzy Kościoła katolickiego, ale też i jako zjawisko historyczne, które w sposób szczególnie charakteryzuje pojęcie zwierzchnictwa kapłańskiego w chrześcijaństwie. Tak pojmowane papieżstwo jest dziś przedmiotem rozległych badań religioznawczych. Dotyczą one zwłaszcza problemu stosunku papieżstwa do innych form władz świeckich oraz relacji, jakie zachodzą między papieżstwem a lokalnymi kościołami, które – zgodnie z tradycyjną doktryną chrześcijańską – również są podmiotem kolegialnej władzy w katolicyzmie. Wyraźnie natomiast pozostał w cieniu problem stosunku papieżstwa do społeczności wiernych, mieszkańców diecezji rzymskiej, której biskupami są papieże. Zagadnienie to nie tylko w średniowieczu, ale jeszcze w XIX wieku miało duże znaczenie. Dziś biskup Rzymu sprawuje, na co dzień swoje rządy diecezjalne za pośrednictwem wikariusza generalnego. Jest nim jeden z członków kolegium kardynalskiego.

Dziejów papieżstwa nie można, więc utożsamiać z dziejami poszczególnych papieży.

Ideologia papieżstwa przechodziła w ciągu dwudziestu wieków bogatą i złożoną ewolucję, której poszczególni papieży byli przedstawicielami, nie zawsze zaś twórcami.

Nie było zamierzeniem niniejszej pracy wyjaśnienie wszystkich aspektów tego zagadnienia.

Przedstawiony niżej poczet 261 papieży zawiera tylko ich biogramy. I to nieraz bardzo zwięzłe. Zostały one podzielone na dziewięć okresów, których cezury mają charakter umowny.

Głównym kryterium podziałów były przemiany zachodzące w strukturach politycznych władz świeckich, z którymi kolejni biskupi rzymscy układali swe stosunki.

Tych, którzy pragną uzyskać obszerniejsze informacje o papieżach czasów nowożytnych czy współczesnych odsyłam do znanych pozycji omawiających tę problematykę, jak na przykład *Szkice z dziejów papieżstwa* (praca zbiorowa pod redakcją prof. Kazimierza Piwarskiego, Warszawa 1958) lub *Papieży i papieżstwo dwóch ostatnich wieków* ks. prof. Zygmunta Zielińskiego (Warszawa 1983). Na temat wcześniejszych okresów papieżstwa bibliografia polska jest niestety bardzo uboga.

Współczesność najlepiej można zrozumieć w świetle przeszłości, która ją wykształciła.

Tajemnice rozłożystego dębu kryją się w przekroju tego pnia i korzeniach. Dlatego też żywie nadzieję, że lektura *pocztu papieży* pomoże czytelnikowi odtworzyć pełniejszy obraz katolickiego papieżstwa, owej rozwijającej się od dwudziestu wieków społeczno-religijnej władzy, której niepoślednia rola w życiu politycznym i kulturalnym chrześcijańskiego świata jest rzeczą oczywistą.

OKRES I

Początki chrześcijaństwa w Rzymie (od połowy I wieku do 313 roku)

1. **PIOTR 33?-67?** Szymon syn Jonasza (Jana). Pochodził z Betsaidy Galilejskiej (Palestyna), opodal jeziora Genzaret. Z zawodu rybak. Żonaty. Wspólnie z bratem Andrzejem przystąpił do grona najbliższych uczniów Jezusa, wśród których Szymon zyskał przydomek aramejski Kefas (po polsku – opoka; po grecku – *petros*, stąd polskie piotr). Po śmierci Jezusa przewodził kolegium dwunastu apostołów. Zaareztowany w 42 roku z rozkazu Heroda Agryppy I, rządcy Palestyny, został osadzony w więzieniu w Jerozolimie, skąd po kilku dniach uszedł prawdopodobnie do Antiochii (Syria). W 49 roku(?) Brał udział w zebraniu (tak zwanym Soborze) kolegium apostołskiego w Jerozolimie, na którym uzgodniono z Pawłem z Tarsu tryb postępowania wobec pogan zgłaszających się do gmin chrześcijańskich. O dalszych losach Piotra, jego podróżach i śmierci najwcześniejsze źródła chrześcijańskie milczą (p. wstęp). Przypisywane Piotrowi autorstwo dwóch listów włączonych w późniejszym okresie do zbioru świętych ksiąg *Nowego Testamentu*, jest zdaniem współczesnej krytyki biblijnej sprawą dyskusyjną.
2. **LINUS 67(?) -76(?)**. Brak danych. O wiarygodności źródeł historycznych dotyczących dwunastu pierwszych następców Piotra jest mowa we wstępie.
3. **ANAKLET** (zwany również Anankletem lub Kletem). 76(?) -88(?). Brak danych.
4. **KLEMENS I 88(?) -97(?)**. Brak danych. Przypisuje się mu autorstwo listu skierowanego przez chrześcijańską gminę rzymską do pobratymczego Kościoła w Koryncie (Grecja). Zbieżność jego imienia z kuzynem cesarza Domicjana, Tytusem Flawiuszem Klemensem, straconym w 96 roku z rozkazu cesarskiego (za przychylność okazaną chrześcijanom?), przyczyniła się do powstania we wczesnym średniowieczu barwnej legendy hagiograficznej o cudownych podróżach i męczeńskiej śmierci papieża Klemensa I.
5. **EWARYST 97(?) -105(?)**. Brak danych.
6. **ALEKSANDER I 105(?) -115(?)**. Brak danych.
7. **SYKSTUS I** (zwany również Ksystusem). 115(?) -125(?). Brak danych.
8. **TELESFOR. 125(?) -136(?)**. Brak danych.
9. **HYGIN. 136(?) -140(?)**. Brak danych. W tym okresie przebywa w Rzymie Justyn, znany pisarz i apoleta chrześcijański.
10. **PIUS I 140(?) -155(?)**. Brak danych. Pochodzący z II wieku łaciński wykaz ksiąg „świętych” (tzw. *Fragment Muratoriego*) zawiera wzmiankę o biskupie Piusie, bracie Hermasa, autora *Pasterza*, jednego z popularnych dzieł literatury wczesnochrześcijańskiej o charakterze moralizatorskim i wizjonerskim.
11. **ANICET 155(?) -166(?)**. Brak danych. W tym okresie w Rzymie przebywał wybitny biskup Smyrny (Azja Mniejsza), Polikarp (zmarły około 163 roku), aby uzgodnić z Kościołem rzymskim zagadnienia dyscyplinarne dotyczące daty ustalania obchodów Wielkanocy oraz stanowisko hierarchii kościelnej wobec szerzących się nowych prądów religijnych, grożących rozłaniem chrystianizmu. Chodziło zwłaszcza o poglądy Montanusa (chłopa frygijskiego) i jego uczniów głoszących chrystianizm „profetyczny”, który kładł nacisk na indywidualne działanie Ducha Świętego w

przeżyciach religijnych; oraz o działalność Marcjona, bogatego kupca z Synopy (nad Morzem Czarnym), który twierdził, że chrześcijaństwo powinno odrzucić *Stary Testament* i rozwijać doktrynę wyłącznie w duchu listów św. Pawła. Marcjon przybył do Rzymu i ofiarował gminie chrześcijańskiej znaczną sumę 200000 sesterceji i część swego księgozbioru. Rada Starszych (o roli biskupa rzymskiego źródła nie wspominają) odrzuciła doktrynę Marcjona, zwróciła mu pieniądze, ale zatrzymała księgozbiór, Marcjon założył w Rzymie własną gminę, która znalazła naśladowców w innych prowincjach wschodnich i zachodnich cesarstwa.

12. **SOTER 166(?) - 175(?)**. Brak danych.

13. **ELEUTERIUSZ 175(?) - 189(?)**. Brak danych.

14. **WIKTOR I 189(?) - 199(?)**. Pochodził z rzymsko-cesarskiej prowincji Afryki Prokonsularnej odgrywającej u schyłku II wieku ważną rolę w życiu politycznym i gospodarczym państwa rzymskiego. Działalność Wiktora przypadła na ostatnie lata panowania dynastii Antoninów, okazującej stosunkowo dużą tolerancję wobec rozwijającego się chrześcijaństwa, oraz na pierwsze lata monarchii wojskowej, którą zainaugurował Septymiusz Sewer, pochodzący podobnie jak Wiktor z Afryki. Z fragmentarycznych źródeł historycznych można wnioskować, że na przełomie II i III wieku nastąpiła wyraźna konsolidacja chrześcijańskiej wspólnoty w Rzymie. Na ten stan rzeczy złożyło się kilka przyczyn. Przede wszystkim umocnił się w całym chrześcijaństwie autorytet biskupa, podparty zasadą tak zwanej sukcesji apostolskiej, w myśl której uznano, że władza rządców lokalnych kościołów pochodzi od pierwszych apostołów, uczniów Jezusa. Żyjący za czasów Wiktora biskup[Lyonu Ireneusz, główny propagator tej zasady, ustalił imienną listę biskupów rzymskich, których poczet sięga – jego zdaniem – czasów pobytu Piotra i Pawła w Rzymie. Lecz Kościół rzymski zajmował pozycję czołową w chrystianizmie nie tylko, dlatego, że legitymował się „sukcesją” Piotrową, ale i dzięki temu, że działał w centrum życia politycznego cesarstwa. Był, zatem magnesem przyciągającym do stolicy imperium setki chrześcijan z innych rejonów świata. Często byli to ludzie wykształceni i obrotni, których poglądy nie znalazły jednak uznania u miejscowych biskupów i którzy szukali w Rzymie poparcia dla swych idei. Należy jednak zauważyć, że w tym okresie chrześcijańskie środowisko Rzymu nie wykazało szczególnego zainteresowania spekulacją filozoficzną, która tak bujnie kwitła we wschodnim chrystianizmie. Dodajmy, że do czasów Wiktora coraz silniej dochodzili do głosu rodowici rzymianie, a na zebraniach kultowych język łaciński stopniowo wypierał używaną dotychczas powszechnie greczyznę. Rządy Wiktora świadczą o pragmatycznym nastawieniu rzymskiego chrystianizmu. Jego interwencje w sprawach doktrynalnych są niejasne i przypadkowe. Ważniejsze było dla niego utrzymanie wewnętrznej dyscypliny i rozszerzenia wpływów, zwłaszcza wśród wyższych warstw społecznych stolicy. Kościół rzymski był już wówczas na tyle zamożny, że nawet na Wschodzie doceniano hojność, z jaką wspomagał on biedniejsze gminy chrześcijańskie. Głośna była inicjatywa Wiktora zmierzająca do ujednoczenia w całym chrześcijaństwie daty obchodów święta Wielkanocy. W tej sprawie panowała wśród kościołów duża rozbieżność. Jedni, zwłaszcza w Azji Mniejszej, święcili Paschę zgodnie z tradycją kalendarza żydowskiego, czyli 14 dnia wiosennego miesiąca Nisan, niezależnie od dnia tygodnia. Inni (w Rzymie i Aleksandrii) kładli nacisk na niedzielę jako dzień zmartwychwstania Chrystusa. Wiktor zagroził wykluczeniem z chrześcijaństwa tych kościołów, które nie dostosują się do kalendarza używanego w Rzymie. Krok ten wzbudził powszechną dezaprobatę. Biskupi Azji Mniejszej zaoponowali twierdząc, iż zawsze „będą służyć głosowi Boga, a nie człowieka”. Nawet biskup Lyonu Ireneusz, mimo swego poparcia dla Kościoła rzymskiego, uznał postępowanie Wiktora za

niewłaściwe i niezgodne z tradycją chrześcijańską. Spór o datę Wielkanocy trwał aż do V wieku. Według niektórych źródeł Wiktor potępił również zwolenników montanizmu oraz pewne poglądy kwestionujące boski charakter osoby Jezusa (adopcjanizm).

15. ZEFIRYN 199-217. Za jego rządów cesarz Septymiusz Sewer wydał w 201 roku dekret zakazujący propagowania chrystianizmu. Dekret władcy, który dotychczas tolerował chrześcijan nawet w najbliższym otoczeniu, spowodował krótkotrwałą, ale ostrą falę represji. Dotknęła ona zwłaszcza chrześcijan sprzyjających doktrynie montanizmu. Nieprzychylnie Zefirynowi środowiska gmin rzymskich oskarżyły go o chwiejność w sprawach doktrynalnych, szczególnie w sporach dotyczących bóstwa Chrystusa. Za czasów Zefiryra odwiedził Rzym słynny filozof i pisarz chrześcijański Orygenes (około 185-około 254)

16. KALIST I 217-222. Pochodzenie niewiadome. Był niewolnikiem niejakiego Karpofora, bogatego dygnitarza na dworze cesarskim. Kalikst sprzeniewierzył powierzoną mu pokaźną sumę pieniędzy i został skazany na przymusowe roboty w kopalniach Sardynii. Udało mu się znaleźć na liście chrześcijan przewidzianych do ułaskawienia, którą biskup Wiktor przedstawił cesarzowi Kommodusowi, korzystając z pośrednictwa cesarskiej konkubiny Marcji, prawdopodobnie chrześcijanki. Po powrocie do Rzymu Kalist w aureoli męczeństwa zdobywa zaufanie chrześcijańskiej gminy, która powierza mu odpowiedzialną funkcję diakona. Wśród innych zadań administracyjnych biskup Zefiryra poleca Kalikstowi uporządkowanie cmentarzy chrześcijańskich. Było to ważne zadanie, albowiem wyodrębnienie własnych podziemnych cmentarzysk (katakumb), służących wyłącznie chrześcijanom, nadawało w pewnym stopniu charakter legalny ich praktykom kultowym. Kalist wywiązał się z polecenia ku zadowoleniu całej gminy, a słynne katakumby jego imienia są po dziś dzień tłumnie odwiedzane. Po śmierci Zefiryra Kalist został wybrany na biskupa, co spotkało się z oporem grupy prezbiterów, którym przewodniczył wybitny pisarz i filozof chrześcijański Hipolit. Był on Grekiem z pochodzenia, ale od lat mieszkał w Rzymie i działał w środowisku rzymskiego kleru. W Kościele rzymskim nastąpił rozdział, a zwolennicy Hipolita ogłosili go prawowitym biskupem. Hipolit oskarżył Kalista o daleko posuniętą tolerancję wobec grzeszników i o to, że wbrew tradycji zbyt łatwo rozgrzeszał przekroczenia natury obyczajowej, mianował prezbiterami i diakonami, ludzi dwu albo trzykrotnie żonaty, nie cenił celibatu, tolerował wypadki konkubinatu, nie ganił praktyk przerywania ciąży. Ponadto Hipolit zarzucał Kalikstowi sprzyjanie herezji, która pomniejsza boskie cechy osoby Chrystusa. Był to, zatem spór między obrońcami rygorystyki moralnego a praktykowanym przez Kalista liberalizmem etycznym. Według niektórych historyków tłem zatargu była również opozycja grupy intelektualistów, Greków z pochodzenia, reprezentowanych przez kapłana Hipolita, wobec pragmatycznego kierunku obranego przez administrację rzymskiej wspólnoty chrześcijańskiej, w której wodzili rej diakoni, odpowiedzialni za byt materialny członków gminy. O śmierci Kalista brak dokładnych danych. Zginął, jak twierdzi Hipolit, w czasie religijnych zamieszek, które powstały wśród mieszkańców Zatybrza. Jego ciało wrzucone do studni, pochowano na poślednim cmentarzysku Kalepodiusza na Via Aurella, skąd kilkaset lat później przeniesiono je do bazyliki Matki Boskiej na Zatybrzu.

HIPOLIT 217(?). Pierwszy antypapież. Jeden z najwybitniejszych pisarzy chrześcijańskich III wieku. Autor wielu rozpraw filozoficznych, egzegetycznych i historycznych. Zwolennik rygorystyki moralnego i strażnik tradycyjnych obyczajów chrześcijańskich. W imię tych zasad zerwał jedność z Kalikstem, następcą Zefiryra i

stał na czele odrębnej gminy, którą zarządzał aż do swego wygnania na Sycylię. (235).

17. URBAN I 222-230. Brak danych

18. PONCJAN 230-235. Po zamordowaniu cesarza Sewerusa Aleksandra jego następcą Maksyminus, który nie należał do stanu rycerskiego ani senatorskiego, wszczął represje przeciw arystokracji rzymskiej. Objęły one również obu biskupów, Poncjana i jego przeciwnika Hipolita. Skazani na wygnanie zginęli na Sycylii. Obaj przed śmiercią zrezygnowali z funkcji biskupa. Ich ciała sprowadzono później do Rzymu, a tradycja chrześcijańska uznała obu za męczenników za wspólną sprawę.

19. ANTERUS 235-236. Wybrany po rezygnacji Poncjana i Hipolita rządził tylko kilka tygodni. Pochowano go w katakumbach Kalista.

20. FABIAN 236-250. Według średniowiecznych źródeł podjął on działalność organizacyjną. Między innymi podzielił rozrastającą się gminę chrześcijańską na siedem okręgów (diakonatów), których administrację powierzył siedmiu diakonom. W ostatnich miesiącach jego rządów wybuchło prześladowanie chrześcijan zadekretowane przez cesarza Decjusza. Fabian był jedną z pierwszych ofiar.

21. KORNELIUSZ 251-253. Po męczeńskiej śmierci Fabiana, w trudnym okresie prześladowań, stolica biskupia wakowała ponad rok. Dopiero po śmierci Decjusza wybrany przez kler i zgromadzenie chrześcijan Korneliusz mógł przystąpić do reorganizacji swego Kościoła. Mimo prześladowań napływ kandydatów do chrztu był masowy. „Liczba chrześcijan się zwiększa – jak pisał, Orygenes – ale gorliwość stygnie”. W jednym ze swych listów (pisanych po raz pierwszy w języku łacińskim) Korneliusz donosi, że Kościół w Rzymie liczy 46 kapłanów, 7 diakonów, 7 subdiakonów, 42 akolitów, 56 egzorcystów, lektorów i ostiariuszów. Po raz pierwszy zostały wymienione wszystkie stopnie kleru rzymskiego. Ponadto gmina utrzymywała przeszło 150 wdów i dzieci (zapewne sierot po męczennikach). Można, więc przypuścić, że liczba chrześcijan w stolicy cesarstwa wynosiła wówczas kilkadziesiąt tysięcy; posiadali oni własne cmentarze, budynki, może nawet odrębne miejsca kultu i pokaźny majątek. W tak dużym już gronie łatwo było o rozbieżność poglądów. W okresie wakansu, po śmierci Fabiana, dużym poważaniem cieszył się kapłan rzymski Nowacjan, pierwszy w historii rzymskiego chrześcijaństwa pisarz posługujący się językiem łacińskim. Nowacjan był rygorystą. Gdy w okresie prześladowania zarządzanego przez Decjusza wielu chrześcijan uległo presji władz cesarskich i zgodziło się rzucić na dowód swej lojalności kilka ziaren kadzidła na palący się znicz ku czci bogów lub cesarza, jedni uważali ten gest za zdradę wiary, inni za akt czysto formalny, który należało wybaczyć, nie wymagając zbyt dużej pokuty. Starły się dwie koncepcje: jedna stojąca na pozycji bezkompromisowego, „czystego” chrystianizmu, w którym nie ma miejsca na ludzką słabość; druga propagująca drogę otwartą, „pojemną jak arka Noego” (według przypisywanego Kalikstowi wyrażenia), którą kroczyć mogą i elita świętych, i szerokie masy mniej uświadomionych chrześcijan. Nowacjan był człowiekiem uczonym, surowym, budzącym powszechny szacunek. Jego stanowisko dzieliło wielu rygorystów w innych kościołach Galii, Afryki a nawet Azji Mniejszej. W ten sposób powstał w części chrześcijaństwa wspólny front przeciw liberalnemu traktowaniu „zaprzańców i upadłych”, którzy złożyli ofiarę na ołtarzach państwowych. W Rzymie na czele opozycji stał Nowacjan, który został uznany za biskupa przez kilku sprzyjających mu biskupów okolicznych gmin chrześcijańskich. Z rozkazu cesarza Gallusa (326-354) Korneliusza wygnano do Centumellae (obecnie: Civitavecchia), gdzie wkrótce zmarł.

NOWACJAN 251. Drugi antypapież. Data urodzenia nieznana. W 250 roku zajmował wysokie stanowisko w rzymskim duchowieństwie, o czym świadczą jego listy pisane do biskupa Kartaginy, Cypriana, w imieniu całej chrześcijańskiej gminy stolicy. Po wyborze Korneliusza, którego nie uznał, założył odrębną gminę chrześcijańską, głoszącą niezłomnie zasady rygoryzmu etycznego. Był autorem wielu traktatów o treści etycznej, filozoficznej i teologicznej. Najsłynniejsza jest jego rozprawa o Bogu w Trójcy jedynym. Nowacjan zmarł śmiercią męczeńską, o czym świadczy odkryty w 1932 roku napis w katakumbach. Założony przez Nowacjana Kościół przetrwał kilka wieków, a jego członków nazywano „katarami”, to znaczy „czystymi”. Działające w XI wieku w południowej Francji i północnych Włoszech ugrupowanie religijne katarów (albigensów) nawiązywało swą nazwą do ideologii rygorystów, adeptów Nowacjana.

22. **LUCJUSZ I 253-254.** Wkrótce po wyborze został wygnany przez władze rzymskie. Powrócił po kilku miesiącach i zmarł.
23. **STEFAN I 254-257.** Za jego rządów powstał ostry zatarg między Kościołem rzymskim a kościołami Afryki Zachodniej, którym od 248 roku przewodniczył cieszący się powszechnym autorytetem biskup Cyprian. Chodziło o ważność chrztu otrzymanego z rąk „heretyka”. Zebrani na synodzie w Kartaginie w 256 roku biskupi uchwalili, że tych, których ochrztili „heretycy”, należy w razie powrotu na łono prawowitego Kościoła ochrzcić ponownie. Stefan I potępił uchwałę synodu, co zostało przez Cypriana i innych biskupów uznane za niedopuszczalną ingerencję biskupa rzymskiego w sprawy innych kościołów. Kontrowersje nie doprowadziły do rozłamu. Należy jednak zauważyć, że Cyprian, który – jak wiemy z jego listów – wysoko cenił autorytet biskupa rzymskiego, nie przyznawał mu jednak prawa kwestionowania uchwał innych lokalnych synodów. Zasada prymatu biskupa rzymskiego nie była Cyprianowi znana. Z drugiej strony jest rzeczą oczywistą, że praktyka uzależniająca ważność chrztu nie od osoby, która go udziela, ale od właściwego sposobu spełnienia obrzędu, była bliższa rzymskiej mentalności, przypisującej skuteczność rytuału przede wszystkim samej czynności liturgicznej. Wkrótce pogląd rzymski na skuteczność znaków sakramentalnych działających mocą samego obrzędu (*ex opere operato*), bez względu na wartość osobistą udzielającego sakramentu, stanie się zarzewiem nowych zatargów z donatystami (patrz poniżej).
24. **SYKSTUS II (Ksystus). 257-258** Od czasów Wiktora, wszyscy biskupi – oprócz wymienianego już Anterusa (nr 19) – mieli imiona łacińskie. Według tradycji Sykstus nazywał się Ksystus i był z pochodzenia Grekiem. Cyprian określa go jako „dobrego i pokojowo usposobionego kapłana”. Istotnie Sykstus dążył do załagodzenia sporu z biskupami afrykańskimi. Zginął wspólnie ze swym diakonem Wawrzyńcem podczas gwałtownych represji zarządzonych przez cesarza Waleriana (253-260). Opis ich męczeńskiej śmierci w katakumbach był przedmiotem wielu barwnych legend hagiograficznych, które stały się w późnym średniowieczu i Renesansie źródłem natchnień sztuki religijnej. Sceny z życia św. Wawrzyńca namalował Fra Angelico (1387-1455) na ścianach kaplicy papieża Mikołaja V w Watykanie, a Rafael (1483-1520) umieścił portret Sykstusa II klęczącego u stóp Madonny, zwanej później Sykstyńską. Obraz ten nabył król polski August III dla galerii w Dreźnie.
25. **DIONIZY 259-268.** Pochodzenie nieznane. Po śmierci Sykstusa II rzymska stolica biskupia wakowała około jednego roku, prawdopodobnie na skutek prześladowania. Gdy cesarz Walerian dostał się do niewoli Persów (260), władza cesarska znalazła się w ręku kilku cesarzy pochodzenia iliryjskiego, którzy stosowali politykę względnej tolerancji wobec chrześcijan. Nastąpił blisko czterdziestoletni

okres pokoju, w czasie, którego Kościół rzymski, podobnie jak inne Kościoły chrześcijańskie na Zachodzie i na Wschodzie, znacznie ugruntował swą pozycję w ówczesnym społeczeństwie, zarówno pod względem materialnym, jak i kulturowo-religijnym. Z działalności Dionizego pozostało niewiele śladów poza urywkami jego korespondencji z biskupem Aleksandrii. W listach tych zwalcza niektóre poglądy Orygenesesa.

26. **FELIKS I 269-274.** Brak wiarygodnych danych. Pochowany w katakumbach Kaliksta.
27. **EUTYCHIAN 275-283.** Brak danych. Jego nagrobek odkryto w katakumbach Kaliksta. W okresie jego rządów zginął w Persji Mani, twórca nowego kierunku religijnego, zwanego od jego imienia manicheizmem, którego popularność w następnych wiekach niejednokrotnie zagrażała rozwojowi chrystianizmu.
28. **KAJUS 283-296.** Według niektórych źródeł był krewnym cesarza Dioklecjana. Brak danych o działalności Kajusa.
29. **MARCELIN 296-304(?).** Rządy Marcelina przypadają na ostatnie lata pokoju religijnego, który poprzedził prześladowania zarządzane przez cesarza Dioklecjana w 303 roku celem zlikwidowania chrystianizmu na całym obszarze imperium rzymskiego. Koniec III wieku był, jak już wspominaliśmy, okresem żywej ekspansji chrześcijaństwa. Rozrosły się kościoły na Wschodzie, w Afryce, w Hiszpanii i Galii. Ożywiła się filozofia chrześcijańska, rozwijał się kult. Jest rzeczą znamioną, że najmniej widoczny był wówczas rozwój Kościoła rzymskiego. O działalności jego biskupów pozostały tylko skąpe wiadomości. Chrześcijaństwo w Rzymie było podzielone. Działy wcióż wspólnoty epigonów Marcjona oraz środowiska opanowane przez zwolenników Nowacjana. Wzrastały wpływy manichejczyków i czcicieli mitry, niejednokrotnie rekrutujących się z byłych chrześcijan. Rzymscy biskupi nie okazywali w tym okresie większego zainteresowania rozwojem chrześcijaństwa w innych regionach cesarstwa. I tak na przykład nie wiemy, jaka była reakcja Marcelina czy jego następcy na decyzje głośnego synodu w Elwirze (około 300 r), na którym kilkudziesięciu biskupów Hiszpanii, zwolenników rygoryzmu, postanowiło zobowiązać duchowieństwo do zachowania celibatu. Brak danych czy Marcelin zginął śmiercią męczeńską w czasie terroru rozpętanego przez cesarza Dioklecjana. **Ze źródeł niechętnych Rzymowi padło w IV wieku oskarżenie, że biskup Marcelin zdradził wiarę chrześcijańską, przekazał władzom święte księgi i deklarował swą lojalność wobec cesarza.** W katakumbach Pryscylii znaleziono ślady jego grobu, który był otoczony czcią, co by zaprzeczało powyższym oskarżeniom. W tym czasie również po raz pierwszy w napisach na ścianach cmentarzy chrześcijańskich pojawia się tytuł *papa* (papież) obok imienia biskupów rzymskich. Być może chodziło o odróżnienie prawowitych rządców rzymskiej gminy chrześcijańskiej od biskupów „heretyckich”.
30. **MARCELI I 308(?)-309(?).** Brak danych. Według niektórych historyków należy go utożsamić z Marcelinem (patrz wyżej).
31. **EUZEBIUSZ 309(?).** Brak danych. Pochowany w katakumbach Kalista.
32. **MILCJADES (Melchiades). 311(?)-314.** Pochodził z Afryki. Za jego pontyfikatu jeden z następców Dioklecjana, Konstantyn, po zwycięstwie odniesionym przy moście Mulwijskim 28 października 312 roku nad swoim rywalem Maksencjuszem zostaje ogłoszony przez senat rzymski najwyższym cesarzem. W lutym 313 roku uzgadnia on ze swym współrządcą Licyniuszem kroki zmierzające do stosowania całkowitej tolerancji religijnej nie tylko w stosunku do chrześcijan, ale i do

wyznawców wszystkich innych religii (tzw. *Edykt mediolański*). W historii chrześcijaństwa rozpoczęła się nowa era. Nieznane są okoliczności śmierci Milcjadesa ani miejsca jego grobu.

OKRES II

Pod opieką rzymskiego cesarstwa

(od 314 roku do upadku cesarstwa na Zachodzie – 480 roku)

33. SYLWESTER 314-335. U progu IV wieku, mimo dotkliwych strat zadanych przez terror Dioklecjana, chrześcijaństwo było obok politeizmu grecko-rzymskiego najliczniejszą grupą wyznaniową na obszarze całego imperium. W ramach swej polityki tolerancyjnej cesarz Konstantyn okazywał szczególne względy Kościołowi katolickiemu licząc, że episkopat cieszący się poparciem władzy świeckiej skłoni chrześcijan do lojalności wobec państwa. Nie było to łatwe zadanie, albowiem chrześcijaństwo, zjednoczone w okresie prześladowania, okazało się w nowych warunkach głęboko skłócone wewnątrz. W Afryce i Hiszpanii oraz w południowej Galii energicznie działali zwolennicy biskupa Donata (tzw. donatyści), który reprezentował stare tradycje rygorystyki moralnego, głoszonego już wcześniej przez Hipolita i Nowacjana. Powołany z rozkazu cesarskiego synod w Arles w 314 roku potępił donatystów, ale ich nie uspokoił. Mimo ostrych represji ze strony władz cesarskich przetrwali oni aż do V wieku. Jeszcze groźniejszy okazał się zatarg doktrynalny, który wybuchł na Wschodzie wokół osoby Jezusa Chrystusa. Uczony proboszcz imieniem Ariusz głosił w Aleksandrii, że Chrystus, Syn Boży posiada taką samą, ale nie tę samą naturę boską, co jego Ojciec. W poglądach swoich nawiązywał do tradycji doktrynalnej biskupów Azji Mniejszej. Poglądy swego podwładnego potępił biskup Aleksandrii. Wkrótce sprawa się zaogniła do tego stopnia, że cesarz Konstantyn zwołał do Nicei (koło Bizancjum) pierwsze ogólne zgromadzenie episkop[atu] (I sobór powszechny) celem podjęcia stosownych uchwał (325 r). Sobór uznał, że Jezus jest „współistotnym” Bogu Ojcu. Uchwała soborowa nie zamknęła jednak sporu z arianami, których wpływy rozszerzyły się wkrótce w wielu regionach wschodniego chrześcijaństwa. Brak dokładnych danych o stanowisku zajęтым przez Sylwestra w obu sprawach. Na synodzie zwołanym w 314 roku (być może jeszcze przez biskupa Milcjadesa) w sprawie donatystów zajęto stanowisko kompromisowe. W synodzie w Arles ani później w soborze nicejskim Sylwester nie uczestniczył. Na oba te zgromadzenia Kościół rzymski wysłał tylko swoich przedstawicieli. W 330 roku cesarz Konstantyn podniósł Bizancjum do rangi miasta rezydencjalnego, nazwanego odtąd ku jego czci Konstantynopolem. Wydarzenie to miało ważne następstwa w dalszych losach chrześcijaństwa. Kompensacją dla rzymskiej gminy chrześcijańskiej było wybudowanie przez cesarza kilku bazylik w Wiecznym Mieście, między innymi św. Piotra na Wzgórzu Watykańskim, św. Pawła za murami i św. Jana przy placu Laterańskim, który stał się siedzibą biskupa rzymskiego. Z fundacjami kościelnymi wiązały się bogate darowizny w złocie i nieruchomościach. Natomiast dziś wiadomo, że fałszerstwem jest rzekomy dokument (tzw. donacja Konstantyna),

na mocy, którego cesarz ofiarował papieżowi Sylwestrowi i jego następcom władzę cesarską nad Rzymem, nad Italią i całym Zachodem. „Donacja Konstantyna” została sporządzona w połowie VIII wieku i włączona do zbiorów prawa kościelnego. Ten fikcyjny dokument odegrał w średniowieczu wielką rolę w roszczeniach papieżstwa do władzy politycznej. Wokół papieża Sylwestra powstały w średniowieczu różne legendy hagiograficzne. W rzeczywistości 21-letni pontyfikat tego papieża, który działał w cieniu cesarza Konstantyna, nie zostawił w źródłach historycznych prawie żadnego śladu. Dziś jego imię wiąże się jedynie z pożegnaniem starego roku (noc sylwestrowa) i orderem papieskim jego imienia.

34. **MAREK 336.** Brak danych. Źródła podają o tym papieżu sprzeczne informacje.
35. **JULIUSZ I 337-352.** Rzymianin. Pozbawionemu splendoru rezydencji cesarskiej Rzymowi papież usiłują zapewnić należną rangę jako siedzibie prawowitego następcy św. Piotra. Chodziło już nie tylko o pierwszeństwo honorowe wśród innych kościołów chrześcijańskich, ale o prawo rozstrzygania sporów między biskupami i kontroli nad podjętymi przez synody i sobory uchwałami. W tym celu Juliusz I poczynił pierwsze kroki. W sporze z arianami papież opowiadał się za biskupem Aleksandrii, Atanazym, którego gminę zawsze łączyły bliskie stosunki z Rzymem. Oprócz aspektów doktrynalnych zadziałała również chęć stworzenia wspólnego frontu z Aleksandrią przeciw episkopatowi Azji Mniejszej, okazującemu od dawna rezerwę w stosunku do aspiracji biskupów rzymskich. Juliusz I postanowił osobiście zwołać sobór powszechny do Sardyki (dziś Sofía, stolica Bułgarii), na który jednak biskupi wschodni się nie zgłosili. Ulegli wobec Rzymu biskupi zachodni uznali biskupią stolicę rzymską za instancję apelacyjną w sporach między biskupami (343 rok). Był to pierwszy krok w kierunku uznania prymatu jurysdykcji biskupa rzymskiego nad innymi kościołami.
36. **LIBERIUSZ 352-366.** Rzymianin. Z braku odwagi i stanowczości nie potrafił kontynuować podjętego przez swego poprzednika wyzwania. Początkowo próbował bronić Atanazego. Gdy jednak syn Konstantyna Wielkiego, Konstancjusz, sprzyjający arianom, zesłał Liberiusza na wygnanie do Tracji i na jego miejsce wprowadził na tron Piotrowy kapłana Feliksa, papież się ugiął, potępił Atanazego, podpisał kompromisowe wyznanie wiary zbliżone do doktryny ariańskiej, a następnie ulaskawiony przez cesarza powrócił do Rzymu. W okresie pogańskiej reakcji za rządów cesarza Juliana zwanego Apostatą (361-363) umocniła się opozycja starej arystokracji rzymskiej, wiernej tradycjom religijnym antycznego Rzymu. Za rządów Liberiusza sporządzono pierwszy katalog biskupów rzymskich i oficjalny spis męczenników. W 352 roku wzniesiono nową bazylikę ku czci Matki Boskiej, zwanej później Santa Maria Maggiore.
- FELIKS II 355.** Antypapież. Mianowany przez cesarza Konstancjusza w miejsce wygnanego Liberiusza. Późniejsze źródła kościelne utożsamiały go z nieznanym męczennikiem Feliksem i włączyły jego imię do katalogu papieży. Stąd powstała błędna numeracja następnych papieży o imieniu Feliks oraz ostatni antypapież Feliks V, Amadeusz z Sabaudii w 1440 roku.
37. **DAMAZY I 366-384.** Miał około 60 lat, gdy zasiadł na Stolicy Piotrowej. Według jednych pochodził z Hiszpanii, według innych był synem rzymianina Leona, biskupa jednej z podmiejskich gmin chrześcijańskich. Przy jego wyborze powstały krwawe zamieszki, których tła nie znamy dokładnie. Część kleru i wiernych wybrała kapłana Ursyna, którego Damazy siłą wydalil z Rzymu, przy czym padło 160 zamordowanych oponentów. Według współczesnego pogańskiego historyka Ammiana Marcelina (około 330-400), tego rodzaju zatargi były zrozumiałe, albowiem, „kto

uzyskałby godność biskupa rzymskiego może być pewien, że nie zabraknie mu złota...” Rządy papieża Damazego przypadają na drugą część IV wieku, który był złotym okresem chrześcijaństwa na Wschodzie i Zachodzie. Jest to wiek wielkich pisarzy i teologów, zwanych później doktorami Kościoła: Bazylego, Grzegorza z Nazjanzu, Jana Złotoustego, Hieronima, Ambrożego i wielu innych. Za czasów Damazego I kształcił się w Rzymie jeden z najsłynniejszych myślicieli chrześcijaństwa, Augustyn. W dużej mierze swój rozkwit zawdzięcza chrystianizm cesarzowi Teodozjuszowi Wielkiemu (379-395), który w 380 roku ogłosił religię Chrystusa religią panującą. Cesarz wydał również wiele edyktów o charakterze nietolerancyjnym, zakazującym szerzenia kultów pogańskich i heretyckich. W tym samym duchu papież Damazy I przystąpił do ostatecznej chrystianizacji Wiecznego Miasta. **Kultowi bogów pogańskich przeciwstawił kult męczenników. W miejscach niszczonej świątyni i posągów powstały niezliczone kapliczki i napisy gloryfikujące martyrologię chrześcijańską, a przede wszystkim kult św. Piotra.** Wiele wysiłku włożył Damazy I, aby odnowić katakumby, a wśród nich kryptę papieską na cmentarzu Kalista. **Od tego czasu rozwinęły się pielgrzymki do grobów herosów chrześcijaństwa, pochowanych w Rzymie.** Dla Damazego kult bohatera męczennika był oznaką triumfu chrystianizmu nad pogaństwem. Z podziemia wyrastał Rzym chrześcijański, stolica katolicyzmu. W miejscach uświęconych grobami męczenników Damazy umieszczał własne wierszowane epigramy, pięknie wykute w marmurze elegancką łacińską kapitałą przez papieskiego kaligrafa Furiusa Dionizego Filokalusa. Za czasów Damazego I powstał załączek kancelarii papieskiej, opracowującej listy i normatywne postanowienia biskupa rzymskiego, zwane później „dekretami”. Jednym z najbliższych współpracowników Damazego był kapłan Hieronim (około 347-około 419), pochodzący z Dalmacji, niezwykle zdolny łaciński retor. Z rąk Damazego otrzymał chrzest i poświęcił cały swój talent studiom biblijnym. Papież, który ogłosił katalog ksiąg *Pisma Świętego*, zawierający tylko pisma uznane przez Kościół za „kanoniczne”, czyli zawierające bezbłędną naukę bożą, powierzył Hieronimowi zadanie opracowania łacińskiego tekstu tłumaczenia ksiąg pisanych w językach greckim i hebrajskim. Dzieło Hieronima, zwane później *Wulgatą* stało się tekstem obowiązującym w chrześcijaństwie zachodnim. Hieronim przyczynił się również do rozwoju życia monastycznego w Rzymie. W dziedzinie doktrynalnej Damazy I występował przeciw arianom. W 381 roku cesarz Teodozjusz zwołał II sobór powszechny do Konstantynopola, ale papieża Damazego nie zaprosił. Sobór potępił definitywnie arian, którzy wycofali się do północnych rejonów Balkonów. W ten sposób chrześcijaństwo ariańskie objęło plemiona Gotów, które później wtargnęły do Europy. Sobór w Konstantynopolu postanowił również (kanon 3), że stolicy biskupiej w Konstantynopolu należy się drugie miejsce w chrześcijaństwie, zaraz po Rzymie, ale przed Antiochią i Aleksandrią. Ta decyzja nie godziła wprost w biskupa rzymskiego, ale znacznie osłabiła jego pozycję na Wschodzie. Papież Damazy zaprotestował, lecz jego sprzeciw pozostał bez echa. Tym usilniej Damazy I dążył do podniesienia swego autorytetu na Zachodzie, w czym pomagał mu Hieronim. Wszystkie oczy były jednak zwrócone wówczas nie ku Rzymowi, ale w stronę Mediolanu (jedna z rezydencji cesarskich), którego biskup Ambroży, człowiek światły i energiczny, świetny mówca i pisarz był czołową postacią ówczesnego chrześcijaństwa zachodniego. Damazy I zmarł w wieku 84 lat. Jego imieniem uhonorowano główny dziedziniec pałaców watykańskich.

URSYN (lub Ursycynus). 366. Wybrany przez część rzymskiego kleru i gminy chrześcijańskiej przeciw Damazemu. Otrzymał sakrę biskupią z rąk biskupa z Tibur (obecnie Tivoli koło Rzymu) przed wyświęcenie, a według innych – po wyświęceniu

Damazego. Wypędzony siłą z Rzymu powrócił po roku. Prawdopodobnie przyczynił się do oskarżenia Damazego o niemoralność i cudzołóstwo. Papież oczyścił się jednak z zarzutów przed sądem państwowym, któremu wówczas jeszcze podlegał, jak każdy inny obywatel rzymski. Ursyna powtórnie wygnano z miasta.

- 38. SYRYCJUSZ 384-399.** Rzymianin. Był kontynuatorem działań podjętych przez Damazego I. Jego listy cechował nowy ton, coraz częściej występują w nich takie zwroty, jak „żądamy”, „wymagamy”, „rozkazujemy”. W tym czasie również po raz pierwszy pojawia się określenie „Stolica Apostolska”. W 395 roku zmarł cesarz Teodozjusz Wielki. Po jego śmierci państwo rzymskie rozpadło się definitywnie na dwie części, wschodnią ze stolicą w Konstantynopolu, i zachodnią ze stolicą w Rawennie, której został podporządkowany Rzym. Pierwszym władcą tego zachodniego cesarstwa był Honoriusz.
- 39. ANASTAZY I 399-401.** Rzymianin. Chwalony gorąco przez Hieronima za pobożność i stanowczość, z jaką potępił doktrynę Orygenesusa.
- 40. INOCENTY I 401-417.** Pochodził z Albano koło Rzymu. Pozostało po nim około 36 listów, które świadczą o jego niezłomnym dążeniu do scentralizowania władzy kościelnej w rękach biskupa rzymskiego, i to zarówno w dziedzinie administracji, jak i kultu chrześcijańskiego. Na Wschodzie poparł przeciw cesarzowi stanowisko biskupa Jana Złotoustego, a w Afryce walkę biskupa Hippony Augustyna przeciw donatystom i nowej herezji zwolenników, Pelagiusza, który pomniejszał rolę łaski w procesie zbawienia. Osłabienie podzielonego cesarstwa zachęciło ariańskie plemiona Wizygotów do najazdu na Italię i na Rzym 24 sierpnia 410 roku król Wizygotów Alaryk splądrował doszczętnie Wieczne Miasto, ale budynków kościelnych nie podpalił. Papież Innocenty znajdował się wówczas w Rawennie, pod opieką cesarza Honoriusza. Zniszczenie Rzymu oznaczało koniec potęgi cesarskiej. Dał temu wyraz Augustyn w swym dziele *De civitate Dei (O państwie bożym)*. W okresie pontyfikatu Innocentego I odbyły się ostatnie walki gladiatorów w amfiteatrze Tytusa. W okresie najazdu Alaryka Rzym liczył 46602 domostwa i 1797 pałaców. Mieszkańców było około 300000.
- 41. ZOSYMUS 417-418.** Grek. Pozostało po nim 16 listów. W jednym z nich Zosymus stwierdza: „Autorytet papieża jest tak wielki, że nikt nie może zmienić decyzji podjętej w Rzymie” (list 12). Lecz nieudane interwencje Zosynusa w kwestii osądu poglądów Pelagiusza oraz w sprawy wewnętrzne kościołów w Afryce i Galii świadczyły o jego braku rozeznania i zmusiły go następnie do zmiany zdania.
- 42. BONIFACY I 418-422.** Rzymianin. Początki jego pontyfikatu zostały zakłócone przez rozruchy i opozycję części kleru, która głosowała za jego kontrkandydatem, archidiaconem Eulaliuszem. Eulaliusz cieszył się początkowo poparciem rzymskiego prefekta Symmachusa i cesarza Honoriusza. Z chwilą jednak, gdy odmówił poddania się decyzji synodu, który Honoriusz zamierzał powołać dla rozstrzygnięcia sporu, został przez cesarza wygnany. Na prośbę Bonifacego cesarz wydał rozporządzenie z mocy, którego na przyszłość w wypadku spornego wyboru biskupa rzymskiego należało zarządzić ponowne wybory, zapewniające jednomyślność głosowania. Krok Bonifacego był precedensem, na który niejednen władca będzie się później powoływać, aby ingerować w wybór papieża. Bonifacy wystąpił również ostro przeciw cesarzowi wschodniemu Teodozjuszowi II, który chciał założyć przez papieża Syrycjusza wikariat w Tessalonice podporządkować Konstantynopolowi. Papieżowi udało się utrzymać kontrolę nad tą ważną placówką, od której zależały losy kościelnych prowincji Illyrii (dziś zachodnia Jugosławia), znajdujących się pod bezpośrednim wpływem zachodniego chrześcijaństwa.

EULALIUSZ 418-419. Antypapież. Wybrany przez część kleru rzymskiego, otrzymał sakrę biskupią z rąk biskupa Ostii. Już w czasie pogrzebu Zosymusa zajął siłą pałac Laterański. Sprzeciwił się cesarzowi Honoriuszowi, który rozkazał mu przyjechać do Spoleto na synod rozjemczy. Po czterech miesiącach oporu został na mocy rozkazu cesarskiego przepędzony z miasta.

- 43. CELESTYN I 422-432.** W tym okresie przybrała na sile wielka wędrówka ludów w zachodniej Europie. W 429 roku Wandalowie, którzy zajęli Hiszpanię, przeprawili się przez Cieśninę Gibraltarską i rozpoczęli podbój zachodniej Afryki. W 430 roku zmarł biskup Hippony, Augustyn. Papież Celestyn nazwał go „znakomitym mistrzem”. Pisma Augustyna, wysoko cenione przez papieży, stały się fundamentem ideologii chrześcijaństwa zachodniego. Papież Celestyn I podjął się również interwencji w ponownie rozgorzałych sporach wokół zagadnienia dwu natur Jezusa Chrystusa. Chodziło również o określenie znaczenia wyrazu „osoba”, który odróżniał Syna Bożego od dwóch innych „osób” boskiej Trójcy. Na powołany przez biskupa aleksandryjskiego Cyryla sobór, mający potępić stanowisko biskupa konstantynopolitańskiego Nestoriusza, papież wysłał swych legatów, polecając im wyrażenie poparcia dla Kościoła aleksandryjskiego. Sobór odbył się w Efezie (431 rok), potępił Nestoriusza i ogłosił, że Maryję, matkę Jezusa można nazwać słusznie Matką Boga (po grecku Theotokos). W spuściźnie 16 listów, które pozostały po Celestynie, znajduje się między innymi nagana udzielona biskupowi z Prowansji, iż różni się ubiorem od innych urzędników świeckich. „Biskup” – pisał papież – powinien się wyróżniać pobożnością i cnotą, a nie ubiorem. Za rządów Celestyna rozpoczęła się chrystianizacja Irlandii.
- 44. SYKSTUS 432-440.** W dużym stopniu przyczynił się do rozbudowy i upiększenia chrześcijańskich świątyń w Rzymie. Zbudował bazylikę św. Wawrzyńca, chrzcielnicę przy bazylice Laterańskiej oraz upiększył bazylikę Maryjną wspaniałą mozaiką, uświetniającą mariologiczną uchwałę soboru efeskiego.
- 45. LEON I WIELKI 440-461.** Pochodził z Toskanii, ale wszystko łączyło go z elitą intelektualną Rzymu, której pragnień był zawsze wiernym wyrazicielem. W Rzymie otrzymał staranne wykształcenie, poznał arkana łacińskiej retoryki i język grecki. Był odczytany zarówno w literaturze klasycznej, jak i dziełach pisarzy chrześcijańskich. Współpracował blisko z papieżem Celestynem I, po którego śmierci został bezdyskusyjnie wybrany na Stolicę Piotrową, chociaż w tym czasie znajdował się poza Rzymem, w podróży do Galii. Dowodzi to, że Leon cieszył się już wówczas powszechnym zaufaniem kleru rzymskiego. Objął rządy w chwili szczególnie trudnej. Na Zachodzie panował całkowity chaos spowodowany najazdami „barbarzyńców”, Gotów, Hunów, Wandalów i innych. Cesarstwo zachodnie chyliło się ku upadkowi. Na Wschodzie rozgorzały spory polityczno-religijne o prymat wśród ważniejszych stolic biskupich oraz wokół bosko-ludzkiej natury Chrystusa Syna Bożego. W tej sytuacji Leon I postanowił wystąpić z tezą o prymacie biskupa rzymskiego. Głosi ona, że Piotr otrzymał bezpośrednio od Chrystusa władzę nad całym Kościołem i że przekazał ją wyłącznie swoim następcom. A więc nie całemu episkopatowi, ale wyłącznie Piotrowi założycielowi Kościoła rzymskiego”, Chrystus przekazał klucze swego królestwa. Biskupi chrześcijaństwa zachodniego, zagrożenie przez najeźdźców i pozbawieni opieki cesarskiej, byli gotowi uznać tak rozumiany prymat rzymskiego papieża. Trudniej było przekonać hierarchię kościołów wschodnich. Leon I postanowił wystąpić w roli rozjemcy i przekazał pismo zawierające streszczenie wyznania wiary Kościoła rzymskiego. Papież nie wdawał się w dysputy filozoficzne i ograniczył się do stwierdzenia, że Chrystus Syn Boży również po wcieleniu ma dwie natury, boską i ludzką, które należy wyraźnie rozróżniać. W rzeczywistości Leon I

opowiadał się po raz pierwszy za stanowiskiem, które wówczas reprezentował Konstantynopol. Okazywanie przez papieża poparcia dla patriarchy konstantynopolitańskiego miało również na celu podkreślenie wyższości autorytetu następcy św. Piotra. List Leona I odczytano na soborze zwołanym przez bizantyjskiego cesarza Marcjana do Chalcedonu w 451 roku. Zebrani biskupi przyjęli listowne wystąpienie papieża okrzykiem: „Piotr przemówił przez usta Leona”. Lecz na tym samym soborze uchwalili, że biskupowi Konstantynopola, „miasta cesarskiego”, przysługują te same honory i przywileje, jakie ma biskup Starego Rzymu. Zabiegi polityczne Leona I nie osiągnęły celu. Na Zachodzie Leon I czynił starania, by w miarę możliwości ograniczyć zniszczenia powodowane przez najeźdźców i udaremnić ich próby zdobycia Wiecznego Miasta. W 452 roku poselstwo obywateli rzymskich, w którym brał udział Leon, skłoniło Attyłę, wodza Hunów zwanego „biczem bożym”, do zaniechania zamiaru spłądowania miasta. Trzy lata później Leonowi nie udało się już powstrzymać Wandalów, którzy co prawda przyrzekli nie podpalać budynków, ale ogołocili doszczętnie ludność z jej dobytku. Za czasów Leona I liczba mieszkańców Rzymu zmniejszyła się o połowę. Spuścizna literacka Leona I obejmuje 96 kazań i około 120 listów, w których papież określa swoje stanowisko w pewnych sprawach społeczno-politycznych. Między innymi domaga się opieki władzy państwowej w walce z heretykami, przyznaje cesarzowi prawo zwoływania soborów i wglądu w administrację kościelną. **Sprzeciwił się dopuszczeniu niewolników do stanu duchownego, albowiem pochodzą oni ze „stanu nikczemnego”, a „posługa i świętość nie mogą ulec skażeniu przez obcowanie z ludźmi tak niskiego pochodzenia” (list 3).** Bliskim współpracownikiem Leona I był Prosper z Akwitanii (zmarły po 455 roku), człowiek świecki, przyjaciel Augustyna. Prosper kierował papieską kancelarią i redagował ważniejsze pisma papieskie. Za czasów Leona I powstały pierwsze redakcje zbiorów oficjalnych modlitw liturgicznych w języku łacińskim. Był pierwszym papieżem pochowanym w obrębie bazyliki św. Piotra. Lud Rzymu uczcił go przydomkiem Wielki na pamiątkę jego wysiłków w obronie Wiecznego Miasta. Papież Benedykt XIV nadał mu w 1754 roku tytuł doktora Kościoła.

- 46. HILARY 461-468.** Pochodził z Sardynii. Był rzymskim archidiaconem i spełniał funkcję legata papieskiego za czasów Leona I. W okresie jego pontyfikatu działał pochodzący z Lyonu Sydoniusz Apolinary (430-483), arystokrata i poeta gallorzymski, którego utwory zawierają barwny opis ówczesnego kleru i społeczeństwa rzymskiego oraz południowo galijskiego. Mimo kryzysu, jaki panował w tym okresie, Rzym zachował swą świetność, o czym świadczyły liczne uroczystości i zabawy, w których dawne tradycje pogańskie przeplatały się z nową treścią chrześcijańskiej wiary. O bogactwie skarbu papieskiego świadczy hojność, z jaką papież Hilary zdołał złotem i srebrem świątynie katolickie.
- 47. SYMPPLICJUSZ 468-483.** Urodził się w Tivoli koło Rzymu. Kontynuator polityki Leona I. W 472 roku „barbarzyńcy” po raz trzeci wtargnęli do Rzymu, nie powodując jednak tym razem większych szkód. W 476 roku zbuntowane wojska cesarskie, które w większości składały się z Germanów, ogłosiły swego wodza Odoakra królem. W 480 roku Odoaker uznał zwierzchnictwo cesarza Wschodu nad Italią za cenę przyznania sobie jej namiestnictwa. W wyniku porozumienia z Konstantynopolem odesłano na Wschód insygnia cesarskie ostatniego cesarza zachodniego, młodocianego Romulusa, który zmarł w 480 roku. Pozostała tylko fikcja zwierzchnictwa cesarza Wschodu nad zajmowanym przez plemiona najeźdźców krajami Europy. W Kościele wschodnim znów przybierały na sile dysputy teologiczne. Patriarcha Konstantynopola Akacjusz podważał znaczenie uchwał soboru

chalcedońskiego i dążył do umocnienia swej władzy nad wszystkimi diecezjami wschodnimi. Symplicjusz zareagował stanowczo przeciw ogłoszeniu przez Akacjusza i cesarza Zenona nowej formuły wiary (tzw. *Henotikon*), która nie odzwierciedlała całkowicie uznanych w Chalcedonie poglądów papieża Leona I.

OKRES III

W orbicie cesarstwa wczesnobizantyjskiego (483-752)

48. **FELIKS III (II). 483-492.** Upadek cesarstwa zachodniego zmienił sytuację polityczną Rzymu. To największe i najwspanialsze miasto zachodniej Europy, wciąż żywotne i majątne, cieszące się niesłabnącym autorytetem religijnym i kulturalnym, broniło się skutecznie przed degradacją. W senacie rzymskim ścierały się dwa poglądy: jeden – reprezentujący mniejszość – opowiadał się za ścisłym sojuszem z dworem konstantynopolińskim, drugi – skupiający głosy większości – snuł dalekosiężne plany odrodzenia niepodległości Rzymu, kierującego losami nowo tworzącej się „barbarzyńskiej”, ale chrystianizowanej Europy. Istotna rola w realizacji tych planów przypadła osobie biskupa rzymskiego, następcy Piotra i jednemu z największych w Europie właścicieli dóbr ziemskich, którego wybór nie mógł być obojętny żadnemu z obu stronnictw politycznych. Elekcja Feliksa III była owocem kompromisu między rządzącą większością w Rzymie a królem Odoakrem, który – chociaż był arianinem – zastrzegł sobie kontrolę nad przebiegiem wyborów. Feliks III pochodził ze starego rzymskiego rodu Anicjuszów. Był synem kapłana, żonaty. Rządzący Stolicą Piotrową sto lat później Grzegorz I był jego prawnukiem. Realizując politykę „niepodległościową”, Feliks III wystąpił ostro, podobnie jak jego poprzednik, przeciw cesarzowi Zenonowi i protegowanemu przez niego patriarsze Konstantynopola Akacjuszowi, którego wezwał na synod do Rzymu, by wyjaśnił swoje postępowanie. W 484 roku zebrani na synodzie rzymskim biskupi łacińscy potępił nieobecnego Akacjusza, a **papież Feliks III rzucił anatemę na Kościół konstantynopoliński. Tak powstała pierwsza schizma religijna między chrześcijaństwem zachodnim i wschodnim. Trwała blisko 40 lat.**
49. **GELAZY I 492-496.** Hiszpan z pochodzenia, ale od młodych lat wychowany w Rzymie. Był świetnym pisarzem, znawcą klasyków i dobrym teologiem. Autor wielu listów i rozpraw. Kontynuując politykę Feliksa III sprzeciwił się zarządzeniom cesarza Anastazjusza (491-518), gorącego zwolennika monofizytyzmu, czyli kierunku religijnego, który odrzucał istnienie dwóch natur w jednej osobie Chrystusa, ogłoszone dogmatem na soborze chalcedońskim. W Italii rządy objął król Ostrogotów, Teodoryk, który po zwycięskiej kampanii przeciw wojskom Odoakra, podstępnie przez niego zamordowanego, spełniał funkcję namiestnika cesarskiego w stosunku do ludności Rzymu. Gelazy uznał polityczne zwierzchnictwo ariańskiego monarchy rezydującego w Rawennie. Jednocześnie w słynnym liście adresowanym do cesarza Anastazjusza stwierdza, że „światem naszym rządzą dwie władze: władza sakralna biskupów i władza królewska”, i wyjaśnia, że biskupi w sprawach świeckich muszą uznać władzę królewską, a monarchowie poddać się biskupom w sprawach

dotyczących religii. Charakterystyczne są również wypowiedzi papieża Gelazego w sprawie sakramentu eucharystii. W jednym z listów zaleca udzielanie komunii dzieciom, w innym zaś głosi, że w sakramencie eucharystii pozostaje „substancja i natura chleba i wina”, sam zaś sakrament nazywa „obrazem i podobieństwem ciała i krwi Chrystusa”. Do tych wypowiedzi Gelazego odwoływać się będą później teologowie kościołów protestanckich, odrzucający rzymskokatolicką doktrynę o przeistoczeniu substancji chleba i wina w ciało i krew Chrystusa. Przypisywane Gelazemu zbiory modlitw liturgicznych oraz spis dozwolonych ksiąg o treści religijnej nie są, zdaniem współczesnych historyków, autentyczne. Grób papieża Gelazego znajduje się w bazylice św. Piotra.

50. ANASTAZY II 496-498. Pochodził z Rzymu. W okresie jego pontyfikatu król franków Chlodwig przyjął chrześcijaństwo w formie rzymskiej nie ariańskiej. Dokonało się to jednak bez inicjatywy papieża. Decydującą rolę w chrystianizacji państwa Franków odegrały biskupstwa południowej Galii, zwłaszcza Arles i Vienne, które dążyły do uniezależnienia się od ingerencji rzymskiego biskupa. Liczyły one na poparcie cesarza Konstantynopola.

51. SYMMACHUS 498-514. Został wybrany przez większość duchowieństwa, opowiadającą się za stronnictwem „niezależnych”. Mniejszość związana z dworem cesarstwa wschodniego, wybrała własnego kontrkandydata Wawrzyńca. W spór wdał się ariański król Teodoryk, który dla rozstrzygnięcia sprawy zwołał do Rzymu (499) synod biskupów Italii. Na synodzie tym uchwalono pierwszy w dziejach papieżstwa dekret normujący tryb elekcji papieskiej. Między innymi zakazano komukolwiek ubiegać się o godność papieską przed śmiercią urzędującego, prawowitego biskupa rzymskiego. W wypadku nagłej śmierci papieża – jeśli nie wyznaczył on następcy – biskupem miał zostać ten, który uzyskał większość głosów lokalnego duchowieństwa. Dekret nie wspomina o udziale świeckich, przyznaje natomiast papieżom prawo wyznaczania sobie następcy. Od pierwszych miesięcy rządu Symmachusa były zakłócone przez rozruchy, które powodowali zwolennicy Wawrzyńca. Dzięki wysiłkom Symmachusa i senatu rzymskiego, odnowiono wiele budynków kościelnych i pałaców. Symmachus był pierwszym papieżem, który przesłał paliusz innemu biskupowi, a mianowicie Cezaremu z Arles. Aktem tym papież chciał zaznaczyć, iż biskup z Arles zawdzięcza swoją godność Rzymowi.

WAWRZYŃC (Laurencjusz) 498. Antypapież. Arcyprzezbiter rzymski, proboszcz kościoła św. Praksedy, wybrany na papieża przez mniejszość kolegium wyborców, która reprezentowała w Rzymie tereny cesarskiego dworu w Konstantynopolu. Mimo postanowień synodu z 499 roku, który potwierdził wybór papieża Symmachusa, opozycja kilkakrotnie (483-752) dążyła do obalenia prawowitego biskupa i wprowadzenia Wawrzyńca na tron biskupi. Zamieszki miały bardzo gwałtowny charakter. Kronikarze donoszą o licznych zabójstwach, gwałtach i rozbojach popełnianych na zwolennikach Symmachusa. Spokój wprowadził dopiero słynny, pisarz i uczonek, dostojnik na dworze Teodoryka, Aureliusz Kasjodor (zmarły około 575 roku), który w 514 roku był z ramienia króla konsulem w Rzymie.

52. HORMIZDAS 514-523. Pochodził z Frosinone (środkowa Italia, Lacjum). Po śmierci cesarza Anastazjusza rządy w Konstantynopolu objął cesarz Justyn (518-527), a następnie jego bratanek Justynian (527-565). Oparli się oni na zwolennikach doktryny chalcędońskiej i postanowili rozprawić się z monofizytami i arianami. Inicjatywę tę poparł papież Hormizdas, który liczył, że w ten sposób podniesie prestiż Kościoła rzymskiego we wschodnich regionach chrześcijaństwa. W 515 roku doszło do ugody między Kościołem rzymskim a kościołami wschodnimi. W obecności cesarza oraz legatów papieskich kilkuset biskupów wschodnich podpisało tak zwaną

formułę papieża Hormizdasa, w której stwierdzono, iż „Kościół rzymski nigdy się nie splamił herezją”.

- 53. JAN I 523-526.** Toskańczyk z pochodzenia. Po wstąpieniu na tron Piotrowy Jan I został zmuszony przez Teodoryka do udania się do Konstantynopola w celu skłonienia cesarza Justyna do większej tolerancji wobec zwolenników arianizmu. Była to pierwsza w dziejach chrześcijaństwa podróż biskupa Rzymu do Konstantynopola.. Cesarz przyjął papieża z honorami, ale nie zmienił swej polityki represyjnej wobec „heretyków”. Po powrocie Jana król Teodoryk, niezadowolony z nieudanej misji, oskarżył go o zdradę i wtrącił do więzienia, gdzie papież zmarł po kilku dniach. Bliskim przyjacielem Jana I był słynny filozof Boecjusz, który przebywał na dworze Teodoryka. Jego również oskarżono o zdradę interesów państwa Ostrogotów.
- 54. FELIKS IV (III). 526-530.** Pochodził z okolic Benewentu. Został wybrany pod naciskiem króla Teodoryka. Za jego pontyfikatu na Monte Cassino powstał z inicjatywy Benedykta z Nursji słynny klasztor, w którym mnisi prowadzili regularne życie ascetyczne według reguły ułożonej przez założyciela.
- 55. BONIFACY II 530-532.** Urodził się w Rzymie, ale pochodził z rodziny germańskiej. Umierając Feliks IV przekazał swój paliusz Bonifacemu, którego wyznaczył na swego następcę. Elekcji tej sprzeciwili się poplecznicy cesarza Justyniana, którzy wybrali w jego miejsce Dioskurosa, kapłana pochodzącego z Aleksandrii.
- DIOSKUROŚ 530.** Antypapież. Kapłan z Aleksandrii. Reprezentował w Rzymie interesy cesarstwa wschodniego. Zmarł w trzy tygodnie po elekcji.
- 56. JAN II 533-535.** Przed śmiercią Bonifacy II wyznaczył na swego następcę diakona Wigiliusza, lecz wkrótce cofnął swoją decyzję. Kler rzymski pod naciskiem królewskiego dworu w Rawennie wybrał na Stolicę Apostolską rzymskiego kapłana Merkuriusza, który przyjął imię Jan II. Prawdopodobnie nie chciał używać pogańskiego imienia. Był to jak twierdzą niektórzy, pierwszy przypadek zmiany imienia przez nowo obranego papieża. Jan II popierał politykę religijną cesarza Justyniana.
- 57. AGAPIT I 535-536.** Rzymianin. Syn kapłana Giordiana. Pochodził z rodu Anicjuszów, podobnie jak papież Feliks III. Od kilkudziesięciu lat istniał w Rzymie zwyczaj, że nowo obrany papież hojnie obdarowywał członków senatu. Król Ostrogotów Alaryk powołując się na ten zwyczaj zażądał, by każdy papież po swoim wyborze wpłacił do skarbcza królewskiego daninę w wysokości 3000 soldów w złocie. Podobnie zażądał 500 soldów w złocie od każdego biskupa obejmującego rządy w diecezji znajdującej się w granicach państwa Ostrogotów. Agapit ustąpił przed żądaniami króla. Aż do VIII wieku papież płacił daninę królom gockim, względnie skarbowi cesarstwa wschodniego. Następca Alaryka, Teodahad, wysłał Agapita do Konstantynopola z misją skłonienia cesarza Justyniana do zaniechania kampanii wojennej przeciw Gotom w Italii. Cesarz przyjął Agapita z należytyim szacunkiem, ale misja nie osiągnęła skutku. Papież do Rzymu już nie powrócił; zmarł w Konstantynopolu.
- 58. SYLWERIUSZ 536-537.** Był synem papieża Hormizdasa. Został wybrany pod naciskiem Teodahada, który wobec zagrażającej mu wojny z cesarzem Justynianem chciał mieć na tronie papieskim zaufanego człowieka. Kilka miesięcy po elekcji Sylweriusza, Belizariusz, wódz wojsk bizantyjskich przeprowił się do Italii i 9 grudnia 536 roku wkroczył do Rzymu. Było to pierwsze posunięcie zapewniające bezpośrednie panowanie cesarza bizantyjskiego nad Półwyspem Apenińskim.

Belizariusz uznał Sylweriusza za zdrającą interesów cesarstwa. Powołano, więc sąd, który pozbawił papieża władzy i skazał na wygnanie do Syrii.

- 59. WIGILIUSZ 537-555.** Rzymianin. Za czasów Bonifacego był przewidywany jako następca papieża. Wobec zmiany postanowienia papieskiego nie uzyskał zgody kleru rzymskiego i udał się na dwór konstantynopoliński jako przedstawiciel (tzw. apokryzjariusz) papieski. Tu cieszył się poparciem energicznej żony Justyniana, Teodory. Gdy Belizariusz wkraczał do Italii cesarzowa wysłała Wigiliusza do Rzymu, nakazując generałowi bizantyjskiemu wprowadzenie swego kandydata na tron papieski. Wigiliusz zajął miejsce żyjącego Sylweriusza bez formalnej zgody kleru rzymskiego. Nowy papież kazał przenieść Sylweriusza z Syrii na wyspę Palmaria koło La Spezia nad Morzem Liguryjskim i skłonił go do rezygnacji z papiestwa. Sylweriusz ustąpił i wkrótce zmarł. Wówczas kler rzymski zaakceptował Wigiliusza jako prawowitego papieża. Pierwsze lata pontyfikatu Wigiliusz spędził w Rzymie. Losy miasta były niepewne, gdyż oblegane przez Gotów wojska Belizariusza z trudem broniły swych pozycji w środkowej Italii. W listopadzie 545 roku na rozkaz cesarza Wigiliusz opuszcza Rzym, by udać się do Konstantynopola. Gdy pod osłoną wojska wsiadał na galeryę przycumowaną na Zatybrzu, lud Rzymu **obrzucił go wyzwiskami i kamieniami**. Papieska podróż do Konstantynopola trwała ponad rok. Cesarz sprowadził papieża, aby wykorzystać jego autorytet do realizacji swej ugodowej polityki religijnej. Opozycja monofizytów, niechętnych uchwałom soboru chałcedońskiego, rozbijała jedność polityczną cesarstwa wschodniego. Chodziło, zatem o znalezienie formuły kompromisowej, na która wyraziłyby zgodę wszystkie odłamy chrześcijańskiego Kościoła. Papież Wigiliusz, człowiek o słabym wykształceniu teologicznym, a przy tym chwiejny i bojaźliwy, okazał się całkowicie nieprzystosowany do odegrania roli, jaką mu wyznaczył cesarz. W sprawach dogmatycznych nie miał rozeznania i podpisywał różne podsufwane mu deklaracje, a następnie je odwoływał. Około 10 lat spędzonych przez Wigiliusza w Konstantynopolu i okolicach było dla tego papieża pasmem udręki i prób oswobodzenia się od intryg dworskich i walk prowadzonych przez biskupów Azji Mniejszej, Egiptu i wschodniej Europy. W 553 roku cesarz zwołał do Konstantynopola sobór, który miał położyć kres waśniom (V sobór ekumeniczny). Wigiliusz się nie stawił. Ojcowie soboru uchwalili kompromisowe wyznanie wiary i usunęli Wigiliusza ze stanowiska biskupa Rzymu. Wigiliusz usiłował protestować, aby następnie – rzecz niebywała – podpisać uchwały soboru, który go potępił. Zmarł w Syrakuzach (Sycylia), w drodze powrotnej do Rzymu. W okresie pontyfikatów Sylweriusza i Wigiliusza wprowadzono w życie nowo skodyfikowane prawo obowiązujące na terenie całego cesarstwa (tzw. *Kodeks Justyniana*, 529 rok). Stało się ono punktem wyjścia dalszego rozwoju ustawodawstwa kościelnego zarówno na Wschodzie, jak i na Zachodzie. Justynian dążył do całkowitego podporządkowania sobie hierarchii kościelnej, nie wykluczając osoby papieża, którego uważał za jednego z wykonawców polityki cesarskiej. Powstało wówczas prawo, na podstawie, którego każdorazowy wybór papieża musi być zatwierdzony przez cesarza, po uiszczeniu odpowiedniej opłaty.
- 60. PELAGIUSZ I 556-561.** Urodził się w Rzymie, pochodził prawdopodobnie z senatorskiego rodu. Jako diakon spełniał funkcję wysłannika papieskiego przy dworze cesarskim. Podczas nieobecności Wigiliusza administrował w jego imieniu Stolicą Apostolską. W tym okresie zręcznie lawirował między polityką cesarską a chwiejnym stanowiskiem Wigiliusza. W 555 roku Pelagiusz uznał postanowienia V soboru ekumenicznego i został przez cesarza wyznaczony na następcę zmarłego papieża. Pierwsze miesiące urzędowania w Rzymie były burzliwe. Oskarżano Pelagiusza I o

zamordowanie swego poprzednika i o zdradę prawdziwej wiary głoszonej w Chalcedonie. Pelagiusz z trudem oczyścił się z zarzutów, stwierdzając uroczystą przysięgą, że jest niewinny śmierci Wigiliusza i że zawsze pozostał wierny doktrynie Leona I. Biskup Mediolanu i Akwileji (nad Adriatykiem koło Wenecji) ogłosił sprzeciw i uznali Pelagiusza za heretyka. Dwudziestoletni okres wojen z Gotami doprowadził do gospodarczego wyniszczenia Italii, w której rządy przejęła w całości administracja bizantyjska. Rzym, oblegany i zrujnowany przez ostatniego króla Ostrogotów Totylę (zginął w 552 roku), był wyludniony. Gdy Pelagiusz objął rządy, Wieczne Miasto liczyło najwyżej 40000 mieszkańców.

61. **JAN III 561-574.** Rzymianin. Wybrany przez kler rzymski oczekiwał blisko pół roku na zatwierdzenie cesarskie. W 565 roku zmarł cesarz Justynian. W 568 roku rozpoczął się najazd Longobardów na północną a następnie środkową Italię. Część plemion longobardzkich była ariańska a część pogańska, wszyscy jednak okazywali dużą wrogość wobec Rzymian i Bizantyjczyków. Najazdy Longobardów kilkakrotnie poważnie zagroziły Rzymowi i jego okolicom.
62. **BENEDYKT I 575-579.** Rzymianin. Zatwierdzony przez cesarza Justyna II dopiero w 10 miesięcy po śmierci Jana III. Zawarł zgodę z biskupem Mediolanu, ale biskup Akwileji odmówił pojednania z papieżem. Rzym w dalszym ciągu był nękany przez Longobardów, a miastu zagrażały głód i zaraza.
63. **PELAGIUSZ II 579-590.** Urodzony w Rzymie w rodzinie gockiej. Objął rządy bez zatwierdzenia cesarskiego. Udało mu się częściowo powstrzymać Longobardów od dalszych najazdów na Rzym. Przyczynił się do rekonstrukcji bazyliki św. Wawrzyńca. W 587 roku Wizygoci, którzy panowali w Hiszpanii, przyjęli wiarę rzymską. Pelagiusz zmarł wskutek zarazy spowodowanej wylewem Tybru i zniszczeniem akweduktów przez najeźdźców. Żywioł zrujnował również znaczną część cmentarzysk (katakumb) chrześcijańskich.
64. **GRZEGORZ I WIELKI 590-604.** Urodził się około 540 roku. Pochodził z senatorskiego rodu Anicjuszów, z którego wywodzili się jego pradziadek papież Feliks III i papież Agapit I. W Rzymie otrzymał wykształcenie prawnicze. W wieku trzydziestu lat spełniał ważną funkcję administracyjną „pretora miasta”. Po śmierci ojca odziedziczył znaczny majątek, którego część przeznaczył na wyposażenie klasztorów na Sycylii i w Rzymie. Zniszczone przez króla Totylę Monte Cassino było wówczas wyludnione. Mnisi benedyktyńscy osiedlili się w opactwach fundowanych przez Grzegorza, który postanowił dzielić z nimi życie ascetyczne. Gdy papież Pelagiusz I wyświęcił go na diakona Grzegorz został wysłany do Konstantynopola w charakterze stałego przedstawiciela Stolicy Apostolskiej. Po kilku latach wrócił do rzymskiego klasztoru. Po śmierci Pelagiusza II został wybrany przez kler rzymski na papieża. Cesarz Maurycjusz (582-602) zatwierdził elekcje. Na Stolicy Piotrowej zasiadł jeden z wybitniejszych papieży wczesnego średniowiecza. Prawnik, pisarz, moralista, a nade wszystko doskonały administrator. Wiele wysiłku włożył w reorganizację majątków papieskich, których znaczna część znajdowała się na południu Italii, na Sycylii, w Dalmacji, Hiszpanii i nie padła jeszcze łupem najeźdźców. Wszędzie wyznaczył ekonomów, którymi byli mianowani przez niego subdiakoni, polecając im nie tylko sporządzenie dokładnego rejestru dochodów, ale również podniesienie wysokości daniny i dzierżawy. Część dochodów przeznaczył na potrzeby ludności Rzymu i wykup jeńców. W dziedzinie społeczno-politycznej Grzegorz wykorzystał okres znacznego osłabienia cesarstwa bizantyjskiego, aby odbudować papieski autorytet, skompromitowany w okresie pontyfikatów Wigiliusza i jego następców. Charakterystyczny dla polityki Grzegorza był zwrot ku nowo powstającym państwom w zachodniej Europie. Nawiązał kontakty z królami Hiszpanii, z

wojowniczą Brunhildą, królową Austrazji, a przede wszystkim z Longobardami, których pragnął pozyskać dla rzymskiego Kościoła. W tym celu korzystał z pośrednictwa żony króla Agilulfa, Teodelindy, która była katoliczką. Dzięki tym zabiegom jej syn został ochrzczony w Kościele rzymskokatolickim. Wyrazem pro zachodniej polityki Grzegorza było wysłanie do Anglii grupy benedyktynów pod przewodnictwem mnicha Augustyna (późniejszego arcybiskupa Canterbury), któremu powierzył organizację życia kościelnego na południowych terenach Wysp Brytyjskich. Chodziło przy tym o ograniczenie wpływów chrześcijaństwa celtyckiego (irlandzko-szkockiego), którego hierarchia odnosiła się z rezerwą do papieżstwa. Augustynowi polecił okazywać szacunek dla zwyczajów miejscowych, jeśli nie godziły w zasady doktryny i moralności chrześcijańskiej. W stosunku do władców Konstantynopola, formalnych zwierzchników Rzymu, Grzegorz zachowywał taktyczną lojalność, nie wahając się nawet udzielić poparcia cesarzowi Fokasowi (562-610), gdy ten po zamordowaniu Maurycjusza został wyniesiony na tron. Niemniej papież Grzegorz I zaprotestował kategorycznie przeciw tytułowi „patriarchy ekumenicznego”, jaki nadawali sobie patriarchowie Konstantynopola. Cesarz Fokas był gotów ustąpić papieżowi, który uznawał się za jedyne zwierzchnika wszystkich biskupów chrześcijańskich. Sam Grzegorz podpisywał nieraz własne listy tytułem *servus servorum Dei*, co w łacinie średniowiecznej oznacza nie tyle „sługa sług Bożych”, co „największy ze sług Bożych”. Grzegorz I jest jedynym papieżem w dziejach katolicyzmu, który może się poszczycić tak obfitą działalnością literacką. Zachowały się do dnia dzisiejszego: 4 księgi *Reguły Duszpasterskiej* (rodzaj podręczników dla duchowieństwa), *Wykład Księgi Hioba* zwany *Moralia*, czterdzieści homilii niedzielnych, 24 homilie o prorocत्वach Ezechiela, ponad 800 listów oraz 4 *Księgi dialogów*; zawierające życiorysy cudotwórców żyjących w Italii, które stały się źródłem olbrzymiej literatury hagiograficznej średniowiecza. Druga z tych ksiąg przekazuje legendy o życiu Benedykta z Nursji, założyciela Monte Cassino. Dzieła Grzegorza I są pisane łaciną ludową, używaną w tym okresie przez mieszkańców Italii. Myśl religijna papieża nie wnikała w spory doktrynalne ani zagadnienia spekulatywne. Koncentrował się on na problemach obyczajowości i religijności. Głosił chrześcijańską wersję stoicyzmu i kładł duży nacisk na elementy ludowej pobożności, którą ożywiały wiara w cuda, w zjawiska nadnaturalne oraz zewnętrzne formy kultu, jak procesje i pielgrzymki. Przyczynił się w dużym stopniu do szerzenia kultu relikwii, których sporo sam rozdawał lub przysyłał do biskupstw i dworów państw ościennych. Zreorganizował formy łacińskiej liturgii i rozpowszechnił śpiew kościelny, od jego imienia zwany gregoriańskim. W tym celu powołał chóry (*scholae*) śpiewaków, które miały zastąpić często nieudolny śpiew diakonów w czasie nabożeństw. W dziedzinie administracji kościelnej Grzegorz nie zdołał wszędzie podporządkować biskupów władzy papieskiej. Do umocnienia swego autorytetu wykorzystał mnichów poddanych regule św. Benedykta, która silnie podkreślała zasadę posłuszeństwa. W niektórych diecezjach stolice biskupie zostały obsadzone przez zakonników, co było wyłomem w dotychczasowej praktyce chrześcijaństwa zachodniego. Inicjatywy Grzegorza stanowiły punkt zwrotny w dziejach katolicyzmu, chociaż na skutki jego polityki czekać przyszło jeszcze blisko 300 lat. Zmarł w Rzymie. Na jego płycie nagrobnej wyryto tytuł: „Konsul Boży”. Tradycja zaliczyła go w poczet doktorów Kościoła.

65. **SABINIAN 604-606.** Toskańczyk. Nieudolność następców Grzegorza I w dużym stopniu osłabiła efekty jego działalności. Sabinian nie potrafił zapobiec klęsce głodu, która nawiedziła Rzym. Po śmierci papieża z trudem ochroniono jego zwłoki przed znieważeniem.

66. **BONIFACY III 607.** Rzymianin. Wybrany po rocznym wakansie, spowodowanym trudną sytuacją polityczną i społeczną. W liście adresowanym do papieża Bonifacego III cesarz Fokas przyznaje mu zwierzchnictwo nad wszystkimi kościołami chrześcijańskimi. Stolica Apostolska wywdzięczyła się Fokasowi wznosząc na jego cześć kolumnę na Forum Romanum i ozdabiając ją napisami gloryfikującymi osobę cesarza. Bonifacy III wydał zarządzenie, które zabraniało podejmowania za życia prawowitego biskupa jakichkolwiek rozmów na temat ewentualnej kandydatury na jego następcę. Wybór papieża i innych biskupów miał się odbywać nie wcześniej niż trzeciego dnia po śmierci poprzednika.
67. **BONIFACY IV 608-615.** Urodził się w Walerii (środkowa Italia). Protegowany cesarza Fokasa. Uzyskał od niego zezwolenie na przekształcenie zbudowanej w końcu I wieku p.n.e. świątyni ku czci wszystkich bogów (Panteon) w kościół chrześcijański pod wezwaniem Matki Boskiej Męczenników. Dziś w Panteonie znajdują się groby Rafała i królów Włoch. Tradycja uznała Bonifacego IV za świętego.
68. **DEUSDEDIT** (albo Adeodat I). 615-618. Rzymianin. Brak danych o jego działalności. W opinii ludu rzymskiego uchodził za świętego.
69. **BONIFACY V 619-625.** Urodził się w Neapolu. Zachowały się jego listy świadczące o trosce o organizację życia kościelnego w Anglii. Za jego pontyfikatu namiestnik cesarski (tzw. egzarcha) w Rawennie usiłował bezskutecznie uniezależnić się od władzy Konstantynopola. Od 622 roku (data ucieczki Mahometa) zaczęła się era mahometańska.
70. **HONORIUSZ I 625-638.** Pochodził z rzymskiej prowincji Kampania. Usiłował kontynuować dzieło Grzegorza I, któremu jednak ani zdolnościami, ani charakterem nie dorównywał. We wschodnim chrześcijaństwie ponownie rozgorzał spór wokół definicji osoby Chrystusa. Potępiona na soborze chalcedońskim doktryna o jednej naturze Syna Bożego odżyła w zmodyfikowanej formule: Jezus Chrystus, Syn Boży ma dwie natury, ale tylko jedną wolę. Naukę tę nazwano monoteletryzmem (z greckiego *monos* – jeden i *thelema* – wola). Bizancjum znajdowało się wówczas w stanie bliskim rozkładu. Od zguby uratowała go energiczna postawa cesarza Herakliusza (610-641), który w zwycięskich wojnach oddalił najazdy wrogów (Awarów, Słowian, Persów) i przeprowadził reorganizację administracji państwowej. Polityka religijna Herakliusza dążyła do zjednoczenia zwaśnionych kościołów chrześcijańskich. Doktrynalna formuła monoteletryzmu zdawała się tworzyć dogodną platformę porozumienia. Opinię tę podzielał również papież Honoriusz, nieznający języka greckiego i słabo orientujący się w zawiłych sporach dogmatycznych wschodnich teologów. Dwukrotnie Honoriusz oświadczył, iż jego zdaniem należy mówić tradycyjnie o dwóch naturach osoby Chrystusa, który wszakże miał tylko jedną wolę. Nie ma żadnej wątpliwości, że biskup rzymski opowiadał się za monoteletryzmem. Cesarz narzucił całemu Kościołowi doktrynę monoteletryzmu edyktem zwanym *Ektesis* (640). W 632 roku zmarł Mahomet, twórca i prorok islamu.
71. **SEWERYN 640.** Rzymianin. Wstąpił na tron papieski półtora roku po śmierci poprzednika. Opóźnienie było skutkiem zerwania łączności między Rzymem a Konstantynopolem. Po otrzymaniu zgody cesarz Seweryn rządził tylko trzy miesiące. W tym okresie namiestnik cesarski Izaczusz z Rawenny zrabował skarbiec papieski.
72. **JAN IV 640-642.** Pochodził z Dalmacji. Przyłączył się do stronnictwa antycesarskiego i potępił religijny edykt Herakliusza.
73. **TEODOR I 642-649.** Z pochodzenia Grek, syn biskupa Jerozolimy. Skłaniał się ku opozycji antybizantyjskiej. Następcą Herakliusza, Konstans II (641-668), zakazał podejmowania jakichkolwiek dyskusji w sprawie monoteletryzmu.

- 74. MARCIN I 649-655.** Pochodził z Todi, koło Perugii. Syn kapłana Fabrycjusza. Po wyborze objął natychmiast rządy, nie czekając na zgodę cesarza. Krok ten był próbą wyzwolenia się spod kurateli cesarskiej. Marcin I zwołał następnie do Lateranu synod biskupów (649), na którym potępił monoteletyzm oraz religijne edykty cesarzy Herakliusza i Konstansa II. Synod był demonstracją antycesarską stronnictwa „niepodległych”. Reakcja cesarza była natychmiastowa. Rozkazał swemu namiestnikowi w Rawennie porwać papieża i przywieść do Konstantynopola. Tu wtrącono Marcina do więzienia, a następnie wygnano do Chersonu, gdzie zmarł z wycieńczenia w 655 roku. Jego imię wpisano do katalogu świętych męczenników.
- 75. EUGENIUSZ I 654-657.** Rzymianin. Został wybrany na papieża z woli cesarskiej jeszcze za życia Marcina I. Jego chwiejne stanowisko budziło niezadowolenie zarówno duchowieństwa rzymskiego, jak i dworu cesarskiego, gdzie postanowiono pozbawić go władzy, lecz śmierć Marcina wybawiła Eugeniusza z opresji.
- 76. WITALIAN 657-672.** Rodem z Segni. Po wyborze zaprosił cesarza Konstansa do Rzymu. Cesarz ofiarował papieżowi piękny kodeks biblijny, ozdobiony złotem i diamentami, lecz w podróż na Zachód wybrał się dopiero w 662 roku. Gdy przybył do Rzymu, kazał zerwać z dachu Panteonu całą miedź i przesłać ją do Konstantynopola. Mimo to papież przyjął cesarza z honorami, uświetniając jego pobyt religijnymi procesjami i uroczystościami. Upokarzające, hołdownicze zachowanie się papieża spowodowało wielkie niezadowolenie kleru i ludu rzymskiego. Po 12 dniach cesarz opuścił Rzym i udał się na Sycylię, do Syrakuz, które zamierzał przekształcić w swoją rezydencję. Do Konstantynopola już nie powrócił, gdyż został w Syrakuzach zamordowany przez niewolnika w czasie zażywania kąpieli. Część zrabowanej miedzi wróciła do Rzymu. W okresie pontyfikatu Witaliana zaostrzyły się stosunki między Rzymem a egzarchatem w Rawennie
- 77. ADEODAT II 672-676.** Rzymianin. Po śmierci cesarza Konstansa II zasiadł na tronie jego młodszy syn, Konstantyn IV (668-685), który odstąpił od jednostronnej polityki religijnej swego ojca. Nacisk Bizancjum na Rzym zelżał.
- 78. DONUS 676-678.** Rzymianin. Krótki pontyfikat tego papieża nie odegrał większej roli w dziejach Kościoła.
- 79. AGATON 678-681.** Sycylijczyk. Na Wschodzie znaczna część terytoriów, które były zamieszkiwane przez chrześcijan, zwolenników monoteletyzmu, znalazła się pod panowaniem arabskim. Przyczyniło się to poważnie do zakończenia sporów teologicznych. Cesarz Konstantyn IV postanowił przywrócić spokój i zwołał do Konstantynopola nowy sobór ekumeniczny (680), na którym potępiono monoteletyzm i jego popleczników, a wśród nich również papieża Honoriusza, ogłoszonego pośmiertnie heretykiem i wyklętego z Kościoła. Papież Agaton był reprezentowany na soborze przez 3 legatów, ale nie dożył zakończenia obrad. Kilkanaście wieków później sprawa potępienia papieża Honoriusza sprawiła wiele kłopotów zwolennikom tezy o nieomyślności papieża i wyższości autorytetu biskupa rzymskiego nad soborem. Agatona wpisano do wykazu świętych.
- 80. LEON II 682-683.** Sycylijczyk. Czekał półtora roku na potwierdzenie wyboru przez cesarza. Leon II zatwierdził uchwały VI soboru ekumenicznego, potępiające stanowisko jego poprzednika Honoriusza. Imię Leona II znajduje się w spisie świętych katolickich.
- 81. BENEDYKT II 684-685.** Rzymianin. Cesarz Konstantyn IV zrzekł się prawa zatwierdzania wyboru papieża, przekazując je egzarchowi w Rawennie. Cesarz zrezygnował również z opłat wnoszonych z okazji elekcji papieskiej. Ułatwiło to

procedurę elekcji papieża, ale podporządkowało jej wynik decyzjom funkcjonariusza państwowego nieposiadającego sakry cesarskiej. Godziło to oczywiście w autorytet biskupa Rzymu. Imię Benedykta II wpisano do katalogu świętych katolickich.

82. JAN V 685-686. Pochodził z Syrii. Otwiera on listę papieży „wschodnich”, Greków i Syryjczyków, którzy (z wyjątkiem Grzegorza II) między 685 a 752 rokiem kierowali Stolicą Apostolską. Opanowanie znacznych obszarów Syrii i Egiptu przez Arabów spowodowało falę emigracji miejscowej ludności, która osiedliła się w południowej Italii i Rzymie. W Wiecznym Mieście i okolicach powstały liczne klasztory wschodnie. Duchowieństwo pochodzenia greckiego i syryjskiego objęło ważne stanowiska w rzymskim Kościele. W dokumentach kancelarii papieskiej obok łaciny pojawia się ponownie język grecki. Grekę wprowadzono do liturgii łacińskiej, o czym świadczy dziś jeszcze powszechnie używana inwokacja, *Kyrie elejson (Panie zmiłuj się)*. Zaznaczył się wpływ bizantyjskiej sztuki i architektury religijnej. Znaczny był wpływ kultu maryjnego, którego kolebką były bliskowschodnie kościoły chrześcijańskie. Wybierani przez duchowieństwo papieże byli przybyszami, dla których obce były tradycje wielkich biskupów rzymskich, Damazego, Leona I i Grzegorza I. Główną w tym okresie troską papieży było utrzymanie władzy, administracja majątków kościelnych należących do biskupa rzymskiego zachowanie spokoju w samym Rzymie. Nie zajmowali wyraźnego stanowiska ani w sprawach politycznych, ani doktrynalnych. Lata ich pontyfikatów były okresem dużego osłabienia autorytetu biskupstwa rzymskiego. Należy przy tym zaznaczyć, że był to jednocześnie okres intensywnej chrystianizacji Europy Zachodniej, rozwoju klasztorów iroszkockich i benedyktyńskich oraz organizacji życia kościelnego w państwie Franków. Wpływ papieża na te przeobrażenia religijne w Europie był jednak minimalny.

83. KONON 686-687. Pochodzenie nieznane. Przybył do Rzymu z Sycylii. Po śmierci Jana V głosy wyborców były podzielone, jedni opowiadali się za archiprezbitem Piotrem, inni za kapłanem Teodorem. Obie strony doszły do kompromisu i wycofały swoich kandydatów. W ich miejsce wybrano Konona, którego pontyfikat trwał 11 miesięcy.

TEODOR 687. Antypapież. Wybrany dwukrotnie, raz po śmierci Jana V, drugi raz po śmierci Konona. Dobrowolnie ustąpił na rzecz Konona, a następnie Sergiusza I.

PASCHALIS 687. Antypapież. Kontrkandydat Sergiusza. Usiłował przekupić egzarchę Rawenny, który zamknął go w klasztorze.

84. SERGIUSZ I 687-701. Urodził się w Syrii. Początki jego pontyfikatu były zakłócone sporami, które powstały z powodu jego wyboru. Wyżej wspomniany kapłan Teodor miał wielu zwolenników. Przeciwstawiał mu się ambitny arcydiakon Paschalis, który ofiarował sporą sumę egzarchowi Rawenny za poparcie swojej kandydatury. Kolegium wyborców postanowiło odsunąć obu kandydatów i wybrać Sergiusza. Wybór zaakceptował egzarcha po otrzymaniu przyrzeczonej przez Sergiusza opłaty. Teodor się wycofał, Paschalis próbował oponować, ale został zamknięty w klasztorze. Cesarz Justynian II zwołał do Konstantynopola sobór (691 rok), który miał uregulować stosunki prawnko kościelne w całym chrześcijaństwie. Sobór ten znany jest pod nazwą Quinisextum, a czasami bywa nazywany soborem in Trullo, gdyż obrady jego odbywały się w sali pałacu cesarskiego ozdobionego kopułą (*Trullo*). Papież Sergiusz wysłał na sobór dwóch legatów. Kanony soboru miały na celu podniesienie etyki chrześcijańskiej, zwalczanie pozostałości obyczajowości pogańskiej. Sobór zezwalał na małżeństwa duchownych. Legaci papiescy zatwierdzili sobór, ale papież Sergiusz zgłosił sprzeciw uważając, że sobór narzuca zachodniemu

chrześcijaństwu zwyczajnie panujące w Kościele wschodnim. Ponadto sobór potępił papieża Honoriusza i zrównał prawa patriarchy Konstantynopola z prawami biskupa rzymskiego. Justynian postanowił siłą zmusić Sergiusza do uległości i wysłał do Rzymu swego pełnomocnika, niejakiego Zachariasza, z rozkazem uwięzienia papieża i przewiezienia go na sąd cesarski do Konstantynopola. Zachariasz spotkał się jednak z energicznym sprzeciwem garnizonu rzymskiego, raweńskiego i całego ludu, przed którego gniewem musiał się schronić w sypialni Sergiusza. Wkrótce po tych zajściach Justynian II został zdetronizowany. Sergiusz I wprowadził w Rzymie znane już wcześniej na Wschodzie Święto Matki Boskiej Gromnicznej, połączone z procesją.

- 85. JAN VI 701-705.** Grek z pochodzenia. Za jego pontyfikatu wojska Longobardów kilkakrotnie podeszły aż pod mury Rzymu.
- 86. JAN VII 705-707.** Był Grekiem, synem urzędnika cesarskiego. W przeciwieństwie do papieża Sergiusza prowadził politykę ugodową wobec żądań dworu konstantynopolitańskiego.
- 87. SYZYNIUSZ 708.** Pochodził z Syrii. Zmarł w miesiąc po wyborze.
- 88. KONSTANTYN 708-715.** Syryjczyk. Był ostatnim biskupem rzymskim (aż do czasów Pawła VI), który udał się do Konstantynopola. Cesarz Justynian II, który po 10 latach wygnania ponownie objął tron, mścił się okrutnie na swoich przeciwnikach. Zniszczył Rawennę, ograbił południową Italię, teraz dążył do podporządkowania sobie Rzymu. Spotkanie papieża z cesarzem miało charakter pozornie przyjazny i papież Konstantyn powrócił do Rzymu po uzgodnieniu spornych zagadnień, związanych z decyzjami soboru w Trullo. Trzy miesiące później Justynian II został zamordowany przez spiskowców, na których czele stanął oficer cesarski Bardanes. Ściętą głowę cesarza wysłano do Rzymu i wystawiono na publiczny widok. Bardanes usiłował ponownie narzucić Kościołowi wschodniemu monoteletyzm. Papież Konstantyn nie uznał uzurpatora. Odmówiono przyjęcia portretu heretyckiego cesarza, zakazano rycia jego wizerunku na monetach, zaprzestano wymieniać jego imię w czasie modłów. Rzym zrywał z Konstantynopolem.
- 89. GRZEGORZ II 715-731.** Wybór tego kapłana, rzymianina, świadczył o zmianie nastrojów w Rzymie. Imię nowego papieża nawiązywało do programu religijno-politycznego jego poprzednika, Grzegorza Wielkiego. Istotnie stosunki między Rzymem a Konstantynopolem znów były napięte. Po burzliwych przewrotach cesarstwo wschodnie znalazło w osobie Leona III (717-741) monarchę, który nie tylko przywrócił władzę, ale ufundował nową dynastię, zwaną izauryjską lub syryjską. Z przyczyn do końca niewyjaśnionych Leon III podjął walkę z kultem obrazów, mając za sobą poparcie części hierarchii kościelnej. Wzbudziło to jednak gwałtowny opór ze strony mnichów i związanej duchowo z klasztorami ludności. Walka z obrazami religijnymi (zwana ikonoklazmem) osłabiła w dużym stopniu autorytet cesarski. Wykorzystał to Grzegorz II, który zaczął szukać sprzymierzeńców w państwie Merowingów, u Anglików oraz wśród nowo nawróconych na chrześcijaństwo plemion germańskich znajdujących się za Renem. Podobnie jak jego poprzednik, Grzegorz I, korzystał on z pomocy benedyktynów, którzy prowadzili aktywną działalność misyjną w Germanii. Apostołem wschodniej Frankonii, mnich Winfryd, zwany później Bonifacym, otrzymał od Grzegorza II sakrę biskupią. Obszerna korespondencja między Bonifacym a kurią papieską świadczy o dalekowzrocznych zamierzeniach biskupa rzymskiego. W samej Italii Grzegorz II interweniował ze zmiennym szczęściem w sporach między Longobardami a Rawenną. Przeciwwstawił się również zarządzeniom obrazoburczym cesarza Leona III, lecz czuwał, by nie dopuścić do

ogólnej anty cesarskiej rewolty, gdyż zdawał sobie sprawę, że jeszcze nie nadeszła chwila dogodna do całkowitego wyzwolenia się spod władzy Konstantynopola.

- 90. GRZEGORZ III 731-741.** Syryjczyk z pochodzenia. Był ostatnim papieżem, który mimo napiętych stosunków z Leonem III zwrócił się do władz bizantyjskich o zgodę na objęcie Stolicy Apostolskiej. Grzegorz III został wybrany przez ogólną aklamację ludu rzymskiego, który poparł linię polityczną papieża. Bonifacego mianowano metropolitą całej Germanii. Papież potępił obrazoburstwo, a w odpowiedzi cesarz wysłał swą flotyllę, która zajęła posiadłości papieskie na Sycylii i w Kalabrii. Cesarz pozbawił papieża zwierzchnictwa nad Illirią (zachodnia Jugosławia) i przyłączył wszystkie zajęte przez siebie ziemie do patriarchatu konstantynopolitańskiego. W tym samym czasie Longobardowie pod wodzą króla Liutpranda zagrozili od północy Rawennie i Rzymowi. W tej sytuacji papież zwrócił się o pomoc do Karola Młota, majordoma frankijskiego, który po zwycięstwie odniesionym nad Arabami (bitwa pod Poitiers w 732 roku) był faktycznym władcą państwa Franków. Karol Młot wspomagał akcję misyjną Bonifacego w Germanii i był gotów iść z pomocą również papieżowi, ale zwlekał z decyzją.
- 91. ZACHARIASZ 741-752.** Grek z pochodzenia. Jest ostatnim z listy papieży „wschodnich”. W 741 roku zmarł Karol Młot i cesarz Leon III. Papież Zachariasz nawiązał ścisłe stosunki z Pepinem Krótkim, synem Karola Młota. W 751 roku, powołując się na zgodę Rzymu, zgromadzenie możnych Franków detronizuje Merowingów i przekazuje koronę Pepinowi. Koronacji dokonał w imieniu papieża Bonifacy. W Italii Longobardowie opanowali bizantyjski egzarchat Rawenny i włączyli miasto wraz z całą prowincją do swego królestwa (751 rok). Tym samym również Rzym został uwolniony od władzy cesarstwa wschodniego.

OKRES IV

Początki Państwa Kościelnego (752-999)

STEFAN (II) 752. Po śmierci papieża Zachariasza wybór padł na rzymskiego kapłana Stefana, który zmarł trzeciego dnia po elekcji, zanim otrzymał sakrę biskupią. Z tej przyczyny nie został wpisany do oficjalnego katalogu papieży. Spowodowało to wśród historyków niezgodność w sposobie numeracji następnych papieży o imieniu Stefan.

- 92. STEFAN II (III) 752-757.** Rzymianin. Był pierwszym papieżem, który udał się do kraju Franków. Przyczyną podróży było poważne zagrożenie Rzymu przez Longobardów. Po przekroczeniu zimową porą Alp papież spotkał się w Ponthion (240 km na zachód od Paryża, koło Bar-le-Duc) z królem Pepinem Krótkim, synem Karola Młota. Kronikarze opisują, że król przyjął Stefana z wielkimi honorami, a nazajutrz papież na kolanach błagał Pepina o pomoc. Król zobowiązał się powstrzymać Longobardów od dalszych podbojów i „zwrócić” papieżowi zajęte przez nich obszary. Sporządzono dokument (tzw. układ z Quierzy), który zaginął. Znany jest natomiast inny sfalszowany w tym okresie przez kancelarię papieską akt „darowizny Konstancyntyna”, na mocy którego cesarz rzymski ofiarował rzekomo papieżowi Sylwestrowi znaczną część posiadłości w Italii. Powołując się na ten dokument, papieże twierdzili, że król Franków nie „darował”, ale „zwracał” należne biskupowi Rzymu ziemie. Podczas swego pobytu we Francji Stefan II ponownie udzielił Pepinowi sakry królewskiej, którą ten otrzymał wcześniej z rąk Bonifacego, oraz

nadał mu tytuł „patrycjusza Rzymu”, przysługujący dotychczas namiestnikowi cesarza bizantyjskiego rezydującego w Rawennie. Papież przyrzekł również ofiarować królowi relikwie św. Petroneli, uważanej przez legendę za córkę św. Piotra, której ciało „cudownie” odnaleziono w katakumbach. Na tej podstawie przez kilkanaście wieków Francję nazywano „pierworodną córą Kościoła” (św. Piotra). Stefan II zainstalował w przedsionku bazyliki św. Wawrzyńca pierwszy dzwon kościelny w Rzymie.

93. PAWEŁ I 757-767. Rzymianin. Był bratem Stefana II i człowiekiem świeckim. Był pierwszym papieżem, który objął w posiadanie nie tylko Stolicę Piotrową, jako biskup Rzymu, ale i rządy nad rozległym terytorium Państwa Kościelnego jako pan i władca (*Dominus*). O swoim wyborze zawiadomił Pepina w tych samych p[oddańczych słowach, jakich dotychczas używano w stosunku do przedstawicieli władzy bizantyjskiej. Jednakże z prawnego punktu widzenia formalne zwierzchnictwo cesarza konstantynopolińskiego nie było jeszcze przez Rzym podważane. Paweł I z trudem kontynuował politykę swego brata. Nie udało mu się poskromić Longobardów, których nowy król, Dezyderiusz, wdał się w układy z Frankami, ani też nawiązać stosunków z bizantyjskim cesarzem Konstantynem V, energicznie zwalczającym kult obrazów. Nie mniej trudna była sytuacja papieża w samym Rzymie. Elitę mieszkańców stanowiły dwa, często zwalczające się ugrupowania: duchowieństwo i szlachta rekrutująca się z dawnych rodów senatorskich, właściciele majątków podmiejskich i dowódców wojskowych. Nasilały się spory o władzę, o wpływ na wybór papieża, o ustalenie dalszego kierunku polityki. Dawny senat rzymski już od półtora wieku przestał istnieć, choć nazwa występowała jeszcze w dokumentach do X wieku. Władza świecka, która kierowała rzymską arystokracją, została poddana władzy duchownej, papieżowi i jego urzędnikom, rezydującym w pałacu Laterańskim. Tu znajdowała się kancelaria papieska i administracja dóbr kościelnych, z których wyłoniła się później kuria papieska. Znaczne było również rozwarstwienie wśród świeckiego i zakonnego duchowieństwa, które w Rzymie było nader liczne. Najbliższe otoczenie papieża spełniało funkcję doradczą. Składało się z 25 kapłanów, proboszczów najważniejszych rzymskich parafii, oraz 14 diakonów, administratorów majątku kościelnego. Doradcami byli również biskupi podmiejskich diecezji. Duchownych tych nazywano kardynałami (od wyrazu łacińskiego *cardo* – zawias, oś; stąd kardynałny – główny, fundamentalny). Brak jasnych norm prawnych regulujących wzajemne stosunki między arystokracją, urzędami świeckimi a duchowieństwem był przyczyną stałych napięć w środowisku miasta, które rościło sobie prawo do tytułu stolicy chrześcijaństwa. Nierzadko rozstrzygała przemoc, względnie przekupstwo lub poparcie obcych wojsk. **Podczas elekcji Pawła I nastąpiły rozruchy, które świadczyły, iż nie cała ludność Rzymu popiera politykę Stefana II i jego brata. Paweł I zareagował ostro; przeciwników, nawet kardynałów, wtrącał do więzienia, niektórych skazał na śmierć.** Jeden z papieskich kronikarzy zauważa, co prawda, że papież miał łagodne usposobienie, albowiem odwiedzał więźniów w miejscu kaźni, a nawet zamieniał niekiedy karę śmierci na dożywocie. Z inicjatywy papieża wyposażono w bazylice św. Piotra nową kaplicę, w której umieszczono relikwie św. Petroneli, córki św. Piotra. Tradycja uznała Pawła I za świętego.

KONSTANTYN 767-769. Antypapież. Pochodził z Nepi. Po śmierci Pawła I wprowadzony na tron Piotrowy przemocą przez swego brata, księcia Toto. Po trzynastu miesiącach wtrącony do więzienia.

FILIP 768. Antypapież. Pochodzenie nieznane. Wprowadzony przemocą przez króla Longobardów. Po kilku dniach usunięty do karceru klasztornego.

- 94. STEFAN III (IV) 768-772.** Pochodził z Sycylii. Po śmierci Pawła I arystokracja rzymska, która dążyła do zdobycia władzy, wzniesła nowe zamieszki. Dwór papieski, któremu przewodniczył energiczny kardynał diakon Christoforos i jego syn Sergiusz, opanował sytuację. **Antypapież usunięto, wylupiono im oczy i zamknięto w klasztornych więzieniach.** Duchowieństwo wybrało na papieża Stefana, kardynała proboszcza bazyliki św. Cecylii na Zatybrzu. Nowy biskup Rzymu natychmiast zawiadomił o swym wyborze króla Franków Pepina. Ten jednak w tym czasie zmarł i opiekę nad papieżem przejęli jego synowie, Karol i Karloman. Na prośbę papieża przysłali oni do Rzymu 12 biskupów, którzy wzięli udział w synodzie zwołanym do Lateranu w 769 roku. Zgromadzenie podjęło uchwałę, w myśl, której kandydatem na tron papieski mógł być jedynie duchowny należący do grona kardynałów, świeccy byli zaś całkowicie wykluczeni z grona elektorów. Przepis ten – jak dowodzi historia – był później często łamany. Synod potępił ponadto obrazoburstwo i jego popleczników w chrześcijaństwie wschodnim oraz potwierdził karę wymierzoną antypapieżom. Stefan III okazał się człowiekiem niezręcznym i nieorientującym się w meandrach polityki syna Pepina, Karola, dążącego do stworzenia nowego silnego mocarstwa na Zachodzie. Dyplomacja papieska nie rozumiała, że losy Europy i całego zachodniego chrześcijaństwa ważą się już nie w Rzymie, ale na pograniczu państwa Franków i Germanów. Swemu dawnemu protektorowi Christoforosowi, któremu zawdzięczał koronę papieską, Stefan III odplacił się niewdzięcznością. **Gdy w najbliższym otoczeniu papieskim ponownie doszli do głosu zwolennicy Longobardów, Stefan III zgodził się na okrutną karę wymierzoną zasłużonemu kardynałowi diakonowi i jego synowi, których oślepieno i zakatowano.** Zwycięstwo zwolenników władzy Longobardów nie było trwałe. Wkrótce okazało się, że Karol, jedyny król Franków po śmierci swego brata Karlomana, zamierza zerwać sojusz z Longobardami. Stefan III przyjął wówczas bez zastrzeżeń wiadomość o rozwodzie Karola, który odrzucił swą prawną małżonkę Dezyderadę, córkę króla Longobardów, aby poślubić Szwabkę Hildegardę.
- 95. HADRIAN I 772-795.** Rzymianin. Pochodził z możnego rodu rzymskiej arystokracji. Jego wybór odbył się bez zakłóceń. Papież realizował konsekwentnie politykę sojuszu z królem Franków, który w 774 roku rozpoczął zwycięską wojnę z Longobardami, likwidując definitywnie ich półtora wieku trwające królestwo. Jeszcze przed zakończeniem wojennej kampanii w Italii król Karol przybył do Rzymu i potwierdził darowiznę przyrzeczoną przez swego ojca, Pepina; z realizacją zwlekał jednak aż do 781 roku, kiedy ponownie zjawił się w Rzymie, wyznaczając terytoria oddane pod zarząd biskupa rzymskiego. Decyzje Karola, zwanego już wówczas Wielkim, nie uwzględniały wszystkich roszczeń papieskich. Na południu Państwo Kościelne sięgało aż po rzekę Lira (koło Monte Cassino), na wschodzie obejmowało dawne tereny egzarchatu Rawenny, od Loreto aż do doliny Padu na północy. Na północnym zachodzie graniczyło z księstwem Toskanii. Plany papieskie, zmierzające do zajęcia całej spuścizny po królestwie Longobardów aż po Mediolan włącznie, ale nie spełniły się. Podobnie terytoria księstwa Spoleto i bardziej na południe położone obszary, gdzie papież posiadał wiele majątków, stały się w ciągu następnych wieków przedmiotem częstych i ostrych sporów. Głównym celem rządów Hadriana I było powiększenie posiadłości papieskich. Do króla Karola odnosił się służalczo licząc, że pochlebstwami uzyska powiększenie majątku papieskiego. Wobec dworu konstantynopolitańskiego zachowywał się bardziej stanowczo, grożąc ekskomuniką, by odzyskać posiadłości na Sycylii. W 787 roku nastąpiła radykalna poprawa stosunków między papieżem a Kościołem wschodnim. Cesarzowa regentka Irena VII zwołała do Nicei sobór ekumeniczny (VII), na którym anulowano wszystkie

zarządzenia obrazoburcze. W soborze brali udział legaci papiescy, którzy nie przewodniczyli obradom ani nie zabierali głosu, ale uchwały podpisali. Pojednanie papieża z cesarstwem wschodnim wzbudziło obawy Karola Wielkiego, który zwołał w 794 roku do Frankfurtu synod duchowieństwa zachodniego. Hadrian wysłał swoich legatów, którzy podpisali uchwały synodu, potępiające nicejski sobór ekumeniczny z 787 roku. Papież wyjaśniał wszędzie, że powodem nieporozumień były błędy w łacińskim tłumaczeniu uchwał nicejskich (pisanych po grecku), lecz jego własne mętne wyjaśnienia dowodzą, iż nie chciał się narazić na gniew Karola Wielkiego. Kroniki papieskie podkreślają zasługi Hadriana I w odbudowie rzymskich akweduktów, świątyń i zniszczonych murów miejskich.

- 96. LEON III 795-816.** Rzymianin. Zajmował wysokie stanowisko skarbnika i kardynała kościoła św. Zuzanny. Po wyborze przesłał Karolowi Wielkiemu klucze Piotrowe i chorągiew papieską na znak uznania władzy króla jako patrycjusza rzymskiego. W pałacu Laterańskim umieszczono mozaikę, która przedstawiała postać św. Piotra w otoczeniu Karola Wielkiego i papieża Leona III. **Cztery lata po objęciu rządów przez Leona III wybuchło w Rzymie powstanie przeciw papieżowi i zwolennikom jego profrankijskiej polityki. Podczas procesji Dni Krzyżowych (25 kwietnia 799 roku) uzbrojeni spiskowcy, wśród których byli krewni papieża Hadriana, porwali Leona III i uwięzili go w kościele św. Sylwestra, gdzie kazano oprawcom oślepić go i wyrwać mu język. Nie udało się jednak całkowicie okaleczyć papieża, który przy pomocy przyjaciół ukrył się, a następnie zbiegł do Spoleto, stamtąd zaś do Paderbony (Westfalia), gdzie znajdował się Karol Wielki.** Pod ochroną wojsk królewskich Leon III powrócił do Rzymu, a za nim podążył Karol Wielki. Król zażądał od papieża, aby oczyścił się z zarzutów cudzołóstwa i wiarołomstwa, które przeciw niemu podnoszono. 23 grudnia 800 roku papież uroczyście przysiągł na księgę *Ewangelii*, iż nie poczuwa się do winy. Dwa dni później, w dzień Bożego Narodzenia podczas nabożeństwa w bazylice watykańskiej nałożył na głowę Karola diadem cesarski, a zgromadzone tłumy obwołały władcę cesarzem Rzymian, Augustem. Kronikarze kościelni opowiadają, że Karol był zaskoczony gestem papieskim. Należy jednak przypuszczać, że sprawa była już wcześniej uzgodniona. Odtąd nad światem chrześcijańskim panowali dwaj cesarze, wschodni i zachodni. W 812 roku Bizancjum uznało Karola za cesarza i zgodziło się na równorzędne istnienie dwóch imperiów. Cesarstwo Karola stało się zaczątkiem tworu zwanego w średniowieczu Świętym Cesarstwem Rzymskim. W hierarchii feudalnej cesarz stał na samym szczycie, ponad królami. Uważał się również za obrońcę Kościoła i protektora papieża. Karol nie tolerował mieszania się Kościoła w sprawy polityczne, sam jednak ingerował w zagadnienia religijne. Między innymi nakazał wprowadzić do modlitw mszalnych śpiew *Credo (Wierzę w Boga)* zgodnie z tekstem używanym w diecezjach hiszpańskich, który głosił, że Duch Święty „pochodzi od Ojca i od Syna” (*Filioque*). Teks ten nie był znany ani w Kościele wschodnim ani w Rzymie. Leon III próbował protestować, ale bezskutecznie. Tekst *Credo* rozpowszechniany przez cesarza Karola wprowadzono w Rzymie dopiero w początkach XI wieku, za papieża Benedykta VIII. Do dziś dnia problem pochodzenia Ducha Świętego (*Filioque*) stanowi przedmiot sporu między Kościołem wschodnim i zachodnim. W 804 roku Leon III raz jeszcze odwiedził cesarza w Akwizgranie, zacieśniając więzy między papieżem i cesarstwem. Karol Wielki był wybitnym inicjatorem odnowy nauki i sztuki. Okres jego panowania nazwano okresem „renesansu karolińskiego”, jednak w Rzymie odzew na hasła odrodzenia kultury był bardzo słaby. Rok przed śmiercią Karol Wielki osobiście, bez pośrednictwa papieża, ukoronował diademem cesarskim (813) swego syna Ludwika. Leon III przeżył Karola

Wielkiego o dwa lata. Zdaniem kronikarzy, lud nie oplakiwał papieża: gdy rozeszła się wieść o jego zgonie, tłumy spłądowały podmiejskie pałace papieskie. W późniejszym okresie stało się już powszechnym zwyczajem (aż do XVIII wieku), że lud rzymski grabił pałac stanowiący własność tego kardynała, który został wybrany na papieża. Imię Leona III, podobnie jak imię Karola Wielkiego, umieszczono w spisie świętych katolickich.

- 97. STEFAN IV (V) 816-817.** Rzymianin. Po wyborze otrzymał konsekrację nie zawiadamiając cesarza Ludwika. Papież jednak osobiście udał się do Ludwika, by w Reims udzielić mu sakry cesarskiej i podkreślić tym samym wyższość władzy biskupa Rzymu nad władzą imperatora.
- 98. PASCHALIS I 817-824.** Rzymianin. Był opatem klasztoru św. Szczepana. Skłaniał się ku polityce niezależnej od cesarstwa. W 823 roku papież udzielił sakry cesarskiej synowi Ludwika, Lotarowi. Był zwolennikiem twardej ręki. **Wrogów i spiskowców wtrącał do więzienia, gdzie wylupywano im oczy i torturowano ich na śmierć.** Na żądanie cesarza Ludwika papieża zmuszono do złożenia przysięgi na *Ewangelię*, że nie brał osobiście udziału w tych kaźniach. Paschalis został po śmierci uznany za świętego.
- 99. EUGENIUSZ II 824-827.** Rzymianin. Po śmierci Paschalisa wybór był burzliwy. Szlachta i rycerstwo usiłowały wprowadzić na tron Piotrowy swego kandydata, mnicha Walę, który jednak ustąpił po kilku godzinach, uznając za prawowity wybór Eugeniusza, kardynała św. Sabiny, kandydata większości duchowieństwa. Cesarz Lotar przybył do Rzymu, by uspokoić nastroje. Z tej okazji wydał dokument, znany pod nazwą *Konstytucja rzymska*, który wymagał od nowo wybranego papieża złożenia przysięgi na ręce posła cesarskiego. Biskup Rzymu i władca Państwa Kościelnego został poddany prawom feudalnym. Konstytucja Lotara dopuszcza możliwość udziału świeckich w wyborze papieża.
- 100. WALENTYN 827. . . .** Rzymianin. Jego pontyfikat trwał około jednego miesiąca.
- 101. GRZEGORZ IV 827-844.** Rzymianin. Za jego pontyfikatu rozpoczął się okres rozkładu politycznego i kulturalnego dziedzictwa po Karolu Wielkim. Papiestwo wykorzystywało słabość następców wielkiego cesarza, aby zaznaczyć własną, sakralną i świecką niezależność. Uznając formalnie protektorat cesarski, Grzegorz IV dążył do wskrzeszenia autorytetu papieskiego w chrześcijaństwie. Przeszkodziły mu w tym najazdy Saracenów, plemion arabskich, które po zdobyciu Sycylii zagrażały Rzymowi od południa. W 843 roku we wschodnim chrześcijaństwie zakończyły się spory z obrazoburcami. Zarysowały się widoki na pojednanie z chrześcijaństwem zachodnim. W tym samym roku w Verdun nastąpił podział państwa Karolingów na trzy części (Ludwik Niemiecki, Karol Łysy, LOTAR I). Wkrótce u schyłku IX wieku, podział państwa Karola Wielkiego na Francję, Niemcy i Włochy utrwalił się ostatecznie. Za pontyfikatu Grzegorza IV wprowadzono do kalendarza kościelnego uroczystości wszystkich Świętych. Kult świętych, ich obrazów i relikwii przybierał na sile i stawał się dominantą chrześcijańskiej religijności ludów Europy.
- 102. SERGIUSZ II 844-847.** Rzymianin. Garstka duchowieństwa wybrała na papieża bliżej nieznanego Jana, który wkrótce musiał ustąpić przed prawowicie wybranym papieżem Sergiuszem, kandydatem arystokracji i wyższych sfer kościelnych. Sergiusz ukoronował syna Ludwika, Lotara króla Italii (Longobardów). Po raz pierwszy w dziejach papiestwa kronikarze stwierdzają, że Sergiusz II wyraźnie faworyzował członków swej rodziny, a swego brata wyświęcił na biskupa po otrzymaniu sowitej

opłaty. W 846 roku Saraceni wylądowali koło Ostii (port rzymski), splądrowali miasto i obie bazyliki: św. Piotra i św. Pawła.

JAN 844. Antypapież. Usunięty wkrótce po nielegalnym wyborze.

103. LEON IV 845-855. Rzymianin. Chaos, jaki ogarnął całą monarchię karolińska, sprzyjał dążeniom papieżstwa do uzyskania całkowitej niezależności od władzy świeckiej. Podobne tendencje wykazywały episkopaty w wielu rejonach Europy, zwłaszcza we Francji, gdzie głównym szermierzem autonomii francuskiego Kościoła był arcybiskup Reims, Hinkmar (806-822), zwany przez potomnych pierwszym ze średniowiecznych książąt Kościoła. Stosunki między Leonem IV a Hinkmarem były napięte. W tym okresie w środowisku zbliżonym do Hinkmara sporządzono jedno z największych fałszerstw kościelnego ustawodawstwa. Był nim zbiór pt. *Dekretaly Pseudo-Izydora*, kompilacja prawdziwych i fałszywych dokumentów papieskich, soborowych i synodalnych, które miały świadczyć o przywilejach należnych hierarchii kościelnej. Celem tego zbioru było stworzenie podstawy prawnej do politycznych i majątkowych postulatów episkopatów. Później papieżstwo wykorzystało *Dekretaly Pseudo-Izydora do uzasadnienia własnych roszczeń*. W 850 roku Leon IV ukoronował cesarza Ludwika II, syna Lotara I. Zaslugą Leona IV było obwarowanie otoczenia bazyliki watykańskiej solidnymi murami, do których budowy wykorzystano fortecę-mauzoleum Hadriana (Zamek św. Anioła). Miały one chronić przed najazdami Saracenów. Papież zorganizował też własne wojsko i flotę wojenną. W 853 roku Leon IV zarządził utrzymywanie szkółek przy wszystkich parafiach, aby młodzież lepiej poznała naukę kościelną. Tradycja uznała go za świętego.

JOANNA 855(?) - 858(?). Postać legendarna. Według XIII-wiecznej legendy, która powstała w klasztorach dominikańskich, po śmierci Leona IV kardynałowie wybrali w 855 roku pochodzącego z Anglii młodzieńca imieniem Jan, którego piękna postawa i głęboka znajomość teologii zauroczyły elektorów. Wkrótce jednak okazało się, że nowy papież jest kobietą. W czasie uroczystej procesji do Lateranu „papieżyca” nieszczęśliwie spadła z konia i urodziła dziecko, po czym zmarła. Legenda nie warta była wzmianki, gdyby nie fakt, że w późnym średniowieczu uznano ją powszechnie za prawdziwą, nawet w samym Rzymie. Rzymianie wystawili papieżycy pomnik z napisem: *Papa Pater Patrum Peperit Papissa Papellum* (Papież, rodzic Ojców, papieżyca spłodziła papiątko); postanowiono również każdorazowo sprawdzać męskość nowo obranego papieża umieszczając go na specjalnym tronie, zwanym *sedes stercoraria*. Zwyczaj ten przetrwał do końca XV wieku. Egzemplarz takiego „sedesu” znajduje się w zbiorach Muzeum Watykańskiego. Legenda o papieżycy Joannie jest, zdaniem wszystkich historyków, całkowicie zmyślona i pozbawiona jakichkolwiek podstaw naukowych.

104. BENEDYKT III 855-858. Rzymianin. Całkowicie legalny wybór kardynała św. Kalista, który przyjął imię Benedykt III, został zakłócony interwencją cesarza Ludwika II, który nie chciał zatwierdzić elekta, znanego ze swych anty cesarskich poglądów. Wysłannicy cesarscy przybyli do Rzymu wraz z kandydatem Ludwika II, kardynałem Anastazym, który w ostatnich latach pontyfikatu Leona IV zbuntował się przeciw papieżowi i udał się na dwór cesarski z prośbą o pomoc. Wtargnięcie Anastazego oburzyło duchowieństwo, które poparło nowego papieża Benedykta III i nie dopuściło do schizmy.

ANASTAZY 855. Antypapież. Był synem biskupa Orte (dziś Civitas Castellana, na pograniczu Toskanii). Bardzo uzdolniony i wykształcony szybko awansował w hierarchii rzymskiego duchowieństwa. Piastował urząd bibliotekarza (szefa kancelarii papieskiej) i otrzymał tytuł kardynała św. Marcelego. Zagorzały zwolennik polityki cesarskiej poczynił kroki przeciw papieżowi Leonowi IV, którego oskarżał o zdradę politycznych interesów świeckiego monarchy. Licząc na pomoc Ludwika II usiłował unieważnić wybór

Benedykta III, lecz stronnictwo anty cesarskie okazało się silniejsze i przywróciło na tron Piotrowy legalnie obranego papieża. Benedykt III pozbawił Anastazego wszelkich praw i osadził go w klasztorze Matki Boskiej na Zatybrzu. Przywrócony do łask za pontyfikatu Hadriana II zajął ponownie stanowisko kanclerza kurii papieskiej. Uwikłany w sprawę spisku przeciw rodzinie papieskiej (p. niżej) został zamknięty w klasztorze, gdzie zmarł w 880 roku.

105. MIKOŁAJ I WIELKI 858-867. Rzymianin. Był krewnym Leona IV i natychmiast po wyborze postanowił wcielić w życie politykę „niepodległościową”, która w Rzymie zyskiwała coraz większą popularność. Jego krótki, bo zaledwie 9 lat trwający pontyfikat, przeszedł do historii jako okres, w którym po raz pierwszy sformułowano w sposób bezwzględny i konsekwentny ideologię teokracji papieskiej. Zdaniem Mikołaja I, papież rzymski ma pełną władzę w Kościele, jest jego jedynym rządcą. Władza wszystkich innych biskupów na Wschodzie i na Zachodzie pochodzi od papieża, który ma prawo sądzić każdego duchownego według swego uznania. Nie mniej silnie Mikołaj podkreślał nadrzędność władzy papieskiej nad władzą świecką. Cały pontyfikat Mikołaja I był jednym pasmem zmagania i walk, by zasady te przeprowadzić w praktyce. W tym celu wykorzystywał wyżej wspomniane *Dekretaly Pseudo-Izydora*, które uzasadniały jego prawa ingerencji w sprawy całego Kościoła. Na Zachodzie głównym oponentem Mikołaja I był arcybiskup Reims, Hinkmar, którego zapędy papież karmił w sposób bezwzględny. Ostra była również reakcja Mikołaja I w sprawie rozwodu króla Lotara II, który porzucił żonę, by poślubić konkubinę Waldradę. Papież potępił biskupów, którzy uznali nowe małżeństwo cesarza, i podkreślił swoje prawo do karcenia możnych i królów. Lotar został jednak wierny Waldradzie. Najostrzejszy był spór Mikołaja I z patriarchą konstantynopolitańskim Focjuszem. Patriarcha uznawał rangę pierwszeństwa Rzymu, co nie oznaczało jeszcze usankcjonowania prymatu jurysdykcji papieskiej. Mikołaj zaś był zdecydowany traktować biskupów wschodniego chrześcijaństwa na równi z podległymi mu biskupami na Zachodzie. Przedmiotem zatargu był również zakres wpływów wschodniego chrześcijaństwa w Bułgarii i w północnej Słowiańszczyźnie, gdzie intensywną akcją misyjną z inicjatywy Focjusza prowadził mnich Konstantyn, zwany później Cyrylem, i jego brat Metody. Mimo usilnych zabiegów żadne z przedsięwzięć Mikołaja nie zostało uwieńczone sukcesem. W ówczesnej sytuacji politycznej wielkie zamysły rzymskiego biskupa o zdobyciu władzy nad całym chrześcijaństwem, wschodnim i zachodnim, nie miały widoków na powodzenie. Dopiero po czterech wiekach doczekały się one częściowej realizacji po zwycięskiej reformie gregoriańskiej (p. poniżej). Historiografia kościelna uhonorowała Mikołaja I przydomkiem Wielki i zaliczyła go w poczet świętych katolickich.

106. HADRIAN II 867-872. Rzymianin. Pochodził ze znakomitego rodu, który wydał już dwóch papieży, Stefana IV i Sergiusza II. Zabrakło mu jednak energii, aby konsekwentnie realizować plany swego poprzednika. Do cesarza Ludwika, syna Lotara, odnosił się z uległością. Kompromisowy sobór powszechny zwołany do Konstantynopola w 869 roku zakończył się w prawdzie potępieniem Focjusza, ale nigdy nie został uznany w Kościele wschodnim. 10 lat później 383 biskupów wschodnich w obecności papieskich legatów odwołało decyzje VIII i ostatniego z uznanych przez Rzym wschodnich soborów powszechnych. Papież Hadrian przeżył dramat rodzinny. **Przed wstąpieniem na tron był żonaty i miał córkę, którą porwał syn biskupa Arseniusza, Eleuteriusz, brat przyrodni kardynała Anastazego (anty papieża). By zemścić się na rzuconą na niego ekskomunikę, Eleuteriusz zabił córkę oraz żonę papieża. Z rozkazu cesarskiego pojmano mordercę i ścięto mu głowę.** Anastazego, który prawdopodobnie pomagał bratu zamknięto w klasztorze.

107. JAN VIII 872-882. Rzymianin. Ambitny polityk, dbały o dobro Państwa Kościelnego, którego granic z trudem bronił przed najazdami nie tylko Saracenów, ale i sąsiednich książąt. Wystawił własnym kosztem flotę wojenną, aby zmusić Arabów do wycofania się na Sycylię. Ale pokój okupił przyrzeczeniem płacenia corocznego haraczu. Władca leżącego w pobliżu Rzymu księstwa Spoleto, wojowniczo usposobiony Lambert, zamierzał podporządkować sobie dobra papieskie. Spoletanie mieli swoich zwolenników w Wiecznym Mieście, a wśród nich Formozusa, wpływowego kardynała biskupa Porto (jedna z głównych diecezji na przedmieściach Rzymu), Jan VIII postanowił korzystać z pomocy króla Francji, Karola Łysego, którego w 875 roku ukoronował diademem cesarskim, wbrew ostatniej woli zmarłego Ludwika II. Nowy cesarz rozszerzył granice Państwa Kościelnego i zrzekł się wpływu na wybór papieża. W środowisku rzymskim nastąpił rozłam: przeciw grupie popierającej Francuzów wystąpili Spoletanie, opowiadający się za sojuszem z królami Niemiec. W 878 roku Lambert napadł na Rzym, a papież salwował się ucieczką do Francji, gdzie jednak nie znalazł oczekiwanego poparcia. Gdy Jan VIII powrócił do Rzymu, po śmierci Karola Łysego ukoronował na cesarza syna Ludwika II, Karola Grubego (w 881 roku). Po wyjeździe nowego cesarza z miasta opozycja ponownie przybrała na sile. Według kronikarzy spiskowcy usiłowali otruć papieża, lecz widząc, że trucizna nie działa, pozbawili Jana VIII życia uderzeniem obucha w głowę.

108. MARYNUS I 882-884. Pochodził z Gallese (dziś koło Civitas Castellana). Wybrany przez stronnictwo proniemieckie. Wybór na Stolicę Piotrową Marynusa, który był biskupem Cere, stanowił poważne naruszenie uchwalonego na soborze nicejskim (w 325 r.) statutu zakazującego przenoszenia biskupa z jednej stolicy na drugą. W myśl postanowień soboru więź łącząca biskupa z diecezją była trwała i dożgonna. Marynus odwołał decyzję swego poprzednika, który ukarał Formozusa pozbawieniem tytułu biskupiego oraz pogodził się z patriarchą Focjuszem. Marynus przywrócił Formosowi godność kardynalską i diecezję w Porto, konstantynopolitańskiego patriarchę zaś ponownie wyklął. W niektórych katalogach imion papieskich na skutek błędu w pisowni Marynus nazwany został Marcinem (Martinus).

109. HADRIAN III 884-885. Rzymianin. Zmarł w Modenie (północne Włochy) w drodze do cesarza Karola Grubego. Miejscowa ludność otoczyła jego grób wielkim kultem, zatwierdzonym przez Leona XIII w 1891 roku.

110. STEFAN V (VI) 885-891. Rzymianin. Za jego pontyfikatu, po abdykacji cesarza Karola Grubego, zapanował na Półwyspie Apeniński całkowity chaos w stosunkach społeczno-politycznych i gospodarczych. Dzieje papiestwa w tym okresie przedstawiają jedno pasmo gwałtów, intryg i morderstw. Stolica Piotrowa stała się zwykłym obiektem przetargów między wpływowymi rodami rzymskiej arystokracji, ubiegającymi się o koronę cesarską możnowładcami sąsiednich państweczek oraz innymi książętami i epigonami władców karolińskich. Przez tron papieski przewinęło się w ciągu jednego stulecia około trzydziestu papieżów, z których co trzeci zmarł śmiercią gwałtowną lub w „okolicznościach nieznanych”. W 884 roku klasztor na Monte Cassino doszczętnie zniszczyli Saraceni. W 891 roku papież ukoronował na cesarza Spoletańczyka Gwidona, którego uprzednio uznał za swego przybranego syna.

111. FORMOZUS 891-896. Pochodził z arystokratycznego rodu rzymskiego. Był biskupem Porto. Za czasów Jana VIII spełniał funkcję legata papieskiego w Bułgarii. Później przystąpił do stronnictwa Spoletan i został przez papieża Jana VIII pozbawiony biskupstwa. Przywrócony do łask przez Marynusa I, poparł politykę Stefana V. Gdy został papieżem, powtórnie ukoronował na cesarza księcia Spoleto, Gwidona, a następnie jego syna Lamberta (892), lecz o prawo do swego ubiegał się Arnulf z Karyntii, potomek

Karolingów. W 896 roku zjawił się pod murami Rzymu i wkroczył do miasta. Formozus ukoronował go na cesarza, co stronnictwo Spoletan uznało za zdradę interesów narodowych.

112. BONIFACY VI 896. Rzymianin. Jego rządy trwały tylko 14 dni.

113. STEFAN VI (VII) 896-897. Rzymianin. Syn kapłana o imieniu Jan. Był biskupem Anagni i kandydatem stronnictwa Spoletan. **Aby im się przypodobać, zainscenizował makabryczny sąd nad papieżem Formozusem, którego zwłoki kazał wykopać z grobu, ubrać w szaty pontyfikalne i posadzić na ławie oskarżonych. Po przeprowadzonej rozprawie oskarżono Formozusa o naruszenie ustaw kościelnych. Zdjęto z niego szaty i odrąbano trzy palce prawej ręki, która błogosławił lud. Następnie porąbane zwłoki rzucono do Tybru.** Czyn Stefana wzburzył ludność Rzymu. Po paru miesiącach wtrącono papieża do więzienia, gdzie został uduszony.

114. ROMANUS 897. Urodził się w Gallese. Brat papieża Marynusa I. Jego rządy trwały 4 miesiące.

115. TEODOR II 897. Rzymianin. Jego pontyfikat trwał trzy tygodnie. Kazał wyłowić zwłoki papieża Formozusa i godnie je pochować w bazylice Piotrowej. Wzbudziło to sprzeciw stronnictwa Spoletan, którzy usiłowali przemocą wprowadzić własnego kandydata, Sergiusza, hrabiego Tusculum (koło Frascati, w sąsiedztwie Rzymu). Zamach udaremniono.

116. JAN IX 898-900. Pochodził z Tivoli. Cieszył się poparciem cesarza Lamberta, który rezydował w Rawennie. Tu z jego inicjatywy odbył się synod biskupów Italii, który podjął kilka uchwał w celu uzdrowienia stosunków społeczno-religijnych panujących w Państwie Kościelnym. Skutki tych postanowień były nikłe. W 898 roku Lambert zginął w wypadku na polowaniu. W tym samym roku zmarł jego przeciwnik Arnulf. Po śmierci obu cesarzy władzę w Italii przejął Berengariusz z Friuli.

117. BENEDYKT IV 900-903. Rzymianin. Usiłował się przeciwstawić Borengariuszowi z Friuli i przydzielił diadem cesarski Ludwikowi z Prowansji, bratu Arnulfa. Berengariusz przepędził jednak cesarza i utrzymał się przy władzy.

118. LEON V 903. W miesiąc po otrzymaniu sakry został wtrącony do więzienia przez kardynała Christoforusa (Krzysztofa), który sam ogłosił się papieżem. Leon V umarł w karczerze.

CHRISTOFORUS (Krzysztof) 903. Antypapież. Wkrótce po usunięciu papieża Leona V został pojmany przez hrabiego Sergiusza z Tusculum (p.wyżej,nr.115) i stracony w karczerze.

119. SERGIUSZ III 903-911. Rzymianin. Ambitny hrabia z Tusculum, **morderca dwóch papieży**, sam ostatecznie wstąpił na tron Piotrowy. Stało się to dzięki poparciu możnego rodu Teofilaktów, którzy objęli rządy w Rzymie. Głowa tego rodu, Teofilakt, żonaty z Teodorą Starszą, miał dwie córki: Marozję i Teodorę Młodszą. Marozja była kochanką Sergiusza III i matką późniejszego papieża Jana XI oraz babką Jana XII. Jednym z synów Teodory Młodszej był Jan XIII. Te powiązania rodzinne rzucają światło na złożoną sytuację papiestwa w pierwszej połowie X wieku. Sergiusz przekazał swe świeckie uprawnienia w Państwie Kościelnym w ręce Teofilakta, który tytułował się: księciem, panem, konsulem i senatorem Rzymu, jego żona Teodora zaś nazywała siebie senatorką. Mimo rozwiązłego życia Sergiusz był lubiany przez lud rzymski, gdyż doceniano jego hojność i dbałość o odbudowę niszczonej pałaców i kościołów. Czując się grzesznym, obdarował złotem pewien żeński klasztor, nakładając na mniszki obowiązek codziennego odśpiewania jednej setki *Kyrie elejson* za zbawienie jego duszy. Zmarł śmiercią naturalną.

120. ANASTAZY III 911-913. Rzymianin. Jego krótki pontyfikat przeszedł bez śladu w dziejach papieżstwa.

121. LANDO 913-914. Pochodził z Sabiny. Wprowadził go na tron papieski Teodora Starsza. Brak danych źródłowych o działalności i śmierci tego papieża.

122. JAN X 914-928. Pochodził z Tusignano (koło Imoli, w środkowej Italii). Jako młody kapłan został z polecenia Teodory Starszej mianowany arcybiskupem Rawenny. Po śmierci papieża Landa Teodora wyznaczyła go na jego następcę. Ówczesny kronikarz Liutprand twierdzi, że Jan X był kochankiem Teodory. Jan X okazał się człowiekiem bardzo energicznym. Zorganizował wyprawę wojenną przeciw Saracenom, w której osobiście brał udział i walczył w zbroi z islamskim wrogiem. W bitwie pod Garigliano (sierpień 915 r.) wojska saraceńskie zostały doszczętnie pobite przez armię papieską połączoną z hufcami Teofilakta i Alberyka z Toskanii, pierwszego męża Marozji. W tym samym roku Jan X ukoronował na cesarza Berengariusza z Friuli. Ród Teofilaktów ocenił ten krok jako próbę wyzwolenia się spod władzy rodziny senatorskiej. Marozja, która w tym okresie przejęła całą władzę w swe ręce, wpiery usunęła z Rzymu brata papieskiego, a następnie kazała pojmać samego Jana X i **udusić go w więzieniu**. Jan X był pierwszym w dziejach papieżem, który osobiście w zbroi i z mieczem w ręku brał udział w wojnie. Jego zainteresowanie sprawami kościelnymi było znikome. Jak nisko cenił urząd biskupi świadczy fakt, że w 926 roku mianował 5 letniego chłopca, Hugona, syna hrabiego Heriberta, arcybiskupem najważniejszej diecezji francuskiej w Reims.

123. LEON VI 928. Rzymianin. Wprowadzony na Stolicę Apostolską przez Marozję, zmarł po 7 miesiącach w nieznanych okolicznościach.

124. STEFAN VII (VIII) 928-931. Rzymianin. Wybrano go podobnie jak jego poprzednika z polecenia Marozji. Po dwóch latach został prawdopodobnie z jej rozkazu zamordowany.

125. JAN XI 931-935. Rzymianin. **Był synem z nielegalnego związku Marozji z papieżem Sergiuszem III.** Marozja, która po śmierci swego drugiego męża, Gwidona z Toskanii, poślubiła Hugona z Prowansji, liczyła, że nowy małżonek otrzyma od niej nieślubnego syna Jana XI koronę cesarską. Jednak niedoszła cesarzowa przeliczyła się w rachubach. Syn Marozji z jej pierwszego małżeństwa, Albert II, zbuntował się i podburzył przeciw swej matce lud rzymski. Zbrojny tłum wtargnął do Zamku św. Anioła, gdzie skryli się Marozja z mężem. Hugo uratował się ucieczką. Marozję zapito, w czasie walk zginął jej syn papież Jan XI.

126. LEON VII 936-939. Rzymianin. W pierwszych latach pontyfikatu tego papieża zaszły w Europie ważne zmiany społeczno-polityczne, które w drugiej połowie X wieku w znacznym stopniu wpłynęły na dalszy rozwój całego chrześcijaństwa zachodniego. W Akwizgranie, dawnej siedzibie Karola Wielkiego, niemieccy elektorzy ofiarowali koronę królewską Ottonowi I, synowi Henryka z rodu Ludolfingów. Młody król zamierzał nawiązać do tradycji wielkiego cesarza Karola i przywrócić splendor cesarstwa zachodniego. Realizacja tego planu wymagała reformy stosunków kościelnych, nie tylko episkopatu, ale i samego papieżstwa. Z drugiej strony, w południowej Francji rozwijał się nowy nurt odrodzenia moralno-religijnego, którego ośrodkiem było założone w 910 roku opactwo benedyktyńskie w Cluny. Jego pierwsi, niezwykle energiczni opaci dążyli nie tylko do reformy życia zakonnego, ale i do uniezależnienia duchowieństwa od świeckich więzów feudalnych. W okresie pontyfikatu Leona VII opat Cluny, Odo, przyjeżdża do Rzymu, aby podjął kroki zmierzające do uzdrowienia stosunków panujących na dworze papieskim. Zarówno plany króla Ottona I, jak i wysiłki benedyktynów z Cluny musiały przezwyciężyć niezwykle złożoną sytuację, jaka panowała na Półwyspie Apenińskim, rozdartym przez nieustanne walki możnych rodów o koronę Italii i władzę nad Państwem

Kościelnym. Sojusznikiem Cluny był Alberyk II, syn Marozji, który od 932 roku do 954 roku sprawował władzę nad Państwem Kościelnym.

127. STEFAN VIII (IX) 939-942. Rzymianin. Wprowadzony na tron papieski przez Alberyka II, z którym ściśle współpracował. Popierał również wysiłki opatów Cluny.

128. MARYNUS II 942-946. Rzymianin. (W niektórych spisach figuruje jako Marcin III). „Niczego nie czynił bez zgody Alberyka” – pisał średniowieczny kronikarz papieski, Benedykt z Sorakte.

129. AGAPIT II 946-955. Rzymianin. Wkroczenie Ottona I do Włoch w 951 roku przyniosło królowi niemieckiemu zwierzchność lenną nad Berengariuszem z Ivrei, ówczesnym królem Italii. W 954 roku zmarł Alberyk II. Przed śmiercią zobowiązał on elektorów pod przysięgą, że wybiorą na papieża jego syna, Oktawiana.

130 JAN XII 955-964. Rzymianin. Dwudziestoletni syn Alberyka II, Oktawian, po wyborze przyjął imię Jan. **Rozpustny młodzieniec, rządny zabaw i przygód zamienił Lateran, pałac papieski, na dom schadzek.** W 961 roku Otton I rozgromił Berengariusza z Ivrei, który zerwał zależność lenną. Następnie wkroczył do Rzymu. @ lutego 962 roku Otton I wraz z małżonką Adelajdą (uznana w Kościele katolickim za świętą) otrzymał koronę cesarską. W ten sposób przywrócono dawny blask godności cesarskiej, którą odtąd przez kilka wieków piastował każdorazowy król niemiecki, ale dopiero po koronacji dokonanej przez papieża. Cesarstwo było instytucją, a nie państwem, a jego rola była rozmaicie rozumiana przez samych cesarzy, papiestwo i innych monarchów. Cesarz czuł się jednak upoważniony do czuwania nad porządkiem w Państwie Kościelnym. Rozpustne życie Jana XII skłoniło cesarza do ponownej podróży do Rzymu, gdzie na synodzie 6 grudnia 963 roku, papież został uroczyście wyklęty i pozbawiony wszelkich praw. Jan XII uciekł z miasta. Z rozkazu cesarza wybrano nowego papieża, Leona VIII. Otton I przypomniał Kościołowi rzymskiemu o nałożonym w 824 roku na każdego nowo wybranego papieża obowiązku złożenia przysięgi na wierność cesarzowi. Po wyjeździe cesarza Jan XII powrócił dzięki pomocy stronnictwa anty cesarskiego i unieważnił wszystkie postanowienia Ottona. **Leon VIII zdołał uciec, ale wielu jego zwolenników, nawet kardynałów, zostało uwięzionych, nieludzko skatowanych i zamordowanych. W czasie tych represji zmarł nagle Jan XII. Znalezione go martwego w domu jednej z jego kochanek.** Według średniowiecznego historyka Liutpranda papieża zamordował szatan. Współcześni historycy kościelni sadzą, że wystarczyła ręka któregoś ze zdradzonych mężów.

131. LEON VIII 963-965. Rzymianin. Był papieskim kancelistą i człowiekiem świeckim. Wybrany na papieża z rozkazu cesarza, otrzymał w ciągu kilku dni wszystkie święcenia. Niektórzy historycy uważają jego wybór za nielegalny (cesarz nie miał, bowiem prawa detronizowania papieża Jana XII) i zaliczają Leona VIII do antypapieży. W aktualnym spisie oficjalnym papieży, w *Annuario Pontificio*, Leon VIII figuruje jako prawowicie wybrany papież. Zanim Leon VIII powrócił do Rzymu, elektorzy wybrali na papieża pobożnego i uczonego kapłana imieniem Grammaticus. Przyjął on imię Benedykt V.

132. BENEDYKT V 964-966. Wybrany po śmierci Jana XII i przed wprowadzeniem na Stolicę Piotrową Leona VIII; faktycznie piastował urząd papieski przez miesiąc. Został usunięty z tronu Piotrowego na mocy decyzji synodu rzymskiego i na rozkaz cesarski odesłany do Hamburga, gdzie spełniał funkcję diakona. W *Annuario Pontificio* zaliczono go do papieży legalnych. W odnośniku jednak stwierdza się, że „jeżeli Leon VIII był papieżem prawowicie wybranym, to Benedykta V należy uznać za antypapieża”.

133. JAN XIII 965-972. Rzymianin. Był synem Teodory Młodszej i siostrzeńcem Marozji. Za młodu był mianowany biskupem Narni (dziś Terni, na północ od Rzymu). Opowiadał się wyraźnie za polityką Ottona I, co wzbudziło protest jego brata Krescencjusza, który był przywódcą ruchu antycesarskiego. W Rzymie wybuchło powstanie, w czasie którego wtrącono papieża do lochów w Zamku św. Anioła. Wkrótce nadeszła pomoc wojsk cesarskich, które przywróciły porządek w Wiecznym Mieście. Z rozkazu Ottona zastosowano okrutne represje wobec spiskowców. W 967 roku Jan XIII ukoronował cesarza Ottona II, syna Ottona I. W tym okresie nastąpiło zbliżenie między cesarstwem zachodnim a wschodnim dzięki małżeństwu Ottona II z księżniczką Teofano, córką władcy Bizancjum Jana Tzimiskesa. Teofano otrzymała również diadem cesarski z rąk Jana XIII. W 966 roku, książę polski Mieszko I, przyjął chrześcijaństwo. W Polsce działalność misyjną rozpoczął biskup Jordan, prawdopodobnie legat papieski ze szczególnymi pełnomocnictwami, albowiem Jan XIII, ustanawiając niemieckie arcybiskupstwo w Magdeburgu, zastrzegł, iż uprawnienia tej metropolii nie sięgają poza granice Odry. W ten sposób powstał Kościół polski.

DONUS II Wymieniany przez niektóre katalogi papieskie pod datą 972, nigdy nie istniał.

134. BENEDYKT VI 973-974. Rzymianin. W ostatnim ćwierćwieczu X wieku dzieje papieżstwa rozwijają się pod znakiem walki rodu Krescencjuszów z władzą cesarską. Po śmierci Ottona I (7 maja 973 roku) Krescencjusz wykorzystał trudną sytuację, w jakiej znalazł się wówczas Otton II w walce o władzę, i uwięził a następnie udusił legalnie wybranego Benedykta VI. W jego miejsce wprowadził własnego kandydata, diakona Franko, który przyjął imię Bonifacy VII. Wkrótce jednak udało się władzom cesarskim usunąć antypapieża.

BONIFACY VII 974 i 984. Antypapież. Zwany Frankonem, diakon rzymski, poplecznik stronnictwa Krescencjuszów, którzy wybrali go na papieża zamiast Benedykta VI. Zmuszony przez władze cesarskie do ucieczki, zbiegł do Bizancjum, zabierając ze sobą skarbiec papieski. **W końcu 983 roku, po śmierci Benedykta VII i cesarza Ottona II, powraca do Rzymu i ponownie siłą usuwa prawowitego papieża Jana XIV, który umiera w więzieniu z wygłodzenia. Po roku okrutnych rządów Bonifacy Franko ginie w nieznanymi okolicznościach. Jego zwłoki, zbezczeszczone i obnażone, znaleziono w centrum miasta, u stóp konnego posągu cesarza Marka Aureliusza. W niektórych katalogach papieskich Bonifacy VII figuruje jako prawowity papież.**

135. BENEDYKT VII 974-983. Rzymianin. Pochodził z rodu hrabiów Tusculum (Frascati). Którzy w początkach XI wieku odegrali znaczną rolę w historii papieżstwa. Benedykt VII był zwolennikiem stronnictwa cesarskiego i popierał rozwój reformy Cluny.

136. JAN XIV 983-984. Piotr z Pawii. Był kanclerzem cesarskim w królestwie Italii. Wybrany po śmierci Benedykta VII, za zgodą Ottona II, uległ przemocy antypapieża Bonifacego VII, który wtrącił go do więzienia. **Po czterech miesiącach tortur zmarł z głodu.**

137. JAN XV 985-996. Rzymianin. Wprowadzony na Stolicę Piotrową przez Krescencjusza Młodsze, który mianował się patrycjuszem i senatorem Rzymu. Początkowo Jan XV popierał swoich możliwych opiekunów, a nawet starał się doprowadzić do ugody między regentką cesarzową Teofano a Krescencjuszami. Z niewyjaśnionych przyczyn naraził się jednak włoskim protektorom i zbiegł do Toskanii, gdzie czekał na przybycie Ottona III, którego wezwał na pomoc. Zmarł w drodze do Pawii. W okresie pontyfikatu Jana XV przeprowadzono pierwszą kanonizację, w której uroczystie uznano Ulrycha, biskupa Augsburga, za świętego Kościoła katolickiego (993 rok). W 987 roku, po wymarciu Karolingów, wasale korony frankijskiej oddali tron Hugonowi Kapetowi,

założycielowi francuskiej dynastii Kapetyngów. Jego przyjacielem był uczony mnich Gerbert z Aurillac, późniejszy papież Sylwester II. Za czasów Jana XV przebywał dwukrotnie w rzymskim klasztorze na Awentynie czeski biskup Pragi Wojciech (Adalbert, 956-997), który następnie kierował działalnością misyjną w Polsce i w Prusach, gdzie zginął z rąk niechętnej mu miejscowej ludności pogańskiej.

138. GRZEGORZ V 996-999. Bruno z książąt Karyntii. 16 letni cesarz Otton III mianował papieżem swego 24 letniego krewniaka z Karyntii, Brunona, który przyjął imię Grzegorz, ku czci wielkiego doktora Kościoła, Grzegorza I. Odtąd (poza dwoma wyjątkami, pozycje 216 i 220) wszyscy nowo obrani papieże przyjmowali przy koronacji nowe imię. Grzegorz V był pierwszym Niemcem, który zasiadł na tronie Piotrowym. W 996 roku Grzegorz V ukoronował Ottona III na cesarza. Wkrótce potem, gdy cesarz powrócił do Niemiec, a Grzegorz V opuścił Rzym, by przewodniczyć synodowi biskupów zwołanych do Pawii, ukrywający się przed wojskami niemieckimi młody Krescencjusz ujawnił się, wkroczył do Rzymu i samowolnie mianował papieżem Jana Filagatos, Greka, który piastował urząd kanclerski za czasów Ottona II i był biskupem Piacenzy. Krescencjusz, licząc na koneksje Filagatos z dworem bizantyjskim, sądził, że uda mu się zyskać poparcie cesarza konstantynopolitańskiego. Lecz w 998 roku Otton III powrócił do Italii i rozgromił opozycję Krescencjuszów. Wojska cesarskie przywróciły do władzy Grzegorza V, schwytały antypapieża Jana XVI, **którego oślepieno, a następnie obcięto mu nos i uszy. Tak okaleczonego posadzono w szatach biskupich na ośle, twarzą do ogona i oprowadzano na pośmiewisko po całym mieście. Ceremonii przypatrywał się niemiecki papież Grzegorz V, który następnie wtrącił kalekę do więzienia i zamorzył go głodem. Pojmanemu Krescencjuszowi ścięto głowę.** Grzegorz V zmarł rok później śmiercią naturalną.

JAN XVI 997. Antypapież. Jan Filagatos z Rossano, urodził się w Kalabrii w rodzinie emigrantów greckich. Jego uzdolnienia wysoko ceniła cesarzowa regentka, Teofano, która ofiarowała mu dobra bogatego klasztoru Nonantula i dochody z biskupstwa w Piacenza. Podobno rządził również metropolią Rawenny. Pełnił funkcje wysłannika cesarskiego w Konstantynopolu, gdzie nawiązał bliższe stosunki z dworem bizantyjskim. Wspólnie z Krescencjuszem planowali spisek przeciw Ottonowi III, który zakończył się dla obu tragicznie.

OKRES V

Papiestwo a cesarstwo zachodnie (999-1303)

139. SYLWESTER II 999-1003. Gerbert był mnichem opactwa w Aurillac (Owernia). Przebywał kilka lat w Katalonii (północna Hiszpania), gdzie u uczonych arabskich kształcił się w naukach matematycznych i technicznych. W latach 972-982 został nauczycielem w szkole arcybiskupiej w Reims. Uzyskuje rozgłos uczonego, a niektórzy, podziwiając jego wiedzę o przeróbkach metali, oskarżali go o czary i konszachty z diabłem. Król Francji Hugon Kapet wyznaczył Gerberta na stanowisko arcybiskupa Reims. Wkrótce jednak, na skutek nieporozumień z miejscowym klerem, Gerbert opuszcza swoją diecezję, przenosi się na dwór Ottona III i staje się jego bliskim powiernikiem. W 999 roku Otton III, którego Gerbert słał jako nowego „Konstantyna”, postanawia powierzyć swemu uczoneму doradcy tiarę papieską. Nowy papież przyjął imię Sylwester, na pamiątkę tego, który był współpracownikiem pierwszego

chrześcijańskiego cesarza rzymskiego. Sylwester i Otton zamierzali wspólnie utworzyć uniwersalne państwo chrześcijańskie, którego zwierzchnikiem miał być cesarz, a współrealizatorem podporządkowany mu w sprawach świeckich papież. Lecz plany te miały wówczas jeszcze niewielkie szanse realizacji. Zbyt silna była opozycja królów Francji, Anglii, biskupów i książąt niemieckich, arystokracji rzymskiej, nie wspominając już o Bizancjum. Przedwczesna śmierć Ottona III w 1002 roku, oraz Sylwestra II w 1003 roku, położyła kres ich ambitnym zamiarom. Powiadają, że owiana legendą postać uczonego alchemika, papieża Sylwestra II, stała się prototypem Doktora Fausta.

140. JAN XVII 1003. Rzymianin. Aczkolwiek Jan XVI był antypapieżem, nomenklatura watykańska przyjęła błędną numerację porządkową papieży o imieniu Jan. Jan XVII (w rzeczywistości XVI), którego imię brzmiało Sicco, zmarł po 5 tygodniach pontyfikatu.

141. JAN XVIII 1004-1009. Rzymianin. Wybrany pod wpływem epigonów stronnictwa, Krescencjuszów kardynał Fazjanus rządził Kościołem 5 lat. W Niemczech po śmierci Ottona III koronę otrzymał Henryk Bawarski. W Italii opozycja antycesarska ponownie przybrała na sile.

142. SERGIUSZ IV 1009-1012. Bogobojny rzymski kapłan Piotr, o niezbyt szczęśliwym przezwisku Bucca porca (świński ryj), przyjął imię Sergiusz, na cześć Sergiusza III, niesławnej pamięci protegowanego rodu Teofilaktów. Po śmierci ostatniego z Krescencjuszów patrycjat rzymski przeszedł w ręce hrabiów Tusculum (Frascati).

143. BENEDYKT VIII 1012-1024. Teofilakt, hrabia Tusculum. Próba stronnictwa Krescencjuszów wprowadzenia na tron własnego kandydata, bliżej nieznanego Grzegorza, zakończyła się niepowodzeniem. Henryk II opowiedział się za kandydatem hrabiów Tusculum, którzy wyznaczyli na papieża Teofilakta, kardynała Porto. Jego brat Alberyk przyjął tytuł konsula i księcia (*dux*) Rzymu. Ród Tusculanów nie zamierzał prowadzić otwartej wojny z Henrykiem II. Zaproszono króla (wraz z małżonką) na koronację cesarską, która odbyła się uroczyście 14 lutego 1014 roku. Podobnie jak sto lat wcześniej Jan X, Benedykt VIII brał osobiście udział w wyprawach wojennych przeciw Saracenom, a następnie przeciw wojskom bizantyjskim, które zawładnęły częścią południowej Italii. Papież sprzyjał również idei reformy, którą propagowali opaci Cluny. W 1022 roku na synodzie w Pawii postanowiono podjąć walkę ze świętokupstwem i rozwiązłością duchowieństwa. Biskupi wysunęli nieśmiało myśl wprowadzenia zasady obowiązkowego celibatu kapłanów. Postanowienia synodu nie wywołały większego echa. Benedykt VIII wprowadził do liturgii rzymskiej śpiew *Credo* według tekstu używanego w kościołach frankijskich i niemieckich, to znaczy z dodatkiem słowa *Filioque*, podkreślający wiarę, iż Duch Święty pochodzi od Ojca i od Syna. W Kościele wschodnim uznano ten dodatek za heretycki i niezgodny z pierwotną tradycją wiary chrześcijańskiej.

GRZEGORZ 1012. Antypapież. Wybrany przez frakcję popleczników rodu Krescencjuszów, nie uzyskał zgody króla Henryka II, który zmusił go do rezygnacji z tiary papieskiej.

144. JAN XIX 1024-1032. Romanus, hrabia Tusculum, brat Benedykta VIII i Alberyka, księcia rzymskiego. Zanim go wybrano, był człowiekiem świeckim i przed koronacją otrzymał wszystkie wymagane prawem kościelnym święcenia. Podejrzewano go, że był gotów sprzedać Konstantynopolowi swój tytuł prymasa ekumenicznego. Faktem jest, że Jan XIX nie stronił od darów i ofiar w zamian za przywileje i łaski, co nabierało znamion świętokupstwa, nazywanego później symonią. Po bezpotomnej śmierci Henryka II, (który został kanonizowany w 1146 roku, a jego żona Kunegunda w 1200 roku) korona niemiecka przeszła w ręce książąt frankońskich z rodu Salickiego. W 1027

roku pierwszy władca nowej dynastii, Konrad II i jego małżonka Gizela otrzymali z rąk Jana XIX koronę cesarską.

145. BENEDYKT IX 1032-1044. Teofilakt, hrabia Tusculum, bratanek Benedykta VIII i Jana XIX. Wstąpił na tron papieski mając piętnaście lat. Wkrótce oskarżony o rozboje, gwałty i nie obyczajność został przez ludność Rzymu przepędzony z miasta. Rozpustny młody papież schronił się na dwór Konrada II, a następnie z pomocą wojsk cesarskich powrócił do Rzymu. W 1044 roku Benedykt IX, którego życie w dalszym ciągu budziło zgorszenie, został obalony przez stronnictwo Krescencjuszów. Rzymianie ogłosili papieża za niegodnego urzędu i wprowadzili na jego miejsce Sylwestra III. Benedykt nie zamierzał jednak rezygnować ze swych praw do tiary.

146. SYLWESTER III 1045. Rzymianin. Jan biskup podmiejskiej diecezji sabińskiej otrzymał tiarę papieską wskutek rewolty wywołanej przez zwolenników Krescencjuszów. Według ówczesnych źródeł opłacił swą godność znaczną sumą przekazaną własnym protektorem. Wybór Sylwestra zgodnie z obowiązującymi wówczas przepisami był nieważny. We wczesnych wykazach papieży jego imię bywa opuszczane, figuruje jednak w obecnym watykańskim katalogu prawowitych następców Piotra.

BENEDYKT IX 1045. Po raz drugi. Wygnany z Rzymu Benedykt IX powrócił do miasta z pomocą wojsk hrabiów Tusculum i uznał za nieważny wybór Sylwestra III. Biskup Sabiny udał się do swej macierzystej diecezji. **Wkrótce Benedykt IX, obawiając się nowej rewolty, sprzedał tiarę i urząd papieski swojemu ojcu chrzestnemu, Janowi Gracjanowi.**

147. GRZEGORZ VI 1045-1046. Arcyprzezbiter rzymski Jan Gracjan pochodził z bogatego rodu żydowskiego Pierleonich. Kupił on od Benedykta IX godność papieską za pokaźną sumę 2000 denarów w srebrze – jak sam później wyjaśnił – dla ratowania prestiżu Kościoła. Ani opaci z Cluny, ani surowych obyczajów słynny biskup asceta Piotr Damiani nie potępi tego kroku. Opowiadał się bowiem za przeprowadzeniem reformy kościelnej. Jednakże za namową opata Odilona z Cluny Henryk III, syn cesarza Konrada II, zwołał do Sutrii (koło Rzymu) synod biskupów, na którym podjęto uchwałę o złożeniu z urzędu Sylwestra III i Grzegorza VI oraz Benedykta IX. Ten ostatni miał być zamknięty w klasztorze. Grzegorz VI udał się do Kolonii, gdzie zrezygnował z urzędu. Jego sekretarzem i towarzyszem podróży był młody mnich Hildebrand, który 30 lat później zasłynął jako Grzegorz VII, papież reformator. W miejsce złożonych papieży synod wybrał Klemensa II.

148. KLEMENS II 1046-1047. Suitger, hrabia Morsleben i Homburg, był biskupem Bambergu i jednym z najbardziej wpływowych hierarchów Kościoła niemieckiego. W dzień Bożego Narodzenia 1046 roku, po otrzymaniu tiary papieskiej, wręczył koronę cesarską Henrykowi III i jego małżonce Agnieszce. Cesarz nazwał go królem i arcykapłanem. Jego pontyfikat zapoczątkował oficjalnie erę cesaropapizmu, w której urzędy kościelne całkowicie podporządkowano niemieckim władzom świeckim. Klemens II potwierdził zwyczaj, zgodnie z którym inwestytura, czyli nadanie urzędu kościelnego, poprzedza ceremonię kościelną – udzielenie święceń biskupich. Pontyfikat Klemensa II trwał niespełna rok. Po krótkiej chorobie papież zmarł w opactwie św. Tomasza koło PESARO (środkowe Włochy), gdzie leczył się z ataku malarii.

BENEDYKT IX 1047-1048. Po raz trzeci. Po śmierci Klemensa II, którego uważał za antypapieża, Benedykt IX usiłował odzyskać tron papieski. Poparli go zwolennicy polityki antycesarskiej. Lecz cesarz Henryk III sprzeciwił się i mianował papieżem Damazego II. Czując się zagrożony, Benedykt IX zbiegł do klasztoru w Grottaferrata (niedaleko Rzymu), gdzie wkrótce zmarł.

149. DAMAZY II 1048. Poppo, hrabia z Brixen. Mianowany papieżem przez cesarza niemieckiego, udał się do Rzymu, by przyjąć tiarę. W miesiąc po koronacji zmarł. Według mało wiarygodnych źródeł został podobno otruty.

150. LEON IX 1049-1054. Bruno, hrabia Egisheim - Dagsburg. Wybrany w Wormacji przez cesarza Henryka III w obecności legatów rzymskich. Ta nowa procedura najlepiej ilustruje ówczesny charakter urzędu papieskiego, uzależnionego od woli cesarskiej. Bruno, biskup z Toul (Lotaryngia), był spokrewniony z rodziną cesarską. W końcu stycznia w otoczeniu kilkuset rycerzy, mnichów i kapłanów wkroczył do Rzymu, by objąć w posiadanie Stolicę Apostolską. Wraz z nim powrócił mnich Hildebrand, który u boku Brunona pełnił funkcję sekretarza. Wchodząc w granice Wiecznego Miasta, Bruno zdjął sandały i boso udał się do grobu św. Piotra. Tu oświadczył zgromadzonej ludności, że przyjechał na życzenie cesarza, ale nie ma zamiaru pozostawać, gdyby okazało się, że jego osoba jest niemiła mieszkańcom Rzymu. Odpowiedział mu gromki okrzyk: „Ciebie tylko chcemy i ciebie wybieramy na papieża”. Wówczas do Brunona zbliżył się arcydiakon Kościoła rzymskiego i wygłosił tradycyjną formułę: „Święty Piotr wybrał Brunona”. Nowy papież przyjął imię Leon IX. Panowanie rozpoczął od reorganizacji kurii papieskiej, do której wprowadził wielu obcokrajowców; burgundzki mnich Humbert został mianowany kardynałem biskupem Silva Candida i prawą ręką papieża, do pomocy zostali również wezwani Hugo Candidus z Lotaryngii, Fryderyk, leodyjski archidiakon, brat księcia Gotfryda z Lotaryngii. Sprawy majątkowe powierzono Hildebrandowi, którego kreowano kardynałem subdiakonem. Było to pewnego rodzaju „umiędzynarodowienie” ówczesnej kurii rzymskiej. Rozpoczął się pierwszy etap realizacji programu reform i odnowy życia kościelnego. Jego duszą był kardynał Humbert, realizatorem zaś Leon IX. Są wszelkie dane, by sądzić, że również w najbliższym otoczeniu współpracowników Leona IX nie było całkowitej zgodności, co do planów i metod przeprowadzenia reformy. Według kardynała Humberta sprawą najważniejszą była walka ze świętokupstwem i uwolnienie papieża od ingerencji rzymskiej koterii. W jego oczach papież był przede wszystkim następcą Piotra, namiestnikiem Chrystusa rządzącym całym światem chrześcijańskim. W oczach reformatorów funkcję biskupa rzymskiego przysłoniła wizja papieża władcy uniwersalnego. Warto zauważyć, że przyjmując urząd papieski Leon IX nie zrezygnował z biskupstwa macierzystej diecezji. Przystępując do realizacji programu reform, Leon IX podjął liczne podróże do Francji i Niemiec, aby osobiście przewodniczyć lokalnym synodom, na których potępiano symonię, ekskomunikowano przekupnych biskupów, opracowywano dalsze kroki zmierzające do odnowy życia religijnego. Pod koniec swego panowania Leon IX wdał się w awanturniczą wojnę z Normanami, zagrażającymi południowym granicom Państwa Kościelnego. Sam stanął w zbroi na czele z trudem zebranych przez siebie sił zaciężnych, lecz poniósł sromotną klęskę pod Civitate (18 czerwca 1053 roku) i dostał się do niewoli. Zwolniony dzięki znacznemu okupowi, powrócił do Rzymu, gdzie zmarł w 1054 roku. Na kilka miesięcy przed jego zgonem doszło do całkowitego zerwania Kościoła rzymskiego z Kościołem konstantynopolitańskim. Przyczyniła się do tego w dużym stopniu zapalczywość kardynała Humberta, który w sposób arogancki usiłował zmusić patriarchę Konstantynopola, Michała Cerulariusza, do uległości wobec Rzymu. Sprawa zakończyła się wzajemną ekskomuniką, która przypieczętowała ostateczny rozłam między dwiema wielkimi wspólnotami chrześcijańskimi, zachodnią i wschodnią, czyli prawosławiem. Papież Leon IX został zaliczony w poczet świętych katolickich.

151. WIKTOR II 1055-1057. Gebeard, hrabia Hirschbergu. Wybrany po długim wahaniu cesarza Henryka III, który ostatecznie przychylił się do kandydatury zaproponowanej przez Hildebranda. Od tej chwili Hildebrand odgrywał obok kardynała Humberta coraz ważniejszą rolę wśród doradców papieskich. Podobnie jak jego

poprzednik Wiktor II wziął udział w licznych synodach kościelnych poświęconych sprawie reformy. Zmarł w Arezzo (Toskania) w czasie jednej ze swych podróży.

152. STEFAN IX (X) 1057-1058. Fryderyk. Syn księcia Lotaryngii i opat Monte Cassino. Energicznie kontynuował dzieło reformy zapoczątkowane przez jego poprzedników. Stefan IX mianował kardynałem Piotra Damiani, znanego ascetę i głośnego pisarza kościelnego. Dzieła Piotra Damianiego, zaliczonego później do grona doktorów Kościoła, ostro piętnowały główne wypaczenia ówczesnego duchowieństwa, a zwłaszcza niemoralność i przekupstwo. Za rządów Stefana IX w Mediolanie rozwinął się nurt odnowy moralnej, który propagowali tak zwani łachmaniarze lub pataryni. Byli to przeważnie ludzie świeccy, którzy potępiali gwałtownie chciwość kleru i postulowali w Kościele powrót do dobrowolnego ubóstwa, cechującego, ich zdaniem, postawę prawdziwych uczniów Jezusa. Pataryni zajmowali stanowisko zdecydowanie antycesarские i z tych względów nie cieszyli się poparciem Stefana IX. Papież zmarł w czasie jednej ze swoich licznych podróży. Krążyły pogłoski, że został podstępnie otruty.

BENEDYKT X 1058. Antypapież. Rzymianin. W 1057 roku zmarł cesarz Henryk III, Rządy przejęła regentka cesarzowa Agnieszka. Arystokracja rzymska wykorzystała osłabienie władzy cesarskiej, aby wprowadzić na tron papieski własnego kandydata, Piotra, biskupa Velletri, który przyjął imię Benedykt X. Koronacja odbyła się nocą, bez udziału znacznej części kardynałów i członków kurii. Reakcja skrzydła reformy, której przewodniczył Hildebrand, była natychmiastowa. Ogłosili wybór Benedykta X za nieważny. Po sześciu miesiącach Benedykt ustąpił. Pozbawiony godności kapłańskiej i dochodów zmarł w nędzy w przytułku dla biednych koło bazyliki św. Agnieszki w Rzymie.

153. MIKOŁAJ II 1059-1061. Gerard z Burgundii. Był biskupem Florencji. Wybrany na papieża przez gremium kardynałów reformatorów. Aby zapobiec dalszym ingerencjom, z inicjatywy Hildebranda zebrał się w Lateranie (1059) synod pod przewodnictwem Mikołaja II. Uchwalono, że odtąd papieża będą wybierali wyłącznie kardynałowie. Udział pozostałego rzymskiego duchowieństwa i ludności miał polegać tylko na formalnym przyjęciu do wiadomości imienia nowego elekta. Kandydatem do urzędu papieskiego, mógł być w zasadzie tylko członek kolegium kardynałów lub, co najmniej przedstawiciel kleru rzymskiego. Decyzja synodu laterańskiego godziła wyraźnie w prerogatywy cesarza i została odrzucona przez zebranych w Wormacji biskupów niemieckich, których poparł dwór cesarski. Zapowiadała się ostra walka między kierowanym przez Hildebranda stronnictwem reformy a cesarstwem. Inicjatywie Hildebranda należy również przypisać zwrot w polityce papieskiej w stosunku do Normanów. Papież Mikołaj II zawarł pokój z przywódcą Normanów, Robertem Gwiskardem. Na mocy układu podpisanego w Melfi (1059) Normanowie uznali się za wasali Stolicy Apostolskiej, w zamian, za co otrzymali w lenno dobra położone na południu Italii, które co prawda już pół wieku wcześniej objęli w posiadanie siłą, oraz Sycylię, którą zobowiązali się wyzwolić spod jarzma Saracenów. Od tego czasu papieństwo coraz częściej korzystało z pomocy zbrojnej Normanów, co miało służyć uniezależnieniu się Stolicy Apostolskiej od ingerencji wojsk cesarskich.

154. ALEKSANDER II 1061-1073. Anzelm z Baggio. Po zgonie Mikołaja II panowie rzymscy raz jeszcze przystąpili do ofensywy. Ze skradzionymi z pałacu Laterańskiego insygniami papieskimi udali się do młodego króla niemieckiego Henryka IV, ofiarowując mu godność rzymskiego patrycjusza i prosząc w zamian o wyznaczenie na papieża biskupa z Parmy, Cadalousa. Biskupi niemieccy poparli ich prośbę, tym bardziej, że potwierdza ona prawo Henryka IV do mianowania biskupa rzymskiego. Cadalous przyjął imię Honoriusz II. Było to jawne naruszenie uchwał synodu rzymskiego z 1059 roku. Na wieść o dokonanej kradzieży Hildebrand zareagował natychmiast, zwołując

gremium kardynałów elektorów, które ogłosiło papieżem Anzelma z Baggio, biskupa Parmy. Przyjął on imię Aleksander II. Był gorącym zwolennikiem reformy, przyjacielem książąt z Toskanii i poplecznikiem mediolańskich patarynów. Kolegium kardynalskie mogło, więc w walce z cesarstwem liczyć na silne poparcie wielu miast Italii. Nastąpiła próba sił. Cadalous jako Honoriusz II przybył do Italii z silnie uzbrojonymi oddziałami wojsk niemieckich, które podjęły walkę z oddziałami Normanów broniących papieża Aleksandra. Przez długie tygodnie na ulicach Rzymu toczyły się boje. Ostatecznie, dzięki interwencji księcia Toskanii, regentka cesarzowa Agnieszka uznała za prawowitego papieża Aleksandra II. Stosunki między papieżem a dworem niemieckim były jednak coraz bardziej napięte. Ponowny konflikt powstał wokół sprawy rozwodu, który Henryk IV pragnął przeprowadzić, ze swoją małżonką Bertą. Aleksander II sprzeciwił się, grożąc królowi ekskomuniką. Groźniejszy był następny spór, dotyczący obsadzenia diecezji mediolańskiej. Henryk IV mimo sprzeciwu papieża, wprowadził na stolicę mediolańską własnego kandydata. Aleksander II rzucił wówczas klątwę na doradców królewskich i wezwał Henryka do przyjazdu do Włoch, aby wytłumaczył się ze swoich postępów. Papieżstwo czuło się już dość silne, aby móc jawnie sądzić uczynki władcy niemieckiego. Lecz papież nie doczekał się przyjazdu króla. Zmarł w pałacu Laterańskim.

HONORIUSZ II 1061. Antypapież. Cadalous, biskup Parmy, wprowadzony na tron papieski przez arystokrację rzymską, za zgodą cesarzowej regentki Agnieszki. Mimo poparcia wojsk niemieckich musiał ustąpić przed prawowicie wybranym przez kardynałów Aleksandrem II. Honoriusz zbiegł do Parmy, licząc daremnie na pomoc Henryka IV. Zmarł w 1071 roku.

155. GRZEGORZ VII 1073-1085. Hildebrand. Toskańczyk. Po trzydniowej żałobie przystąpiono do złożenia zwłok Aleksandra II do krypty laterańskiej. Podczas uroczystości pogrzebowych rozległ się okrzyk „Hildebrand biskupem”. Hasło to podjął cały lud wraz z obecnymi kardynałami. Wówczas kardynał Hugo Candidus, jeden z pierwszych współpracowników Leona IX, wygłosił formułę: „Piotr wybrał Hildebranda na papieża”. Jak dalece ta scena była wyreżyserowana przez samego Hildebranda, zostanie na zawsze tajemnicą. Rzecz pewna, że obiór przez aklamację ludu nie był zgodny z postanowieniami synodu rzymskiego z 1059 roku. Stolicę Apostolską objął człowiek, który od 20 lat u boku swych poprzedników przygotowywał dzieło odnowy zwanej od jego papieskiego imienia reformą gregoriańską. Na synodzie zwołanym w 1074 roku do Rzymu Grzegorz VII ogłosił surowe kary za naruszenie przez duchowieństwo celibatu i kupowanie urzędników kościelnych (symonia). Ludowi zakazano przyjmować sakramenty od księży żonatych lub przekupnych. Realizację postanowień papież powierzył legatom, rozesłanym po całej Europie. Mieli spełniać funkcję łączników między papieżem a biskupami, których Grzegorz uważał jedynie za wykonawców swojej woli. Postanowienia synodu zostały niechętnie przyjęte przez duchowieństwo chrześcijaństwa zachodniego. Na wiosnę 1075 roku Grzegorz sformułował swój program w krótkim, nieprzeznaczonym do szerszej wiadomości dokumencie zwanym *Dyktatem papieskim*. Oto kilka jego sformułowań: „Nazwa papież przysługuje tylko rzymskiemu biskupowi”, „Tylko papież ma władzę depozycji cesarza...”, „Papieża nikt nie ma prawa sądzić”, „Tylko papież ma prawo być nazywany biskupem powszechnym”. *Dyktat papieski* sformułował główne tezy doktryny średniowiecznego papalizmu. Zgodnie z nim nawet władza świecka została podporządkowana temu, który nazwał się „namiestnikiem Boga na ziemi”. Tegoż roku na synodzie rzymskim papież zabronił udzielania inwestytury, czyli nadawania duchowieństwu lenna przez władze świeckie, oraz przyjmowania przez kler jakichkolwiek godności kościelnych z rąk świeckich. Działania Grzegorza VII wzbudziły protest Henryka IV, który ogłosił papieża za intruza i fałszywego mnicha. Grzegorz VII odpowiedział klątwą, zwalniając poddanych z przysięgi

złożonej na ręce władcy. Wówczas Henryk, obawiając się rewolty swych poddanych, ugiął się przed papieżem i w roli pokutnika udał się 27 stycznia 1077 roku do Canossy, fortecy księstwa Toskanii, w której przebywał Grzegorz VII. Papież udzielił Henrykowi rozgrzeszenia w mniemaniu, iż w ten sposób złamie ostatecznie przewagę niemieckiego monarchy nad papieżem. Wkrótce okazało się, że papież zawiódł się w rachubach. Henryk IV, który nie zamierzał rezygnować ze swych prerogatyw, zmontował koalicję antypapieską. Popierający swego władcę episkopat niemiecki, niechętny reformom Grzegorza, wybrał na papieża Wiberta, arcybiskupa Rawenny, który przyjął imię Klemens III. Henryk IV wkroczył wówczas z wojskiem do Rzymu, wprowadził nowego papieża do bazyliki Piotrowej i tu otrzymał z rąk Klemensa III koronę cesarską. Grzegorz VII zamknął się w Zamku św. Anioła, którego rycerze niemieccy nie zdołali zdobyć. Na pomoc prawowitemu papieżowi przybył lennik Stolicy Apostolskiej, Norman, Robert Gwiskard. 30000 Normanów i zwerbowanych przez Gwiskarda Saracenów rzuciło się na Rzym, torując sobie ogniem i mieczem drogę poprzez dzielnice miasta aż do Zamku Anioła. Kroniki rzymskie podają, że w bazylice Piotrowej muzułmańscy duchowni odśpiewali wersety *Koranu*. Henryk IV i antypapież Klemens III uciekli, ale miasto okrutnie ucierpiało, kobiety gwałcono, palono domy – papież był wolny. Nienawiść ludu rzymskiego obróciła się teraz przeciw Grzegorzowi, w którym dopatrzono się sprawcy wszystkich nieszczęść. Biskup rzymski musiał uciekać przed gniewem swego ludu i udał się do Salerno, pod opiekę Normanów. Zmarł wśród nich 25 maja 1085 roku. Pochowano go w katedrze w Salerno. Zaliczony został w poczet świętych Kościoła katolickiego.

KLEMENS III 1080. Antypapież. Wibert. Pochodził z Parmy, był arcybiskupem Rawenny. Został wybrany na papieża w 1080 roku przez 30 biskupów niemieckich, zebranych z inicjatywy króla niemieckiego Henryka IV, który ogłosił Grzegorza VII za niegodnego urzędu papieskiego. Rządził początkowo w Brescii (północna Italia), zanim wojska niemieckie nie utorowały mu drogi do Rzymu, gdzie przybył 1083 roku. W 1084 roku otrzymał konsekrację papieską, a następnie ukoronował diademem cesarskim Henryka IV. Wraz z cesarzem zbiegł przed najazdem Normanów pod wodzą Roberta Gwiskarda, który przybył na wezwanie obłożonego w Zamku św. Anioła Grzegorza VII. W 1085 roku Klemens III usiłował ponownie zasiąść na tronie Piotrowym, utrudniając kardynałom wybór następcy Grzegorza VII. Usunięty z Rzymu, nie zrezygnował z tytułu papieskiego, licząc na poparcie przeciwników reformy gregoriańskiej. W 1089 roku dwa lata po śmierci Wiktora III (legalnie wybranego następcy Grzegorza VII), Klemens III raz jeszcze powraca do Rzymu, nie dopuszczając do rządów legalnie wybranego papieża, Urbana II. Dopiero w 1093 roku Klemens III został ostatecznie usunięty z Wiecznego Miasta. Udał się wówczas do Rawenny, gdzie aż do śmierci (w 1100 r.) publikował bulle i udzielał przywilejów podpisując się jako prawowity papież.

156. WIKTOR III 1086-1087. Dezyderiusz, syn księcia Benewentu, opat Monte Cassino i kardynał św. Cecylii na Zatybrzu. Został wybrany na papieża dopiero w rok po śmierci Grzegorza VII, którego był bliskim współpracownikiem. Kontynuował dzieło reformy. Zainicjował kampanię wojenną przeciw Saracenom. Była to pierwsza próba organizowanych przez papieżstwo wypraw wojennych przeciw islamowi. Cieszył się dużym uznaniem. W 1087 roku przyznano mu tytuł błogosławionego.

157. URBAN II 1088-1099. Francuz, Odon de Lagery. Był przeorem opactwa Cluny, a następnie kardynałem pod rzymskiej diecezji w Ostii. Wybrany przez gremium kardynalskie, które zebrało się w Terracina koło Rzymu, albowiem samo miasto znalazło się w rękach antypapieża Klemensa III. Urban II podobnie jak Grzegorz VII, udał się po pomoc do Normana Rogera I, brata Roberta Gwiskarda. Dzięki niemu udało się Urbanowi wejść do Rzymu i zamieszkać na jednej z wysp na Tybrze. Walka o stolicę chrześcijaństwa trwała ze zmiennym szczęściem aż do 1093 roku. Antypapież Klemens

III, nie mogąc już wówczas liczyć na poparcie cesarza Henryka IV, uwikłanego w wojnę domową, musiał opuścić Rzym. Urban II objął tron Piotrowy; lud rzymski przyjął papieża Francuza bez większego entuzjazmu. Panujący od 1081 roku bizantyjski cesarz Aleksy z rodu Komnenów nawiązał korespondencję z Urbanem II, licząc na poparcie papieża w zorganizowaniu pomocy dla wschodniego chrześcijaństwa, zagrożonego przez rozwijającą się potęgę islamu. Wówczas papież postanowił ogłosić wielką wyprawę wojenną rycerstwa chrześcijańskiego, czyli tak zwaną krucjatę (nazwa ta powstała o wiele później), w celu wyzwolenia z rąk Saracenów Jerozolimy i innych miejsc uświęconych pobytem Chrystusa. Zwołanie wyprawy krzyżowej stwarzało dla papieża dogodną pozycję w ich walce z niemieckim cesarzem. Mobilizowało znaczną część rycerstwa wokół namiestnika Chrystusowego, przywracało papieżowi blask, osłabiało antyrzymskie nastroje. Otwierały się możliwości zjednoczenia zachodniego i wschodniego chrześcijaństwa pod władzą Stolicy Apostolskiej. Urban II osobiście udał się do Francji, by w październiku 1095 roku ogłosić na synodzie w Clermont-Ferrand, stolicy Owerni, pierwszą krucjatę. Tym, którzy podejmą to „Chrystusowe wezwanie”, papież, mocą otrzymaną od św. Piotra” przyrzekł udzielić odpustu zupełnego. Po raz pierwszy w dziejach chrześcijaństwa padło słowo „odpust” (łac. *Indulgentia*), którym później często szafowały dokumenty papieskie. W 1098 roku Urban II zachęcił również Normanów do poczynienia energiczniejszych kroków przeciw Saracenom, w zamian, za co uznał ich posiadłości na Sycylii za „Królestwo Sycylijskie”. Treść i realizacja tej bulli stały się przedmiotem nieustannych sporów między Sycylią a papieżem aż do połowy XIX wieku. W okresie pontyfikatu Urbana II powstała we Francji nowa gałąź zreformowanego zakonu św. Benedykta w założonym przez Roberta z Molesme klasztorze w Citeaux, na południu od Dijon (Francja). W 1093 roku Urban II mianował benedyktyna Anzelma z Aosty (1033-1109), opata klasztoru w Bec (Normandia), arcybiskupem w Canterbury (Anglia). Anzelm był czołowym przedstawicielem naukowego i metodycznego wykładu zagadnień teologicznych i filozoficznych, zwanego w okresie średniowiecza scholastyką. Urban II zmarł w dwa tygodnie po zdobyciu Jerozolimy przez krzyżowców pod wodzą Gotfryda de Bouillon. Urban II został w 1881 roku uznany za błogosławionego.

158. PASCHALIS II 1099-1118. Rajner z Bieda (koło Rawenny). Pochodził z możnego rodu, był mnichem kluniackim. Później mianowany kardynałem bazyliki św. Klemensa. W pierwszych latach jego pontyfikatu zakończyła się schizma zapoczątkowana przez papieża Klemensa III i jego następców. Po śmierci cesarza Henryka IV królem został jego syn, Henryk V. Władca niemiecki usilnie zabiegał o utrzymanie feudalnego prawa do inwestytury urzędów kościelnych. Nawiązane pertraktacje z papieżem były ostrożne i z obu stron nieszczerze. Gdy Paschalis II odmówił królowi korony cesarskiej, ten go uwięził. Pod presją Henryka V Paschalis zgodził się na przyznanie królowi prawa do inwestytury. Wówczas władca niemiecki uwolnił papieża, który dokonał ceremonii koronacji cesarskiej. Wkrótce jednak wobec oburzenia obozu reformy Paschalis II cofnął swoją decyzję i ponownie potępił zwyczaj inwestytury, podkreślając przy tym prawo hierarchii kościelnej do majątków otrzymanych od władzy świeckiej. Za czasów Paschalisa II powstało w Clairvaux słynne opactwo cysterskie, któremu przewodniczył św. Bernard, najslawniejszy pisarz i kaznodzieja kościelny XII wieku.

TEODORYK 1100. Antypapież. Biskup św. RUFINY. Wybrany przez opozycję na miejsce zmarłego antypapieża Klemensa III. Uwięziony przez stronników Paschalisa II został zamknięty w opactwie CAVA (Apulia, południowe Włochy), gdzie zmarł w 1102 roku.

ALBERT 1102. Antypapież. Biskup Sabiny. Za zgodą cesarza Henryka IV mianowany papieżem po śmierci Teodoryka. Pojmany przez stronników Paschalisa IOI umieszczony w klasztorze św. Wawrzyńca w Apulii. Zmarł w 1102 roku.

SYLWESTER IV 1105. Antypapież. Maginulfus, archiprezbiter rzymski.

Wprowadzony na tron papieski przez przeciwników Paschalis II. Wkrótce jednak zbiegł do Tivoli. Zmuszony przez Henryka V do rezygnacji, zmarł w 1111 roku.

159. GELAZY II 1118-1119. Kanclerz i bliski współpracownik Paschalis II.

Kardynał kościoła Matki Boskiej in Cosmedin, Jan z Gaety, był uprzednio mnichem opactwa Monte Cassino. Jego krótki pontyfikat był zakłócony rozruchami w Rzymie, interwencją cesarza Henryka V. Dwukrotnie uciekał z Rzymu, umarł na wygnaniu w Cluny, we Francji. Garstce kardynałów, która przed śmiercią otaczała jego łożo, papież polecił wybór na swego następcę arcybiskupa Vienne (Francja).

GRZEGORZ VIII 1118. Antypapież. Francuz. Maurycy Bourdin. Był arcybiskupem Bragi (Portugali9a). Wprowadzony siłą przez antypapieską frakcję, której przewodziła rodzina Frangipanich, ciesząca się dużymi wpływami w Rzymie i innych miastach Italii. Grzegorza VIII popierał początkowo również Henryk V, który od antypapieża otrzymał po raz drugi koronę cesarską (poprzednią koronację unieważnił Paschalis II). Grzegorza VIII usunął papież Kalist II, który pojmał antypapieża w czasie jego ucieczki, sprowadził na osłe do Rzymu, wystawił na pośmiewisko ludu i następnie zamknął w klasztorze.

Grzegorz VIII zmarł w 1137 roku w opactwie Cava (Apulia).

160. KALIST II 1119-1124. Gwido, hrabia Burgundii, piastował urząd biskupa Vienne, jednej z najstarszych i najważniejszych diecezji Francji. Był krewnym Kapetyngów i Salickiego rodu królów niemieckich. Burgundzki papież energicznie przystąpił do zaprowadzenia porządku. Usunął z Rzymu antypapieża Grzegorza VIII i po trudnych pertraktacjach doprowadził do podpisania 23 września 1122 roku w Wormacji układu z cesarzem Henrykiem V. Układ ten uważa się za prototyp wszystkich następnych konkordatów. Cesarz wyrzekł się inwestytury przez pierścień i pastorał, których wręczenie oznaczało akt nominacji dostojnika kościelnego, ale zatrzymał przywilej nadawania elektorom wybranym przez duchowieństwo prawa do korzystania z dóbr przyznanych w charakterze lenna. Układ miał charakter kompromisowy. Wybory biskupa przekazano kolegium złożonemu z członków kapituły katedralnej. Układ wormacki został zatwierdzony w 1123 roku na zwołanym przez papieża do Lateranu I soborze powszechnym na Zachodzie. Na tym samym soborze uchwalono, że małżeństwa księży w zachodnim chrześcijaństwie są nieważne, a dzieci pochodzące z tych małżeństw nieślubne.

161. HONORIUSZ II 1124-1130. Po śmierci Kaliksta II gremium elektorskie podzieliło się na dwa obozy: zwolenników Teobalda o przydomku Bucca pecus (owczy łeb), który przyjął imię Celestyn II, i zwolenników Lamberta, biskupa Osti. Aby uniknąć schizmy, Teobald zrezygnował z tiary. Lambert przyjął imię Honoriusz. Chociaż był słabego zdrowia, archiwa papieskie przechowują ponad 300 bulli, listów i dokumentów, przez niego podpisanych. Kuria rzymska prężnie rozwijała swą działalność reformatorską. W 1125 roku w Niemczech zmarł bezpotomnie cesarz Henryk V. Korona niemiecka przeszła w ręce księcia saskiego Lotara z Supplinburg, który był gorącym zwolennikiem reformy gregoriańskiej.

CELESTYN II 1124. Antypapież. Teobald Bucca pecus. Po wyborze zrezygnował z tiary.

162. INNOCENTY II 1130-1143. Rywalizujące ze sobą dwa bogate rody Frangipanich i Pierleonich usiłowały pozyskać dla swych kandydatów głosy elektorskie. Pierwszy ród miał na swe usługi głosy 16 kardynałów, którzy wybrali na papieża kardynała św. Anioła, Grzegorza Papareschi. Przyjął on imię Innocenty II. 25 kardynałów, zwolenników rodu Pierleonich, nie wzięło udziału w elekcji i w parę godzin później dokonano wyboru Piotra Pierleoni, który obrał imię Anaklet II. Jednego dnia w dwóch odrębnych kościołach dokonano konsekracji obu papieży. Schizma trwała osiem lat. Obaj papieże rozsyłali po całej Europie

listy i dokumenty świadczące o legalności swojego wyboru. Ostateczny triumf odniósł Innocenty II przy poparciu Lotara oraz cystersów, którym przewodniczył Bernard z Clairvaux. Znakomity kaznodzieja i polityk cieszył się wówczas autorytetem w całej Europie i autorytet ten był praktycznie niepodważalny. Innocentego II popierał również Norbert z Xanten, arcybiskup Magdeburga, założyciel premonstratensów (w Polsce znanych pod nazwą norbertanów), który uzyskał od papieża bullę potwierdzającą zwierzchność Magdeburga nad Kościołem polskim. W 1133 roku Innocenty koronuje na cesarza Lotara III, ale ceremonia mogła się odbyć w pałacu Laterańskim, albowiem bazylika św. Piotra i broniący do niej dostępu Zamek Anioła były w rękach Anakleta. Wkrótce po uroczystościach papież musiał opuścić stolicę chrześcijaństwa, udał się do Pizy (Toskania) skąd w listopadzie 1137 roku powrócił definitywnie do Rzymu. W 1138 roku umiera jego przeciwnik Anaklet II, a wybrany w jego miejsce Grzegorz, który nazwał się Wiktorem IV, po dwóch miesiącach poddał się władzy Innocentego II. W 1139 roku Innocenty zwołał do Lateranu II sobór powszechny, na którym potępiono schizmę Anakleta, uściślono zakaz świętokupstwa oraz odrzucono jako heretycką naukę Arnolda z Brescii (1100-1155), ucznia wybitnego filozofa Abelarda (1079-1142). Ta ostatnia decyzja stała się zarzewiem nowych rozruchów, które zaciemniły ostatnie lata pontyfikatu Innocentego II. W Rzymie upośledzone grupy ludności miejskiej wystąpiły wspólnie przeciw świeckiej władzy papieża. Rewolucja rzymska miała swoje źródło w postępowych hasłach, które przyjęły się w wielu rozwijających się miastach Europy. Nawiązywała do tych doktryn, które głosiły, iż władza świecka pochodzi od ludzi. Arnold z Brescii był nie tylko gorącym wyznawcą dobrowolnego ubóstwa duchowieństwa, ale zwalczał również wszelkie objawy dominacji ze strony kleru, którego władzę świecką, a więc również panowanie papieża w Rzymie. Gdy zwycięscy rewolucjoniści rzymscy zlikwidowali urząd prefekta papieskiego i w jego miejsce powołali senat oraz dokonali wyboru patrycjusza (był nim brat zmarłego antypapieża), oddając mu władzę wykonawczą, Arnold z Brescii przyłączył się do „republik komunalnej” w Rzymie i wkrótce stał się jej ideologicznym przywódcą. Innocenty II zmarł w Wiecznym Mieście, którego lud odrzucał prawa papieża do rządów świeckich.

ANAKLET II 1130. Rzymianin z rodu Pierleonich. Wybrany przez grupę kardynałów, zwolenników Pierleonich, uzyskał poparcie Normanów. Dzięki nim utrzymał się na tronie papieskim przez osiem lat, utrudniając swojemu przeciwnikowi Innocentemu II dostęp do bazyliki Piotrowej. Anakleta II popierało również duchowieństwo polskie.

WIKTOR IV 1138. Grzegorz. Wybrany po śmierci Anakleta II przez stronnictwo Pierleonich, ustąpił dobrowolnie po dwóch miesiącach.

163. CELESTYN II 1143-1144. Gwido, Toskańczyk. Wybrany w czasie rozruchów rzymskich nie zdołał przywrócić ładu w mieście. Zmarł po 6 miesiącach pontyfikatu.

164. LUCJUSZ II 1144-1145. Gerard Caccianemici. Pochodził z Bolonii. Nie mogąc się doczekać pomocy króla niemieckiego Konrada III, zorganizował na własną rękę oddział zbrojny, który pod jego wodzą zaatakował Wzgórze Kapitołińskie, gdzie rezydował senat rewolucyjny. Papież zginął w czasie walk.

165. EUGENIUSZ III 1145-1153. Zebrane w trudnych warunkach kolegium kardynałów wybrało mnicha cysterskiego, Bernarda, który pochodził z Pizy. Według niepewnych źródeł jego nazwisko brzmiało Paganelli di Montemagno. Był uczniem św. Bernarda z Clairvaux. Niemal cały pontyfikat spędził poza Rzymem, opanowanym przez buntowników i kierowanym przez Arnolda z Brescii. W 1146 roku Bernard z Clairvaux zorganizował drugą krucjatę, której przewodził król francuski Ludwik VII i król niemiecki Konrad III. Zakończyła się ona niepowodzeniem. Zachęcony przez Bernarda z Clairvaux Eugeniusz III kilkakrotnie usiłował powrócić do swojej rzymskiej stolicy, ale ani pomoc Rogera II, króla Sycylii, ani obietnice Konrada III nie utorowały papieżowi drogi do

Wiecznego Miasta. Dopiero układ podpisany w Konstancji w 1153 roku z następcą Konrada III, Fryderykiem I Rudobrodym, umożliwił Eugeniuszowi III objęcie rządów w Rzymie, gdzie zmarł wkrótce po swoim powrocie. W latach pontyfikatu Eugeniusza powstał z inicjatywy mnicha kameduły, Gracjana, pierwszy zbiór ustaw kościelnych, zwany *Dekretem Gracjana*, który w ciągu całego średniowiecza uznawano za główną wykładnię obowiązującego w Kościele zachodnim prawa kanonicznego. Gracjan głosił, że „papież posiada wszystkie prawa przysługujące cesarzowi ziemskiemu i niebieskiemu”. Bernard z Clairvaux zadedykował swojemu papieskiemu uczniowi dzieło pt. *De consideratione (Rozważania)*, w którym streścił swoje teokratyczne poglądy. W 1872 roku Eugeniusza III uznano za błogosławionego.

166. ANASTAZY IV 1153-1154. W czasie krótkiego pontyfikatu wybranego przez kardynałów Konrada della Subarra, rzymianina rodem, trudna sytuacja papieska w obliczu rewolty rzymskiej nie uległa zasadniczym zmianom.

167. HADRIAN IV 1154-1159. Mikołaj Breakspeare pochodził z Anglii, kardynałem mianował go Eugeniusz III. Pełnił funkcję legata papieskiego w Norwegii, gdzie zorganizował Kościół katolicki na zasadach reformy gregoriańskiej. Hadrian IV przystąpił energicznie do umocnienia władzy papieskiej. Przede wszystkim postanowił zdecydowanie rozprawić się z Arnoldem z Brescii. Gdy znaleziono zwłoki jednego z kardynałów, zamordowanego przez zbirów Arnolda, papież po raz pierwszy w dziejach chrześcijaństwa obłożył Rzym karą interdyktu. Zamknięto kościoły, wstrzymano pielgrzymki – miasto pozbawiono głównego źródła dochodu. Gniew ludu zwrócił się przeciw przywódcy komuny rzymskiej. W tym czasie przybył do Rzymu Fryderyk Rudobrody, który otrzymał z rąk papieża koronę cesarską. **Arnold został uwięziony i stracony, a jego spalone zwłoki rzucono do Tybru.** U władzy pozostał jednak senat rzymski. Od południa groził nowy najazd Normanów. Po nieudanej kampanii wojennej Hadrian zawarł porozumienie z Wilhelmem, następcą Rogera z Sycylii. Krok ten spowodował niezadowolenie cesarza Fryderyka, który postanowił siłą odzyskać prawo feudalne nad Kościołem. Doszło do ponownych starć w północnej Irlandii. Hadrian przygotowywał nową klątwę przeciw cesarzowi, lecz zmarł, zanim podpisał odpowiednią bullę.

168. ALEKSANDER III 1159-1181. Rolando Bandinelli pochodził ze Sjeny. Był wybitnym uczonym i prawnikiem. Został mianowany kardynałem bazyliki św. Marka i kanclerzem papieskim. Po śmierci Hadriana IV nastąpił rozłam w elektorskim gremium kardynałów, między obozem pro cesarskim a zwolennikami polityki dążącej do uniezależnienia się od Niemiec przy wykorzystaniu innych układów sojuszniczych, zwłaszcza z Sycylią i Francją, a nawet z cesarstwem bizantyjskim. Rozłam ten odzwierciedlał nastroje panujące w Italii, gdzie ścierały się dwie tendencje: gibelinów – zwolenników władzy cesarskiej, i gwelfów – opowiadających się za niezależnością miast i księstw włoskich, w tym i papieża. Większość głosów padła na Rolanda Bandinello, mniejszość, składająca się z kardynałów przychylnych cesarzowi niemieckiemu, wybrała kardynała Oktawiana z Monticello, krewnego możnego rodu hrabiów Tivoli. W czasie elekcji doszło do rozruchów, podczas których Roland Bandinelli i jego wyborcy schronili się do Zamku Anioła. Kardynał Oktawian przejął tiarę i został ogłoszony papieżem jako Wiktor IV. Opozycja się nie poddała i Bandinelli z grupą kardynałów udał się na południe Italii pod opiekę króla Sycylii. Tu przeprowadzono ponowną elekcję Rolanda Bandinello, który przybrał imię Aleksander III. Jego pontyfikat (jeden z najdłuższych w dziejach papieża aż do XIX wieku) trwał 23 lata, w których blisko 20 spędził na wygnaniu. Śmierć Wiktora IV, którego popierał Fryderyk Rudobrody, nie zakończyła schizmy. Obóz pro cesarski wybrał jego następcę, Paschalisa III, a po jego zgonie Kaliksta III, który w 1178 roku zrezygnował z opozycji. Aleksander III znalazł poparcie u króla Francji, w klasztorach cysterskich i innych ośrodkach reformy religijnej, ale jeszcze silniejsze w lombardzkich miastach, które weszły z nim w przymierze i

zbudowały na jego cześć u podnóża Alp fortecę pod nazwą Aleksandria. Miała ona utrudnić wojskom niemieckim wstęp do Italii. W walce z Ligą Lombardzką cesarz Fryderyk poniósł klęskę pod Legnano (1176 r.) i podpisał układ w Wenecji (w 1177 r.), w którym uznał suwerenność papieża w Kościele, rezygnując z popierania antypapieża. Potwierdził przy tym integralność Państwa Kościelnego. Ucałowanie przez Fryderyka stóp Aleksandra III było wyrazem rezygnacji z planów przywrócenia supremacji cesarskiej nad papieżem. W 1179 roku zwołany został III sobór laterański, na którym ustalono, że przy wyborze papieża decydować będzie większość dwóch trzecich głosów kardynalskich, z wykluczeniem jakiegokolwiek ingerencji z zewnątrz. Inne postanowienia soboru dotyczyły spraw majątkowych duchowieństwa i dochodów mających wpłynąć do skarbcza papieskiego. Po raz pierwszy na soborze stawiła się liczna delegacja episkopatu angielskiego. Aleksander III kanonizował Edwarda Wyznawcę (1002-1066), króla angielskiego, fundatora opactwa Westminsteru w Londynie, biskupa Tomasza Becketa, zwolennika reform gregoriańskich w Anglii, zamordowanego z rozkazu króla Henryka II, oraz Bernarda z Clairvaux, miodopłynnego mnicha kaznodzieję, głównego ideologa średniowiecznego chrześcijaństwa.

WIKTOR IV (V) 1159. Antypapież. Oktawian z Monticello. Wybrany przez kardynałów opowiadających się za stronnictwem proniemieckim. Konsekrowany w opactwie Farfa, objął rządy jako Wiktor IV, a nie V, gdyż nie uznawał swego poprzednika z 1138 roku, antypapieża Wiktora. Przebywał w Pawii i innych miastach północnej Italii pod opieką Fryderyka Rudobrodego. Zmarł w Luce (Toskania) w 1164 roku.

PASCHALIS III 1164. Antypapież. Gwido z Cremy. Został wybrany przez grupę kardynałów powiązanych z Wiktorem IV, pod przewodnictwem Rainalda, arcybiskupa Kolonii. W 1166 roku udało mu się wkroczyć do Rzymu i przeprowadzić ponowną koronację Fryderyka Rudobrodego na cesarza. Zmarł w Rzymie w 1168 roku.

KALIKST III 1168. Antypapież. Jan ze Strumi (koło Arezzo). Wybrany w Rzymie przez kardynałów popierających schizmę. Obawiając się buntu ludowego, przebywał w Viterbo, gdzie rozbudowano pałac papieski. W 1178 roku przybył do Frascati, by pokłonić się Aleksandrowi III i prosić o przebaczenie. Dalsze jego losy są nieznane.

INNOCENTY III 1179. Lando z Sity. Wybrany przez garstkę opozycji, nieuznającej Aleksandra III. Obwarował się niedaleko Rzymu w małej fortecy, którą otrzymał od brata antypapieża Wiktora IV. Po kilku miesiącach poddał się. Zmarł w 1180 roku. W klasztorze Cava, do którego wywieziono go z rozkazu Aleksandra III.

169. LUCJUSZ III 1181-1185. Ubaldo Allucingoli. Był kardynałem biskupem Ostii i Velletri. Został wybrany w Velletri, albowiem senat Rzymu żądał wysokiej opłaty za ingres nowo wybranego papieża. Lucjusz III wszedł do miasta pod osłoną wojsk arcybiskupa Moguncji Krystiana, ale po kilku miesiącach się wycofał. Biskup rzymski i jego kuria urzędowali kolejno w Velletri, Anagni i Weronie, gdzie Lucjusz III zmarł. Rok przed śmiercią nastąpiło w Weronie spotkanie z cesarzem Fryderykiem Rudobrodym, podczas którego omówiono kroki, jakie należy podejmować w celu ukrócenia szerzących się herezji. **Był to pierwszy projekt utworzenia urzędu kościelno-państwowego, stojącego na straży „czystości doktryny i obyczajów”, zwanego później świętą inkwizycją.**

170. URBAN III 1185-1187. Hubert Crivelli. Był biskupem Mediolanu. Przyjmując tiarę nie zrezygnował z rządów diecezją mediolańską. Był pierwszym papieżem, który nigdy nie przybył do Rzymu. Przeszkodził mu w tym ostry zatarg z Henrykiem, synem Fryderyka Rudobrodego, który zawarł małżeństwo z Konstancją, córką króla Sycylii. Połączenie cesarstwa z królestwem Sycylii poważnie zagrażało autonomii Państwa Kościelnego, otoczonego zewsząd przez podporządkowane władzom niemieckim siły zbrojne. Politykę Urbana III zwalczał episkopat niemiecki. Papież zmarł w Ferrarze, gdzie przygotowywał się do ogłoszenia klątwy na cesarza.

171. GRZEGORZ VIII 1187. Albert de Morra. Pochodził z Benewentu. Szukał porozumienia z cesarzem, ustępując w wielu spornych zagadnieniach. Również Grzegorz VIII nigdy nie odwiedził Rzymu. Zmarł w Pizie.

172. KLEMENS III 1187-1191. Kardynał biskup Palestriny, Paweł Scolari, został po 24 latach opozycji uznany również przez senat rzymski. Powróciwszy do Rzymu papież przystąpił do reorganizacji kurii papieskiej oraz do przygotowania nowej, trzeciej krucjaty, której celem było odzyskanie Jerozolimy, zdobytej w 1184 roku przez Turków. Biorący udział w krucjacie Fryderyk Rudobrody zmarł w 1190 roku.

173. CELESTYN III 1191-1198. Hiacynt Boboni Orsini. Był kardynałem diakonem kościoła Matki Boskiej in Cosmedin. Miał podobno 85 lat w chwili przyjęcia papieskiej tiary. W 1191 roku ukoronował na cesarza Henryka VI, syna Fryderyka Rudobrodęgo. Nowy cesarz ruszył na podbój Sycylii bronionej przez Tankreda z Lecco (1130-1194), nieprawego potomka dynastii normañskiej, który walczył o niedopuszczenie do władzy niemieckich Hohenstaufów. Śmierć Tankreda ułatwiła Henrykowi opanowanie nie tylko Sycylii, ale i całej Italii. Cesarstwo Hohenstaufów stanęło u szczytu swej potęgi. Groziło to załamaniem planów papieżstwa. Henryk VI zmarł nieoczekiwanie w 1197 roku w wieku 32 lat, w chwili, gdy przygotowywał czwartą wyprawę krzyżową. Aby zabezpieczyć los swego trzyletniego syna Fryderyka, oddał go na łożu śmierci pod opiekę papieża, uznając jednocześnie Sycylię za lenno papieskie. Plany Hohenstaufów opanowania świata załamały się. Jak pisał znany historyk papieżstwa Leopold Ranke, prawdziwym spadkobiercą Henryka VI został następca Celestyna III.

174. INNOCENTY III 1198-1216. Lotariusz Conti, hrabia Segni. Urodzony w Anagni. Mianowany kardynałem kościoła św. Sergiusza przez swego wuja, Klemensa III. Otrzymał gruntowne wykształcenie filozoficzno-teologiczne w Paryżu i prawnicze w Bolonii. Napisał traktat ascetyczno - moralny pt. *O nędzy losu ludzkiego*. Doskonały administrator i zręczny polityk. Współczesny kronikarz angielski, Mateusz Paris, twierdzi nie bez złośliwości, że Innocenty był człowiekiem niesłychanie ambitnym, pysznym, o niezaspokojonej żądzy bogactw i gotowym za pieniądze do każdej transakcji. Wykorzystując osłabienie cesarstwa niemieckiego, Innocenty III potrafił w stosunkowo krótkim czasie podporządkować sobie nie tylko episkopat, ale również i władców świeckich. Stał się suwerenem znacznych obszarów Europy: królowie Skandynawii, Portugalii, Aragonii i Anglii, władcy Serbii i Bułgarii uznali jego lenno płacąc hojne daniny. Inne państwa płaciły świętopietrze i zgadzały się na bezpośrednią ingerencję papieża w sprawy państwowe. Żaden papież nie szafował tak bezwzględnie klątwą i interdyktem. Pomocą był mu świetnie zorganizowany aparat administracyjny i fiskalny. Sztab doradców kurialnych i legatów rozsyłanych do wszystkich krajów Europy kontrolował realizację postanowień papieskich. Gdy przyjmował tiarę, miał niecałe 38 lat. Ingerował w każdą sprawę, odpowiadał na każdą wątpliwość, rozstrzygał wszelkie spory, które w drodze odwołania trafiały do Stolicy Apostolskiej. Archiwa watykańskie przechowują ponad 6000 listów i bulli z jego podpisem. Za jego rządów rozbito opozycję albigensów (heretyków działających na południu Francji), zorganizowano czwartą wyprawę krzyżową, utworzono w Konstantynopolu cesarstwo łacińskie, otwarto uniwersytety w Paryżu i w Oksfordzie; rozwinęły się nowe zakony, tak zwane żebracze, według reguły św. Franciszka i św. Dominika, które zapoczątkowały nową erę w średniowiecznym Chrześcijaństwie. Wskutek działalności Innocentego III Stolica Apostolska, korzystając z postępu gospodarczego i ożywienia wymiany handlowej między rozwijającymi się miastami Europy, stała się pierwszą potęgą finansową Europy. Podporządkowany papieżstwu dzięki franciszkanom „ruch ubogich” zneutralizował niebezpieczeństwo nurtów społeczno-religijnych, podważających autorytet hierarchii kościelnej. Dodać należy, że plany polityczne uniwersalizmu papieskiego wiązały się ściśle w programie Innocentego III z celami religijnymi. Innocenty III konsekwentnie realizował założenia teokratycznej reformy

Grzegorza VII, która zakładała, iż w całym ówczesnym chrześcijaństwie należy narzucić społeczeństwu pośrednictwo hierarchii podporządkowanej władzy papieskiej. Na rok przed śmiercią papieża zwołano do Lateranu największy sobór średniowiecza (IV sobór laterański w 1215 roku). Uchwalono 70 kanonów stanowiących zręby nowego ustawodawstwa kościelnego. Sobór potępił wszystkie doktryny religijne i społeczne głoszone przez katarów i wandelsów, heretyków walczących o prawo dla ubogich. Ojcowie soborowi nakłaniali lud boży do naprawy obyczajów, żalili się nad przekupstwem i nieobyczajnością duchownych, uściślili obowiązek zachowania celibatu kapłańskiego. Wiernym nakazali spowiadać się, ale tylko u własnego proboszcza i przyjmować komunię, co najmniej raz w roku, w okresie wielkiego postu. **Na spowiedników nałożono obowiązek zachowania tajemnicy spowiedzi. W dziedzinie doktryny sobór sformułował w duchu średniowiecznej scholastyki teologiczne aspekty nauki o sakramentach.** Wiele było mowy o dziesięcinach i daninach kościelnych. **Żydom sobór polecił nosić odrębne szaty dla odróżnienia ich od chrześcijan i zabronił wychodzić na ulicę w okresie Wielkiego Tygodnia, zalecił również zwyczaj tworzenia dla izraelitów odrębnych dzielnic (tzw. getta).** Innocenty III zmarł w Perugii w czasie jednej ze swych podróży apostolskich. Ciało papieża ubrane w szaty pontyfikalne wystawiono na katafalku w miejscowej katedrze. W nocy złodzieje wtargnęli do kościoła i skradli insygnia papieskie. Gdy nazajutrz kardynałowie zebrali się, by odśpiewać egzekwie, ujrzeli w trumnie już tylko nagie zwłoki tego, który przez 18 lat dzierżył dominium chrześcijańskiego świata. W pierwszych latach pontyfikatu Innocentego III działał w Italii cieszący się wielką popularnością pustelnik i ludowy kaznodzieja, mityczny wizjoner Joachim da Fiore (zm. 1202 roku). Zapowiadał on nadejście nowej ery Ducha Świętego, w której mnisi przejmą władzę, nastąpi okres pełnej swobody ducha i społecznej sprawiedliwości opartej na zasadach ewangelii. Joachimizm sprzyjał żywiołom opozycyjnym, które potępiały wyzysk stosowany przez kler i papieństwo.

175. HONORIUSZ III 1216-1227. Kardynał kościoła św. Jana i Pawła, Cencio Savelli był bliskim współpracownikiem Innocentego III, który powierzył mu pieczę nad dochodami papieństwa. Był autorem *Księgi upływów kościoła rzymskiego*, bezcennego źródła poznania rozwoju ekonomicznego ówczesnego papieństwa. Za jego pontyfikatu stosunki z Fryderykiem II układały się poprawnie, aczkolwiek młody władca zdradzał już aspiracje do wyzwolenia się spod kurateli papieskiej. W 1220 roku Fryderyk i jego małżonka Konstancja otrzymali z rąk Honoriusza III koronę cesarską. Nowy cesarz przyrzekł wówczas zorganizować nową wyprawę krzyżową. Honoriusz III zatwierdził ostatecznie regułę dominikanów, franciszkanów i karmelitów. W 1217 roku ukoronował na cesarza nowo powstałego łacińskiego państwa bizantyjskiego Piotra de Courtenay. Uroczystość koronacyjna odbyła się nie w bazylice Piotrowej, ale w skromniejszej bazylice św. Wawrzyńca. Cesarz Piotr zginął po kilku miesiącach w drodze do Konstantynopola.

176. GRZEGORZ IX 1227-1241. Hugolin, hrabia Segni; urodził się w Anagni. Był stryjcem Innocentego III. Miał blisko 80 lat w chwili swego wyboru i mimo podeszłego wieku rządził Kościołem 14 lat. Nastąpił okres nasilenia walk o zachowanie papieskiej dominacji w chrześcijańskiej Europie. Obok tradycyjnego systemu kar kościelnych zaczęto stosować przemoc fizyczną i wojnę. Za czasów Grzegorza IX usprawniono działalność inkwizycji, nad którą zwierzchnictwo powierzył papież zakonowi dominikanów, kierowanemu wówczas przez znakomitego prawnika kościelnego Rajmunda z Penafort. Inkwizytorzy zostali wyłączeni spod władzy biskupów i poddani bezpośrednio kontroli Stolicy Apostolskiej. Nie mniej ostra walka toczyła się z Fryderykiem II, który bronił praw cesarskich przed roszczeniami papieża. Grzegorz IX kilkakrotnie wyklął cesarza: zarzucił mu heretyckie poglądy i przypisał znane twierdzenie o „trzech oszustach” (Jezusie, Mojżeszu i Mahomecie), którzy – zdaniem cesarza – swymi naukami, omamili ludzkość. Gdy papież zwołał sobór, by uroczystie potępić Fryderyka, ten zatrzymał okręty, które wiozły prałatów do Italii. W

zatargach brały udział również miasta włoskie, nie zawsze stojące po stronie rzymskiego biskupa. Śmierć Grzegorza IX cesarz uznał za znak swego zwycięstwa. W okresie pontyfikatu Grzegorza IX uniwersytet paryski został objęty protektorem papieskim. Rozwinęły się również na Zachodzie studia prawnicze. Papież, który zastrzegł sobie wyłączne prawo kanonizacji, uznał za świętych: Franciszka z Asyżu (znał go osobiście), Dominika, Antoniego z Padwy i Elżbietę z Turyngii. Kult tych świętych cieszył się w średniowieczu niezwykle popularnością. Kilka miesięcy przed śmiercią Grzegorza IX miała miejsce bitwa pod Legnicą, w której bohaterski opór polskich rycerzy wstrzymał zagony Mongołów.

177. CELESTYN IV 1241. Gotfryd Castiglione; pochodził z Mediolanu. Zebranych po śmierci Grzegorza IX kardynałów senator Rzymu, Matteo Orsini, zamknął przemocą w odrębnym pomieszczeniu, gdzie mieli dokonać wyboru nowego papieża. Było to pierwsze „konklawe” (tak od tego czasu nazywano ściśle odgradzone od otoczenia zgromadzenie kardynałów elektorów). Senator potraktował kardynałów wyborców niezwykle brutalnie, tak, że jeden z nich zmarł a reszta ciężko zachorowała. Większość głosów padła na starca, kardynała biskupa Sabiny, bratanek Urbana III. Po kilku miesiącach nowo wybrany papież zmarł. Przed śmiercią rzucił klątwę na senatora Orsiniego.

178. INNOCENTY IV 1243-1254. Chaos, jaki po śmierci Celestyna IV zapanował w Rzymie, był przyczyną, że następne konklawe zebrało się dopiero po półtora roku. Kardynałowie zebrali się w Anagni, by wybrać na papieża kardynała Synibalda Fieschi, hrabiego della Lavegna, genueńczyka z pochodzenia., był mnichem benedyktyńskim, mianowany podkanclerzem w Rzymie został kardynałem kościoła św. Wawrzyńca in Lucina. Innocenty IV był wybitnym prawnikiem, teologiem i świetnym kaznodzieją. Walka z Fryderykiem II rozgorzała na nowo. **Wojska papieskie pod wodzą kardynała Rainera z Viterbo dokonały bezlitosnej rzezi oddziałów niemieckich stacjonujących w środkowej Italii.** Obawiając się represji, Innocenty schronił się do Francji, gdzie powołał do Lyonu nowy (XIII) sobór ekumeniczny w celu rozstrzygnięcia sporu między papieżem a cesarstwem (1245). Próby pośrednictwa poczynione przez króla Francji, Ludwika IX (później uznanego za świętego Kościoła katolickiego), spełzły na niczym. Fryderyk II, który nie stawiał się na soborze, został ponownie ekskomunikowany jako cesarz rzymski, król niemiecki i król sycylijski, a jego poddani zwolnieni od przysięgi wierności. Fryderyk nie przyjął tego wyroku i ostro zaatakował zepsucie kleru, odejście od zasad ewangelii, uprawianie polityki zamiast głoszenia prawdy bożej. Stanowisko cesarza znalazło posłuch w wielu państwach Europy. Autorytet papieski nie był już tak silny, jak za czasów Innocentego III. Mimo prób pozyskania przez papieża sojuszników politycznych i ogłoszenia krucjaty przeciwko wyklętemu cesarzowi, pozycja Fryderyka II pozostała silna aż do jego śmierci (13 grudnia 1250 roku). Na soborze lionskim (I) zajęto się również sprawą najazdów tatarskich. Jeszcze przed soborem Innocenty IV wysłał do Karakorum, siedziby chana tatarskiego Gajuka, włoskiego franciszkanina Jana dei Carpine, któremu towarzyszył Benedykt Polak z tego samego zakonu. **Ogłoszony na soborze dekret Innocentego IV aprobował metody inkwizycji, zwłaszcza stosowania tortur i kary śmierci wobec heretyków, i nakazał nawet dzieciom denuncjować swych rodziców.** Ojcowie soboru przyznali papieżowi szerokie kompetencje w dziedzinie prawa kościelnego. Po zakończeniu soboru Innocenty IV powrócił do Italii, ale jego pozycja została osłabiona. Nie ciesząc się uznaniem wśród ludności Rzymu, papież przenoślił się z miasta do miasta, od Umbrii, przez Perugię, Asyż, Anagni do Neapolu, gdzie zmarł. Trudnym dla papieża problemem stał się w tym okresie rozłam, który nastąpił w zakonie franciszkanów. Utworzyły się dwa stronnictwa, jedno – rygorystów (zwanych również spirytualami), pragnących przestrzegać normy bezwzględnej ubóstwa, drugie – zwolenników złagodzonej formy reguły franciszkańskiej. Innocenty, chcąc załagodzić konflikt, uznał wszystko, co posiadał zakon za własność papieża; zakonnicy, zatem zachowują zasadę ubóstwa, albowiem są tylko użytkownikami tej własności. Wybieg

ten nie uspokoił dążeń spirytuałów do głoszenia zasady całkowitego ubóstwa prawdziwych – jak się nazywali – uczniów Chrystusa. W 1253 roku ogłoszono kanonizację św. Stanisława, biskupa krakowskiego.

179. ALEKSANDER IV 1254-1261. Rinaldo Conti, hrabia Segni. Urodzony w Anagni. Był bratankiem Grzegorza IX i przez niego mianowanym kardynałem biskupem Ostii. Kontynuował politykę swoich poprzedników, wykorzystując załamanie się rodu Hohenstaufów po śmierci Fryderyka II. Nieustanne zbrojne walki o władzę nad Sycylią zmuszały papieża do przebywania poza Rzymem. W 1256 roku Aleksander IV przyjął na swoim dworze w Anagni Alberta Wielkiego, dominikańskiego magistra teologii, nauczyciela Tomasza z Akwinu. Nieco później mianował go biskupem w Razyzbonie. Aleksander IV zmarł w Viterbo.

180. URBAN IV 1261-1264. Jacques Pantaleon Court-Palais był synem szewca z Troyes (Francja). Został biskupem w Verdun, a następnie patriarchą Jerozolimy. Ośmiu zebranych z trudem w Viterbo kardynałów wybrało go na papieża. Urban IV rezydował w Viterbo i nigdy nie przyjechał do Rzymu. Z jego imieniem wiąże się zmiana kierunku polityki papieskiej, która coraz wyraźniej korzystała z pomocy królestwa francuskiego. Urban IV ofiarował Karolowi Andegaweńskiemu, bratu króla Ludwika IX, lenno Królestwa Sycylii. Wkrótce przewaga tronu francuskiego, zyskującego coraz większe znaczenie w Europie, przyczyni się do wyraźnego osłabienia świeckiej władzy biskupa rzymskiego. Urban IV wprowadził w 1264 roku nowe święto: Boże Ciało. Kult świętego Chleba Eucharystycznego stał się wkrótce jednym z głównych wyróżników łacińskiej liturgii chrześcijańskiej. Na dworze papieskim w Viterbo przebywał znakomity filozof i teolog katolicki Tomasz z Akwinu, autor słynnej *Sumy teologicznej*.

181. KLEMENS IV 1265-1268. Następny Francuz na tronie papieskim, Gwido Falcodi Le Gros. Urodzony w Gilles (Prowansja), pochodził z rodu szlacheckiego. Był rycerzem, następnie prawnikiem. Otrzymał święcenia biskupie jako rządca diecezji Le Puy, a później Narbonne. Urban IV mianował go legatem w Anglii. Spełniał również funkcje doradcy króla francuskiego. Mianowany kardynałem św. Sabiny. Został wybrany na konklawe w Perugii 6 stycznia 1266 roku w jego imieniu pięciu kardynałów ukoronowało Karola Andegaweńskiego na króla Sycylii. 26 lutego tego samego roku król Karol pobił pod Benewentem wojska niemieckie, które pod wodzą Manfreda, syna Fryderyka II, próbowały bronić praw Hohenstaufów do korony sycylijskiej. Manfred poległ. Dwa lata później bratanek Manfreda, 16-letni Konradyn, ostatni spadkobierca Hohenstaufów, został wzięty do niewoli. Klemens IV rzuca na niego klątwę, nazywając go „**jadowitym królewiatkiem, potomkiem wężowego rodu Hohenstaufów**”. Za przyzwoleniem papieskim Karol Andegaweński kazał w Neapolu spalić na stosie młodego Konradyna. Tak zakończyła się cesarska epopeja Staufów. W Niemczech nastąpił okres Wielkiego Bezkrólewia (1256-1273), które papieństwo usiłowało wykorzystać do przywrócenia zasad teokracji chrześcijańskiej. Klemens IV kanonizował Jadwigę Śląską, córkę księcia Meranu Bertolda i żonę Henryka Brodatego, księcia wrocławskiego, krakowskiego i wielkopolskiego.

182. GRZEGORZ X 1271-1276. Teobald Visconti z Piacenzy. Był Włochem, ale piastował urząd archidiakona w Liege (dzisiaj w Belgii). Po śmierci Klemensa IV nastąpił najdłuższy od 307 roku wakans tronu papieskiego. Trzy lata trwały pertraktacje kardynałów zanim postanowili obrać papieżem nieobecnego Teobalda Viscontiego, który nie był kardynałem i znajdował się wówczas w Palestynie wraz z krzyżowcami. Koronacja nastąpiła dopiero 27 marca 1273 roku. Wobec załamania się wyprawy krzyżowej, trudnej sytuacji łacińskiego cesarstwa na Wschodzie, a również chaosu, który panował w Niemczech, Italii i Sycylii, Grzegorz X postanowił zwołać sobór powszechny do Lyonu (1274). W zamiśle papieża miał to być jeden z najwspanialszych soborów chrześcijaństwa. Zjechało do Lyonu około 500 biskupów z Zachodu i Wschodu oraz wielu przedstawicieli europejskich dworów

królewskich. Z inicjatywy papieża podjęto próbę zjednoczenia wschodniego i zachodniego chrześcijaństwa. Pod presją cesarza bizantyjskiego kilku przedstawicieli Kościoła wschodniego zgłosiło się odśpiewać wspólnie z papieżem *Credo*. Do istotnego pojednania jednak nie doszło. Ogłoszona unia miała charakter czysto formalny i spotkała się z burzliwą opozycją ważniejszych metropolii chrześcijaństwa wschodniego. Sobór zajął się przede wszystkim współczesnymi problemami politycznymi, rozdzielając to tu to tam korony i hrabstwa. Na soborze obecna była delegacja Chanatu Tatarskiego, która przedstawiła plan stworzenia wspólnej ligi przeciw Turkom. Do realizacji planu nie doszło, natomiast jeden z posłów tatarskich ochrzcił się ku radości ojców soboru. Najważniejsze postanowienie soboru dotyczyło konklawe: po śmierci papieża kardynałowie mają zebrać się na konklawe najpóźniej 10 dnia po pogrzebie. W czasie konklawe mają być całkowicie odizolowani od otoczenia, pozbawieni jakiegokolwiek kontaktu osobistego czy listownego z osobami postronnymi. Jeżeli w ciągu trzech dni nie wybiorą papieża, ich racje żywnościowe będą zmniejszane; po tygodniu bezowocnych obrad elektorzy będą się musieli zadowolić chlebem i wodą. Inne postanowienia soboru ograniczały nadmierną kumulację stanowisk i dochodów kościelnych. Sobór uznał oficjalnie Rudolfa Habsburga (1273-1291) za króla niemieckiego. W pracach soboru brał udział wybitny uczony, teolog franciszkański, Bonawentura (Jan Fidanza 1221-1274), który zmarł niemal w przeddzień zakończenia obrad. Był mianowany przez Grzegorza X kardynałem biskupem Albano. Tomasz z Akwinu (1225-1274), również zaproszony na sobór, zmarł w drodze do Lyonu. Papież zmarł wkrótce po zakończeniu obrad soborowych, w czasie podróży do AREZZO (Włochy). W 1713 roku został uznany za błogosławionego.

183. INNOCENTY V 1276. Piotr de Tarentaise (Sabaudia). Był arcybiskupem Lyonu, a następnie kardynałem biskupem Ostii. Pierwszy papież z zakonu św. Dominika. Uczony prawnik i przyjaciel domu Andewagenów. Zmarł po pięciu miesiącach pontyfikatu. Beatyfikowany w 1898 roku.

184. HADRIAN V 1276. Bratanek Innocentego IV, Ottobone Fieschi, hrabia Lavagni. Był kardynałem diakonem kościoła św. Hadriana. Konklawe, które go wybrało, było nadzorowane w Rzymie przez Karola Andegaweńskiego. Nowo wybrany papież zmarł po kilku tygodniach.

185. JAN XXI 1276-1277. Kardynał Tusculum. Piotr Rebuli-Giuliani, zwany Hiszpanem, był w rzeczywistości Portugalczykiem z pochodzenia. Za młodu studiował medycynę i spełniał obowiązki nadwornego lekarza Grzegorza X. Po wyborze przyjął imię Jan XXI, według błędnej w tym okresie numeracji. Wedle oficjalnego współczesnego katalogu watykańskiego winno być Jan XIX. Jan XXI rezydował w Viterbo, gdzie po kilku miesiącach panowania **zginął w wypadku spowodowanym zawaleniem się stropu sali na zamku papieskim.**

186. MIKOŁAJ III 1277-1280. Jan Kajetan Orsini był synem wyżej już wspomnianego senatora Mattea Orsiniego, który pierwszy uwięził na konklawe kardynałów elektorów. Jan Orsini, został za młodu mianowany kardynałem diakonem kościoła św. Mikołaja in Carcere i wielkim inkwizytorem Kościoła katolickiego. Odznaczał się dużą energią, którą poświęcił nie tyle dla szerzenia wiary chrześcijańskiej, ile dla pomnożenia chwały swego rodu i umiejętnego lawirowania między Habsburgami i Karolem Andegaweńskim. Wielki poeta Dante umieścił jego postać w *Piekle* (I część *Boskiej komedii*), oskarżając go o niepomaganą chciwość, przekupstwo i faworyzowanie członków swej rodziny (tzw. nepotyzm). Mikołaj III rozpoczął budowę nowego pałacu papieskiego przy watykańskiej bazylice św. Piotra. Zmarł w Soviano koło Viterbo.

187. MARCIN IV 1281-1285. Szymon Monpitie pochodził z Brion (Francja). Był skarbnikiem królestwa Francji, mianowany kardynałem przez Urbana IV. Gorący zwolennik

polityki profrancuskiej. Przyjął imię Marcin IV, albowiem błędnie – jako Marcinów – odczytano imiona dwóch jego poprzedników Marynusów (patrz nr. 108 i 128). Z inspiracji Karola Andegaweńskiego, który zamierzał prowadzić wojnę z Bizancjum, papież obłożył klątwą cesarza Konstantynopola, Michała Paleologa, jako heretyka i schizmatyka. Dzieło tak zwanej unii lionńskiej zostało zniszczone. Wkrótce, mimo zabiegów Marcina IV, wybuchło na Sycylii powstanie, w wyniku, którego rządy nad wyspą przeszły w ręce dynastii aragońskiej (Hiszpania). Marcin IV, który przez większą część pontyfikatu rezydował w Orvieto, zmarł w Perugii, gdzie został pochowany. Dante umieścił go w *Czyśćcu* (II części *Boskiej komedii*).

188. HONORIUSZ IV 1285-1287. Stryjeczny wnuk Honoriusza III, Giacomo Savelli. Był kardynałem kościoła Matki Boskiej in Cosmedin. Konklawe odbyło się w Perugii, ale papież powrócił do Rzymu. Podeszły wiekiem i na pół sparaliżowany papież zmarł po dwu latach. Jego zasługą było utworzenie na uniwersytecie paryskim katedry języków wschodnich, w tym również języka arabskiego. Miało to duże znaczenie dla dalszego rozwoju myśli filozoficznej. Pochowano go w kościele Matki Boskiej na Aracoeli.

189. MIKOŁAJ IV 1288-1292. Hieronim Masci pochodził ze skromnej rodziny mieszczańskiej z Ascoli (na południe od Ankony). Wstąpił do zakonu św. Franciszka i został wybrany na generała braci mniejszych. Później mianowano go kardynałem Palestriny i legatem papieskim na Bliskim Wschodzie. Wybrany na papieża rezydował poza Rzymem, w różnych miastach Italii. Za jego pontyfikatu Saraceni zdobyli ostatni punkt oporu krzyżowców w Saint-Jean d'Acre (Akka 1291 rok). Era wypraw krzyżowych zakończyła się. Mikołaj IV wysłał legata, franciszkanina Jana z Montecorvino, do Indii i do Chin, gdzie powstała później, w 1305 roku pierwsza diecezja w Pekinie. Z jego inicjatywy założono uniwersytety w Lizbonie i w Montpellier (Francja). Został pochowany w rzymskiej bazylice Santa Maria Maggiore.

190. CELESTYN V 1294. Piotr Angelari del Murrone. Pochodził z Isemii (Kampania, południowa prowincja Włoch). Był mnichem pustelnikiem. Do dziś dnia niewyjaśnione są okoliczności, w jakich po dwuletnich sporach kardynałowie zebrani na konklawe w Perugii wybrali 80-letniego eremity na papieża. W Rzymie ścierały się wpływy dwóch możnych rodów: Orsinich i Colonnów, wywierających wpływ na przebieg elekcji. Ważną rolę odegrał również Karol II Andegaweński, król Neapolu, który ściągnął otoczonego wielką czcią mnicha z Sielmony, samotni położonej w skalnych Abruzzach (Apeniny), i przedstawił go elektorom jako kandydata na tron Piotrowy. Gest ten zyskał poklask wielkiej rzeszy franciszkańskich spirytuałów,. Którzy oczekiwali – zgodnie z przepowiednią Joachima da Fiore – nadejścia ery panowania mnichów i zwycięstwa ideologii chrześcijańskiej, ubóstwa nad chciwym i rządym władzy klerem. Również dwór francuski, popierający Andewagenów i broniący się przed nadmiernym wzbogaceniem się Kościoła, był bardzo zainteresowany wyborem ubogiego eremity, który nawet nie władał łaciną. Wkrótce po wyborze skłoniono papieża, by udał się do Neapolu, gdzie podpisał nominację 13 kardynałów, w tym 7 Francuzów i 3 Neapolitańczyków. Jeszcze bardziej tajemnicza jest decyzja Celestyna V złożenia dymisji z urzędu papieskiego. Akt ten, który kolegium kardynalskie przyjęło natychmiast i bez zastrzeżeń, wzbudził oburzenie ruchu spirytuałów. Z tej to przyczyny Dante w swej wizji umieścił Celestyna V w *Piekle* (I część *Boskiej komedii*). Protokół dymisji sporządził podobno kardynał Benedykt Gaetani, wróg rodu Colonnów. Celestyn V zmarł w 1296 roku w fortecy, w której zamknął go jego następca. W 1313 roku został kanonizowany.

191. BONIFACY VIII 1294-1303. Benedykt Gaetani z Anagni. Prawnik, notariusz apostolski i adwokat konsystorski. Mianowany kardynałem kościoła św. Sylwestra i Marcina ai Monti. Człowiek silnej ręki, zapobiegliwy, dbały o interesy zarówno własne, jak i Stolicy Apostolskiej. Niektórzy historycy mówią, że w chwili wyboru był już starcem, lecz oględziny jego zwłok dokonane w czasie renowacji grobu wykazują, że papież Gaetani zmarł w sile wieku, mając niewiele ponad 50 lat. Program tego działania obejmował uporządkowanie

stosunków w Państwie Kościelnym i wyegzekwowanie prerogatyw papieskich zgodnie z zasadami głoszonymi przez Grzegorza VII i Innocentego III. W Rzymie głównymi przeciwnikami papieża byli dwaj kardynałowie, Jakub i Piotr Colonnowie, którzy oskarżyli papieża o świętokupstwo, faworyzowanie własnej rodziny i despotyczny styl rządów. Stosując wobec oskarżycieli uproszczoną, ale skuteczną politykę represyjną, papież Bonifacy zaczął od odizolowania swego poprzednika Celestyna V, który w oczach ludu był żywym symbolem ewangelii ubogich. Następnie ekskomunikował obu kardynałów, braci Colonnów, których sojusznikami byli radykalni bracia franciszkańscy, spirytuałowie. Zarządzona przez papieża „wyprawa krzyżowa”, przeciw Colonnom, którzy odrzucili klątwę, zniszczyła doszczętnie twierdzę tego rodu, Palestrinę. Wreszcie ostrze polityki papieskiej skierowało się, przeciw spirytuałom i pokrewnemu im ruchowi braci apostołskich. Papież usunął z urzędu generała franciszkanów Rajmunda Gaufreda oraz polecił świętej inkwizycji tępić wszystkich, którzy głosili wyższość ludzi uprawiających dobrowolne ubóstwo nad resztą duchowieństwa, żyjącego z intratnych beneficjów. Nie zaniedbał również Bonifacy VIII działalności politycznej na arenie całej Europy chrześcijańskiej, albowiem – jak twierdził – „papież jako wikariusz wszechmocnego Boga rozkazuje monarchom i królestwom, posiada władzę zwierzchnią nad wszystkimi ludźmi”. Ingerował ze zmiennym szczęściem w wewnętrzne sprawy wielu państw europejskich, między innymi w Polsce (popierał Władysława Łokietka), w Szkocji, Niemczech, Anglii itd. Silnym przeciwnikiem jego teokratycznej koncepcji władzy papieskiej okazał się młodociany król Francji Filip Piękny (1268-1314). Zatarg z Francją trwał siedem lat i zakończył się dla papieża tragicznie. Chodziło nie tylko o zagadnienia typu fiskalnego (król Francji, dbały o skarbiec państwa, ograniczał dochody duchowieństwa, a w jeszcze większym stopniu daniny na rzecz papieża), ale i o zakres kompetencji obu władz: kościelnej i świeckiej. Poglądy swe Bonifacy VIII streścił w trzech słynnych bullach. Pierwsza pod tytułem *Clerici laicos* (1256), jest protestem przeciw polityce fiskalnej króla Filipa Pięknego, który obłożył kler francuski podatkiem na cele państwowe. Czytamy w niej, że **„zarówno przeszłość jak i współczesne czasy świadczą wymownie, że ludzie świeccy zawsze byli wrogami kleru”**. Druga bulla, z 1301 roku pt. *Ausculda filii*, wzywa króla francuskiego do opamiętania i grozi mu ekskomuniką. Ostatnia, pt. *Unam Sanctam* (1302), najdobitniej formułuje doktrynę papizmu: **„Dwa są we władzy Kościoła miecze – pisze papież – a mianowicie duchowy i doczesny (...) ale oba są we władaniu Kościoła i ten duchowy i ten materialny. Drugim należy się posługiwać dla dobra Kościoła, pierwszym zaś sam Kościół się posługuje. Ten, bowiem jest w ręku Kościoła, tamten zaś w ręku królów i rycerzy, ale w uległości Kościołowi i na jego polecenie”**. W zakończeniu bulli czytamy: **„Wszyscy ludzie muszą się podporządkować, papieżowi rzymskiemu, jeżeli chcą osiągnąć wieczne zbawienie”**. W odpowiedzi na dokumenty papieskie Filip Piękny wstrzymał wywóz złota do skarbnicy papieskiej i ogłosił protest przy publicznym poparciu kleru, rycerstwa i mieszczaństwa francuskiego. W 1300 roku Bonifacy VIII ogłosił uroczysty „Jubileusz narodzin Chrystusa”, zapraszając pątników do odwiedzenia Świętego Miasta Rzymu i uzyskania odpuszczenia grzechów. Ponoć dwa miliony pielgrzymów z całej Europy ruszyło do Rzymu odpokutować za swe grzechy. W bazylikach udzielano rozgrzeszenia, zbierano datki, miasto się wzbogacało, kuria rzymska również. Po ogłoszeniu trzeciej Bulli papież Bonifacy udał się do Anagni, gdzie przygotowywał się do zadania ostatniego ciosu Filipowi, a mianowicie obłożenia klątwą króla Francji. Jednak Nogaret, najbliższy współpracownik króla francuskiego, wdarł się przy pomocy Colonnów do pałacu papieskiego w Anagni z zamiarem uprowadzenia papieża do Francji. Zamach się nie udał, ale papież – spoliczkowany przez jednego z napastników – powrócił do Rzymu. Zło się stało, Włochy i cała Europa były świadkiem załamania się mitu o nieograniczonej potędze świeckiej władzy papieża. Całkowicie zdruzgotany Bonifacy VIII zmarł w Rzymie 11 października 1303 roku. Jego zgon przypieczętował kres ery wielkiej reformy teokratycznej,

zapoczątkowany przez Grzegorza VII i z olbrzymim nakładem sił kontynuowanej przez jego następców.

OKRES VI

Papieże awiniońscy

i Wielka schizma Zachodnia (1303-1417)

192. BENEDYKT XI 1303-1304. Mikołaj Boccasini z Treviso, był synem pastucha. Wstąpił do zakonu św. Dominika. Został generałem zakonu i następnie kardynałem biskupem Ostii. Wybrany na papieża na konklawe, które odbyło się pod kontrolą króla Neapolu, przyjął imię Benedykt XI, chociaż Benedykt X był antypapieżem. Człowiek o łagodnym charakterze, szukał dróg porozumienia z królem Francji, a nawet częściowo z rodem Colonnów. Zmarł podobno z przejedzenia świeżymi figami. Nie ma dowodów, iż został otruty. W 1736 roku przeprowadzono jego beatyfikację.

193. KLEMENS V 1305-1314. Rajmund Bertrand de Got, pochodził z Billandreau (Gaskonia). Był kanonikiem w Bordeaux, generalnym wikariuszem Lyonu, następnie kapelanem papieskim i arcybiskupem Bordeaux. Na skutek ostrych sporów między zwolennikami Colonnów, Orsinich i innych rodów rzymskiej arystokracji konklawe zebrane w Perugii po śmierci Benedykta XI trwało jedenaście miesięcy. Przeważały głosy francuskich kardynałów oraz poparcie Orsinich. Zaraz po wyborze papież zaskoczył elektorów, postanawiając dokonać uroczystości swej koronacji w Lyonie, w obecności Filipa Pięknego i innych książąt francuskich. Klemens V po kilku latach wahania osiedlił się definitywnie w Awinionie, niewielkiej mieścinie położonej na lewym brzegu Rodanu. Tu zbudowano dla papieża warowny pałac. Za papieżem podążyła do Awinionu kuria, licząca podówczas ponad 4000 urzędników. Pobudowali oni własne wille i pałace po obu stronach Rodanu. Miasto Awinion służyło papieżstwu jako stolica chrześcijaństwa zachodniego przez 70 lat, które porównano do 70 lat biblijnej „niewoli babilońskiej”. Analogia nie była trafna, albowiem papieże dobrowolnie opuścili nieprzychylny im Rzym, lecz w dalszym ciągu uważali się za następców św. Piotra. Między Awinionem a Rzymem utrzymywano luźne kontakty. Legaci i gońcy papiescy w ciągu niespełna tygodnia docierali do Rzymu poprzez Marsylię, a dalej drogą morską aż do Ostii lub Corneto, portów rzymskich. W Wiecznym Mieście opiekę duchową nad wiernymi sprawowali biskupi okolicznych diecezji. Władza administracyjna była w rękach skłóconego wewnętrznie waśniami senatu, który rzadko panował nad chaosem i bandytyzmem nękającym zarówno mieszkańców, jak i pątników przybywających ciągle licznie do grobów apostoelskich. W sprawach politycznych Klemens V był uległy królowi Francji. Zaczął od odwołania bulli Bonifacego VIII *Unam Sanctam*, a następnie zwołał do Vienne nad Rodanem sobór powszechny (1311-1312), którego program koncentrował się na trzech zagadnieniach: rozpatrzeniu sprawy zakonu templariuszy, przygotowania nowej krucjaty i potępieniu tezy o „chrześcijańskim ubóstwie”, głoszonej przez franciszkańskich spirytuałów. Na sobór przyjechało około sto prałatów, z panujących obecny był tylko król Francji. Filip Piękny od lat toczył walkę z zakonem templariuszy, których olbrzymie dochody i operacje finansowe przynosiły straty królewskiemu skarbowi. Król wytoczył templariuszom proces, oskarżając ich o odstępstwo od wiary, konszachty z duchami nieczystymi, o praktyki nieobyczajne itp. Na 138 aresztowanych w Paryżu zakonników wszyscy, oprócz czterech, przyznali się do winy. O „niezbite dowody” postarali się inkwizytorzy. Oskarżeni podlegali sądowi kościelnemu, toteż sobór w Vienne potwierdził wyrok królewski, a wielki mistrz zakonu, Jakub de Molay, zginął na stosie. Ojcowie soboru potępiłi również nauki ideologa spirytuałów Piotra Olivi i pochwalił w ogólnych słowach zamiar zorganizowania nowej krucjaty, bez podjęcia w tej sprawie konkretnych uchwał. Wobec złożonej sytuacji politycznej, jaka powstała w Niemczech po śmierci Albrechta Habsburskiego (1308),

Klemens V zajął stanowisko wyczekujące, nie wyrażając jednak poparcia dla kandydatury francuskiej brata królewskiego Karola Walezjusza, który ubiegał się o koronę niemiecką. W 1312 roku kardynałowie legaci papiescy ukoronowali Henryka VII Luksemburskiego na cesarza. Był to jedyny wyłom w profrancuskiej polityce Klemensa V. Działalność Klemensa V i jego następców zdążyła ku podporządkowaniu całego episkopatu zachodniego centralnej władzy kurii rzymskiej. Coraz bardziej ograniczano autonomię kapituł katedralnych, coraz częściej stanowiska kościelne były obsadzane bezpośrednio przez papieństwo. Nastąpił dynamiczny rozwój biurokracji kurialnej: zreorganizowano trybunały papieskie, Rotę i Sygnaturę Apostolską, rozbudowano Kamrę i Penitencjarię Apostolską, które spełniały funkcje skarbcza materialnego i duchowego (odpusty) papieża. Ustanowiono Datarię, która udzielała przywilejów i łask papieskich. Powstał sekretariat Stanu kierujący sprawami politycznymi, usprawniono kancelarię, gdzie redagowano bulle papieskie i kontrolowano całość korespondencji. Aby pokryć olbrzymie wydatki, papież rozbudował system fiskalny, który objął całą chrześcijańską Europę i pozwolił w krótkim czasie zebrać nieprawdopodobną wprost fortunę. Na dwa lata przed śmiercią Klemens V przekazał rodzinie ze skarbcza papieskiego 814000 guldenów w zlocie. Papież był znany ze swego nepotyzmu. **W kolegium kardynalskim liczącym 25 członków było 11 krewnych lub powinowatych papieża.** Co bogatsze beneficja kościelne rozdał swoim bliskim lub podopiecznym. Opłaty z tytułu prowizji dochodów z pierwszego stopnia biskupiego urzędowania (tzw. annaty) lub pochodzące z nadania immunitetów i innych przywilejów stanowiły połowę przychodów budżetu papieskiego. Miesiąc po spaleniu na stosie wielkiego mistrza templariuszy zmarł Klemens V, a w październiku tegoż roku król Filip Piękny. Dante nazwał Klemensa V „pasterzem niegodnym i mistrzem podlejszej sprawy” i umieścił go obok Bonifacego VIII w opisanym przez siebie *Piekle*.

194. JAN XXII 1316-1334. Jakub Duese (De Osa). Syn szewca, urodził się w Cahors (Francja). Studiował prawo i teologię, był wychowawcą i doradcą króla Neapolu Roberta Andegaweńskiego. Z poręki króla został biskupem, Frejus, a następnie Awinionu. Brał żywy udział w pracach soboru w Vienne, zwłaszcza w procesie wytoczonym templariuszom. Sprzeciwił się natomiast zamiarom wszczęcia procesu przeciw Bonifacemu VIII. Po śmierci Klemensa V konklawe kardynałów zebranych w Carpentras (jedna z rezydencji papieskich, 22 km na północ od Awinionu) było niezwykle burzliwe i trwało 2 lata. Anty francuska koalicja włoskich kardynałów bezskutecznie próbowała przełamać hegemonię „gaskończyków”, krewnych i popleczników zmarłego papieża. Pod naciskiem Ludwika X, syna Filipa Pięknego, elektorzy zgodzili się na kompromisową kandydaturę biskupa Awinionu, mającego podówczas 72 lata. Liczono na jego szybką śmierć – Jakub Duese dożył dziewięćdziesiątki i był jednym z najbardziej energicznych papieży tego okresu. **Już kilka miesięcy po objęciu rządów skazał na stos biskupa Cahors, Hugona Geraud, oskarżonego o uprawianie magii i otrucie kardynała Jakuba de Via, krewniaka papieskiego.** Zasadniczą walkę Jan XXII podjął z „ruchem ubogich”, czyli skrajnym skrzydłem spirytuałów franciszkańskich. Wydał przeciw nim kilka dokumentów uroczyste potępiających ideologię chrześcijańskiego pauperyzmu. Między innymi uznał za herezję twierdzenie, iż „Chrystus i apostołowie nie mieli żadnej własności – ani indywidualnej, ani zbiorowej”. Jednocześnie papież bronił zasady boskiego pochodzenia prawa własności. „Ważniejsze od ubóstwa – powiedział papież – jest posłuszeństwo hierarchii kościelnej”. Do opozycji spirytuałów przyłączył się franciszkanin Wilhelm Ockham (około 1300-1349), jeden z najwybitniejszych myślicieli chrześcijańskich XIV wieku. Ockham wystąpił z ostrą krytyką teokratycznej doktryny papalizmu. Wezwany na dwór awinioński, aby wytłumaczył się ze swych poglądów, został zamknięty w klasztorze. Po czterech latach odosobnienia udało mu się zbiec wraz z generałem franciszkanów, Michałem Ceseną, również skazanym przez papieża za nieposłuszeństwo. Obaj udali się pod opiekę Ludwika Bawarskiego, który w tym

okresie prowadził ostry spór z Janem XXII. Papież, bowiem nie uznał jego elekcji i w 1324 roku obłożył go klątwą. Na dworze Ludwika przebywał również inny wielki uczony, prawnik Marsyliusz z Padwy (ok. 1275-1343), autor dzieła *Defensor pacis (Obrońca pokoju)*, w którym podważał papieską koncepcję władzy hierarchii kościelnej. Umacniała się, zatem opozycja antypapieska, która miała charakter nie tylko doktrynalny, ale i polityczny. Ludwik Bawarski nie uznając klątwy papieskiej podjął wyprawę do Rzymu, gdzie przeprowadził koronację cesarską (17 stycznia 1328 r.) zaznaczając przy tym, iż przyjmuje koronę z „woli ludu”, a nie z woli papieża. Następnie ogłosił detronizację Jana XXII i na jego miejsce powołał franciszkanina, spirytuała, który przyjął imię Mikołaj V. Po dwóch latach antypapież, wypędzony z Rzymu przez ludność miasta, poddał się Janowi XXII, który kazał go zamknąć w klasztorze. Kilkakrotnie Jan XXII wypowiadał się w sprawach doktrynalnych. Konstytucją *In agro dominico* z 27 marca 1329 roku papież potępił 26 twierdzeń znanego teologa Jana Eckharta (1260-1327), dominikanina, czołowego przedstawiciela zachodniego mistycyzmu chrześcijańskiego, przeciwstawiającego religię serca i intuicji, religii prawa i bezdusznego autorytetu. Pod koniec życia Jan XXII trzykrotnie w swych kazaniach głosił pogląd, że po śmierci dusze zbawionych chrześcijan nie oglądają bezpośrednio Boga, ale znajdują się sub *altare* (tzn. pod mistycznym ołtarzem niebieskim) w oczekiwaniu na sąd ostateczny i zmartwychwstanie. Wypowiedzi papieskie oburzyły wielu teologów, którzy uznali je za sprzeczne z tradycyjną doktryną katolicyzmu, głoszącą, że człowiek zbawiony cieszy się w niebie bezpośrednim oglądaniem istoty Bożej. Pod naciskiem kardynałów papież w przeddzień śmierci odwołał swoje poglądy przyznając samokrytycznie, że zbłądził. Z rozkazu Jana XXII promulgowano zbiór praw obowiązujących w Kościele, zwany *Klementyńskim* od imienia poprzednika, inicjatora tego dzieła. Zbiór *Klementyński* był głównym źródłem prawa kanonicznego aż do 1919 roku (data publikacji nowego kodeksu). W 1322 r. Jan XXII wydał bullę *Docta sanctorum*, pierwszy dokument papieski dotyczący muzyki kościelnej. W 1323 roku papież kanonizował Tomasza z Akwinu. W 1334 roku ustanowiono Święto Trójcy Świętej, przypadające w pierwszą niedzielę po uroczystości zesłania Ducha Świętego. Za czasów Jana XXII został ustanowiony Order Chrystusa. W 1321 roku zmarł Dante Alighieri, wybitny poeta włoski, przeciwnik papieży awiniońskich.

MIKOŁAJ V 1328. Antypapież. Piotr Rainallucci był członkiem zakonu franciszkańskiego i należał do stronnictwa spirytuałów. Pochodził z Corvano koło RIETI (Włochy). Był zwolennikiem skrajnego ubóstwa. Gdy cesarz Ludwik przybył do Rzymu, brat Piotr był mnichem klasztoru na Aracoeli, gdzie wysoko ceniono nieskazitelność jego postawy zakonnej. Niektóre źródła podają, że przed wstąpieniem, do zakonu był od pięciu lat żonaty. Wydaje się, że kandydaturę Piotra wysunął sam lud, który otaczał dużą czcią ubogiego mnicha. Piotra ogłosił papieżem cesarz, a następnie biskup Wenecji udzielił wybranemu papieżowi sakry (1328). Po dwóch latach pozbawiony opieki cesarskiej mnich antypapież opuścił Rzym i ostatecznie udał się do Awinionu, gdzie klęcząc u stóp Jana XXII z powrozem na szyi prosił o przebaczenie. Zmarł w 1333 roku, po trzyletniej pokucie w klasztorze awiniońskim.

195. BENEDYKT XII 1334-1342. Jakub Fournier. Był synem młynarza z Saverdun (koło Foix, południowo zachodnia Francja). Wstąpił do zakonu cystersów, gdzie otrzymał staranne wykształcenie teologiczne. Był opatem, następnie biskupem Pamiers i Mirepoix, wreszcie kardynałem kościoła św. Priscy. Po objęciu rządów papieskich Benedykt XII dołożył wielu starań, by uzdrowić stosunki panujące w zakonach. W konstytucji *Benedictus Deus* z 1336 roku ogłosił oficjalną doktrynę o stanie dusz świętych i błogosławionych, które w niebie oglądają Boga. W dziedzinie politycznej współpracował z królem francuskim. Robertowi z Neapolu powierzył funkcję administratora Rzymu, polecając mu wprowadzić ład w Wiecznym Mieście. Nie doszło jednak do poprawy stosunków z Ludwikiem Bawarskim. Aby położyć kres roszczeniom papieskim w sprawie korony niemieckiej, Ludwik zwołał do

Rhense zjazd elektorów, (1338) na którym powzięto uchwałę stanowiącą, iż kandydat obrany w prawidłowy sposób będzie uznany za króla Niemiec bez względu na stanowisko, jakie w tej sprawie zajmie papieństwo. Benedykt XII utrzymywał bliski kontakt listowny z wielkim poetą Franciszkiem Petrarą (1304-1374), którego poznał osobiście w latach 1326-1327, podczas pobytu wieszca w Awinionie. Papież liczył, że Petrarca utoruje mu drogę do powrotu do Rzymu. W 1341 roku Petrarca uzyskał najwyższe wyróżnienie, jakim było uwieńczenie jego skroni laurem na rzymskim Kapitolu. W czasach Benedykta XII papieska tiarę ozdobiono potrójnym diademem (poprzednio było ich tylko dwa). Papież zmarł w Awinionie i tam został pochowany.

196. KLEMENS VI 1342-1352. Piotr Roger de Beaufort. Urodził się na zamku Maumont (koło Limoges, Francja), w rodzinie szlacheckiej. Wstąpił do zakonu benedyktynów. Dostał godności arcybiskupa Rouen, a następnie kardynała kościoła Nereusza i Acillesa. Wszelkierne wykształcony, był znany z ogłady i zdolności dyplomatycznych. Po śmierci Ludwika Bawarskiego uznał wybór Karola IV na króla Niemiec. W 1347 roku Klemens VI zakupił dotychczas dzierżawiony Awinion wraz z posiadłościami od właścicielki Joanny I, hrabiny Prowansji i Neapolu, za sumę 80000 złotych florenów i jednocześnie zapewnił młodej księżniczce drogę do królewskiej korony neapolitańskiej. W ten sposób papież zamierzał zapewnić południową granicę Państwa Kościelnego. Gorączka, która objęła wiele miast Italii, domagających się niepodległości i ustroju republikańskiego, dotknęła również papieski Rzym. W 1342 roku nowo obranego papieża Klemensa VI witał w Awinionie w imieniu miasta Rzymu młody Cola di Rienzi, syn oberżysty, utalentowany mówca. Papież mianował go wówczas notariuszem kamery miejskiej. W trzy lata później di Rienzi stał się przywódcą rzymskiego powstania ludowego i marzył o przywróceniu Rzymowi dawnej świetności. Jego niczym niepohamowane ambicje wywołały niezadowolenie ludu, który zmusił swego trybuna do ucieczki z miasta. Klemens VI, który rozporządzał dużymi dochodami, okazał się hojnym mecenasem artystów i pisarzy. W Awinionie zapanował świeży powiew rodzącego się Renesansu. Papież obdarzył Petrarę dochodami kanonikatu z Pizy i powierzył mu zadanie zbierania dzieł klasyków dla papieskiej biblioteki. Dzięki hojności papieskiej rozwinęła się twórczość wybitnego malarza ze szkoły sienneńskiej, Simone Martini (1284-1344), prekursora Odrodzenia. W Rzymie Klemens VI powołał do życia studia języków klasycznych: greki i cycerońskiej łaciny. W Awinionie zwołał komisję uczonych astronomów, którzy mieli przeprowadzić korektę obowiązującego kalendarza juliańskiego, wprowadzonego w 46 roku p.n.e. przez Juliusza Cezara. Zabiegom papieża o przekształcenie Awinionu w stolicę kultury, sztuki i nauki przeszkodziła zawleczona ze wschodu „czarna śmierć”, dżuma, która w połowie XIV wieku zebrła przeraźliwe żniwo. Na skutek zarazy i spowodowanego przez nią głodu wyginęła trzecia część mieszkańców Europy. „Czarna śmierć” nie ominęła Awinionu. Papież i kuria zamknęli się szczelnie w pałacu. Jednym ze skutków zarazy było nasilenie się ruchów religijnych o podłożu mistyczo-fanatycznym. Jedni nawoływali do pogromów ludności żydowskiej, którą oskarżano o spowodowanie epidemii. Inni, tak zwani biczownicy, uprawiali publiczną pokutę w postaci pielgrzymek i procesji półnagich, biczujących się wzajemnie pałnikami. Bulle Klemensa VI ostro potępiły obie praktyki i nakazały duchownym otoczyć opieką Żydów. Nie wszędzie jednak znalazły one posłuch u dostojników kościelnych. W 1350 roku w Awinionie obchodzono uroczysty jubileusz narodzin Chrystusa.

197. INNOCENTY VI 1352-1362. Stefan Aubert urodził się w Mont koło Limoges. Był nauczycielem prawa w Tuluzie, a następnie biskupem Noyon i Clermont. Mianowano go kardynałem biskupem Ostii i administratorem diecezji awiniońskiej. Usiłował bezskutecznie przeprowadzić kilka reform wśród najbliższych dostojników kurii rzymskiej, której tryb życia przypominał raczej jeden z królewskich dworów aniżeli stolicę chrześcijaństwa. Francja była wówczas rozdarta nieustannymi walkami z Anglią (tzw. wojna stuletnia); interwencje

papieskie poza krótkimi rozejmami, nie odniosły większych skutków. Trudności wewnętrzne przeżywa również Rzesza Niemiecka. W Rzymie panował chaos. Wszystko skłaniało papieża do przygotowania się do powrotu do Italii i ponownego osiedlenia się w Stolicy Piotrowej. Być może zaważyły również listy i wypowiedzi szwedzkiej mistyczki i wizjonerki Brygidy, której Chrystus objawił swoje niezadowolenie z powodu przedłużającego się pobytu papieża w Awinionie. Wizje Brygidy cieszyły się dużą popularnością, odzwierciedlały, bowiem ówczesne nastroje ludności rzymskiej. Innocenty VI podjął wówczas decyzję uporządkowania sytuacji politycznej w Państwie Kościelnym. W tym celu wysłał do Italii swego legata, energicznego hiszpańskiego kardynała Egidiusza Albomoza, na czele armii mającej przywrócić siłą panowanie papieskie. Albomoz wykorzystał Colę di, Rienzi, który powrócił do Rzymu w charakterze senatora. Jednakże trybun nie potrafił zmienić swego apodyktycznego stylu rządów i wkrótce ponownie zraził sobie mieszkańców miasta, którzy wznieśli przeciw niemu bunt. W czasie zamieszek ulicznych zginął Cola di Renzi (1354 r.), ale kardynał Albomoz wypełnił swoje zadanie i podporządkował władze miasta panowaniu biskupa rzymskiego. Albomoz opublikował następnie tak zwaną *Konstytucję Egidiańską*, która uregulowała stosunki prawne na terenie Państwa Kościelnego. Obowiązywała ona aż do czasów Napoleona. W 1355 roku z polecenia papieża Albomoz ukoronował na cesarza Karola IV. Rok później cesarz wydał Złotą Bullę, w której uroczyście oświadczył, że król niemiecki jest niezależny od władzy papieskiej. W ostatnich latach panowania Innocentego VI na dworze awiniońskim przebywał w charakterze posła Rzeczypospolitej Florencji Jan Boccaccio (1313-1375) pisarz włoski, autor *Dekameronu* zbioru nowel, który wywarł wielki wpływ na literaturę europejską.

198. URBAN V 1362-1370. Wilhelm de Grimoard urodził się w 1309 roku w Mende (południowa Francja). Był profesorem w Awinionie i Montpellier. Wstąpił do zakonu benedyktynów i został opatem klasztoru św. Wiktora w Marsylii. Nie należał do grona kardynalskiego. Urban V podjął pierwsze konkretne kroki celem powrotu do Rzymu. Skłoniły go do tego nie tylko nalegania Brygidy szwedzkiej i Petrarcki, ale również sytuacja, w jakiej znajdowała się kuria papieska w Awinionie. Spokojnej egzystencji papieskiej zagrażały chaos i rozproszone bandy rozbójników, grasujących bezkarnie w okresie wojen angielsko-francuskich. W 1367 r. Urban wyruszył w podróż przez Marsylię i Viterbo i dotarł do Rzymu gdzie zamieszkał przy Watykanie, albowiem pałac Laterański, zniszczony przez pożar w 1361 r., nie nadawał się na rezydencję. Na ziemi włoskiej przywitał go umierający sędziwy kardynał Albomoz (zmarł w 1367 r.) oraz Petrarca i Boccaccio. W 1368 roku papież uwieńczył koroną cesarską małżonkę Karola IV, a w 1369 roku przyjął cesarza bizantyjskiego Jana V Paleologa, który przybył do Rzymu z prośbą o pomoc przeciw potęgde otomańskiej. Cesarz Jan przyjął nawet uroczyście wiarę rzymską, ale akt ten nie znalazł uznania w Kościele prawosławnym. Podróż Paleologa nie przyniosła żadnych korzyści politycznych ani religijnych. Po blisko trzech latach pobytu w Rzymie Urban V uznał, że nastroje miejscowej ludności, która niechętnie odnosiła się do „francuskiego” papieża, zmuszają go do powrotu do Awinionu. 5 września 1370 roku papież udał się drogą morską do Francji, 19 grudnia tegoż roku zmarł w Awinionie. Urban V był znany ze szczerości. Ze swej szkatuły utrzymywał 1400 scholarów, studiujących na uniwersytetach francuskich. W 1870 roku został zaliczony w poczet błogosławionych.

199. GRZEGORZ XI 1370-1378. Piotr Roger de Beaufort był bratankiem Klemensa VI, który mianował go kardynałem kościoła Matki Boskiej „Nuova”. Roger miał wówczas zaledwie 17 lat. Młody kardynał studiował prawo w Perugii. W pierwszych latach jego pontyfikatu nasiliła się anty francuska opozycja miast włoskich, którym przewodniczyła Florencja. Grzegorz XI postanowił jednak wrócić do Rzymu, w czym pomogła mu mniszka dominikańska, Katarzyna Benincasa ze Sieny. Ta znana mistyczka, obdarzona niezwykle inteligencją, postanowiła dołożyć wszelkich starań, by sprowadzić do Rzymu „swego

włoskiego, najświętszego ojczulka” – jak nazywała papieża. Mimo intryg dopięła swego i w 1376 roku Grzegorz XI w otoczeniu 15 kardynałów opuścił ostatecznie Awinion. Dla poskromienia florentczyków, którzy próbowali stawiać opór „francuskiemu” papieżowi, Grzegorz XI użył wojsk zaciężnych, składających się głównie z bretońskich chłopów. Dowodził nimi kardynał Robert z Genewy, który dokonał bezpardonowej rzezi 4000 buntowników otoczonych w mieście Cesena. Papież obłożył Florencję interdyktem. Powrót papieża do swej stolicy był znaczony krwią.

200. URBAN VI 1378-1389. Po śmierci Grzegorza XI lud rzymski domagał się papieża narodowości włoskiej. Kardynałowie w większości pochodzenia francuskiego, postanowili wybrać na papieża arcybiskupa Bari, Bartłomieja Prignano, który nie był członkiem kolegium elektorskiego. Urban VI rozpoczął swe rządy w Kościele od autokratycznych posunięć wobec kardynałów i kurialistów obcej narodowości. Gwałtowny charakter papieża i jego niezręczne posunięcia zbudziły ogólną niechęć. Jeszcze przed swoją śmiercią Katarzyna Sieneńska próbowała nadaremnie hamować zapalczywość i gburowatość Urbana VI. Wówczas francuscy kardynałowie zebrali się w Neapolu i anulując poprzednie konklawe (pod pozorem, że działali pod przymusem ludu), obrali nowego papieża. Był nim Robert z Genewy, wspomniany wyżej krwawy pogromca rebeliantów spod Ceseny. Przyjął on imię Klemens VII i próbował zbrojnie opanować Rzym. Ludność miasta obroniła jednak Urbana VI i francuski antypapież musiał cofnąć się spod murów Rzymu. Klemens VII udał się, zatem do Awinionu, gdzie szybko zrekonstruował dawną administrację papieską. W Kościele zachodnim doszło do rozłamu. Rozpoczął się trwający kilkadziesiąt lat okres Wielkiej Schizmy. W Rzymie brutalność i porywczosć Urbana VI przybierały coraz ostrzejszą formę. Podjął on walkę z królową Joanną z Neapolu, którą uznała za wroga Stolicy Apostolskiej. Wykrycie spisku kurialistów i kardynałów, którzy zmierzali do usunięcia Urbana VI z tronu papieskiego, zakończyło się tragicznie. **Z rozkazu papieża zamordowano 5 kardynałów Włochów.** Urban VI zmarł otoczony powszechną nienawiścią. W 1389 roku ustanowił nowe święto maryjne: Nawiedzenia Matki Boskiej, obchodzone w kościele rzymskokatolickim 2 lipca.

201. BONIFACY IX 1389-1404. Piotr Tomacelli pochodził z Neapolu. Był kardynałem kościoła św. Anastazji. Kilka lat później w Awinionie wybrano następcę Klemensa VII: Benedykta XIII. Schizma trwała, a nawet się pogłębiała. Po stronie papieża awiniońskich opowiedziały się dwory Francji, Neapolu, Sabaudii, Szkocji, częściowo Niemcy. Obediencję rzymską popierały Anglia, Portugalia, Węgry. Inne kraje zachowały neutralność. Bonifacy IX nie uczynił nic, by zlikwidować schizmę. Za jego pontyfikatu kwitł nepotyzm, handel odpustami i daleko posunięty fiskalizm kurialny. W 1391 roku odbyła się w Rzymie kanonizacja św. Brygidy szwedzkiej.

202. INNOCENTY VII 1404-1406. Cosma Migliorati. Kardynał arcybiskup Rawenny, pochodził z Sulmone. Jego dwuletni pontyfikat niczego nie zmienił w złożonej sytuacji Kościoła rozdartego schizmą. W tym okresie przybył do Rzymu Gian Francesco Poggio Bracciolini (1380-1459), włoski humanista, który objął posadę sekretarza papieskiego. Z jego usług korzystało siedmiu następnym papieżom.

203. GRZEGORZ XII 1406-1415. Angelo Correr pochodził z Wenecji. W chwili wyboru na papieża miał już 70 lat i piastował godność patriarchy Konstantynopola. Kardynałowie postanowili wpłynąć na obu papieży – rzymskiego Grzegorza XII i awiniońskiego Benedykta XIII – by spotkali się w Savonie (Liguria, Włochy) i zawarli porozumienie. Do spotkania nie doszło, gdyż obaj papieży w ostatniej chwili cofnęli swą zgodę. Ich upór wzbudził powszechne niezadowolenie. Coraz więcej dworów królewskich wycofywało swoje poparcie zarówno dla Awinionu, jak i Rzymu. Inicjatywę przejęło w swe ręce gremium kardynalskie, które w 1409 roku zwołało do Pizy sobór powszechny. Zgromadził on 24 kardynałów, wielu biskupów oraz przedstawicieli dworów królewskich i

uniwersytetów. Nie stawili się ani Grzegorz XII, ani Benedykt XIII. Po debatach uznano obu nieobecnych papieży za schizmatyków i wybrano nowego papieża w osobie kardynała Piotra Filargiego, franciszkanina urodzonego na Krecie, który przyjął imię Aleksander V. Ani Grzegorz, ani Benedykt nie uznali decyzji soboru pizańskiego. O kierownicze stanowisko w Kościele walczyło teraz nie dwóch, ale trzech papieży. W tym samym czasie w Rzeszy o uznanie tytułu królewskiego ubiegało się trzech pretendentów. Chaos w chrześcijaństwie zachodnim dochodził do zenitu. Rozwiązanie mógł przynieść tylko sobór powszechny zwołany przez garstkę kardynałów, ale z inicjatywy ludzi rozporządzających władzą i ponoszących odpowiedzialność za instytucje Kościoła: byli nimi król niemiecki i węgierski Zygmunt Luksemburski, biskupi ważniejszych stolic diecezjalnych, reprezentanci uniwersytetów. Zwołany w 1414 roku za zgodą Jana XXIII, następcy pizańskiego papieża Aleksandra V, sobór w Konstancji przywrócił jedność Kościołowi katolickiemu. W ciągu czterech lat obrad rozwiązano wiele problemów dotyczących odnowy i doktryny kościelnej (m.in. potępiono „reformatorskie” poglądy Anglika Wiklifa i Czecha Husa, który został spalony na stosie w 1415 r.) Wreszcie ojcowie soboru przyjęli rezygnację rzymskiego papieża Grzegorza XII, który zatrzymał tylko godność kardynalską. Jednocześnie usunęli z urzędu, antypapieży: Benedykta XIII i Jana XXIII, który zbiegł potajemnie z Konstancji. Przystąpiono do nowej elekcji, w wyniku, której papieżem został Oddone Colonna. Na soborze uchwalono ponadto dwa akty. Jeden głosił, że sobór, reprezentujący cały Kościół powszechny, ma władzę najwyższą, nadaną mu przez Chrystusa, i wszyscy – nie wyłączając papieża – winni podporządkować się tej władzy. Drugi postanawiał, że sobór zbierać się będzie regularnie, co kilka lat. Oba akty były wyrazem powszechnie wówczas uznawanej tezy o wyższości władzy soboru nad papieżem (teza koncyliaryzmu).

KLEMENS VII 1378. Antypapież. Robert z Genewy, wybrany przez grupę kardynałów francuskich, stojących w opozycji do Urbana VI. Urzędował w Awinionie, ciesząc się poparciem francuskiego dworu królewskiego.

BENEDYKT XIII 1394. Antypapież. Piotr de Luna pochodził z Aragonii. Wybrany na następcę Klemensa VII. Bronił z uporem swych praw do tiary papieskiej i nie uznał decyzji soboru w Konstancji.

KLEMENS VIII 1423. Antypapież. Gil Sanchez Munoz. Następca Benedykta XIII. Próbował kontynuować schizmę awiniońską. Zmarł w 1423 roku.

BENEDYKT XIV 1423. Bernard Garnier, ostatni z antypapieży obediencji awiniońskiej. Zmarł w 1430 roku.

ALEKSANDER V 1409. Antypapież. Piotr Filargo urodził się na Krecie. Był arcybiskupem Mediolanu. Wybrany na papieża przez kardynałów zebranych na soborze w Pizie. Zmarł w 1410 roku.

JAN XXIII 1410. Antypapież. Baltazar Cossa. Za młodu był piratem morskim. Później przyjął święcenia i został biskupem Bolonii. Cieszył się poparciem króla Zygmunta Luksemburskiego. Wybrany na papieża po śmierci Aleksandra V zgodził się na zwołanie soboru w Konstancji i przybył na jego inaugurację. Gdy ujawniono jego niezbyt chwalebna przeszłość i skłonność do przekupstwa, w obawie przed procesem, którym mu grozono, uciekł potajemnie z miasta. Wkrótce został ujęty i osadzony w więzieniu w Konstancji. Ojcowie soboru zrezygnowali z dalszych dociekań, żądając od niego tylko rezygnacji, którą podpisał imieniem chrzestnym: Baltazar. Później papież Marcin V przywrócił mu wspaniałomyślnie godność kardynalską. Jan XXIII zmarł we Florencji, gdzie w chrzcielnicy katedralnej wzniesiono mu wspaniałą grób dłuta słynnego rzeźbiarza Donatella (1386-1466).

OKRES VII

Papieże Odrodzenia (1417-1534)

204. MARCIN V 1417-1431. Oddone Colonna. Urodził się w 1368 roku w Genazzano koło Rzymu. Został mianowany przez Innocentego VII kardynałem kościoła św. Jerzego in Velabro. 6 listopada 1417 roku zebrane na soborze w Konstancji zgromadzenie, w którym uczestniczyło 23 kardynałów i 30 przedstawicieli „chrześcijańskich nacji” – Niemiec, Anglii, Hiszpanii, Francji i Italii (Polska została zaliczona do nacji niemieckiej) – wybrało jednogłośnie na papieża 49-letniego kardynała Colonnę. Elektowi, który nie miał wyższych święceń, udzielono w ciągu trzech dni kolejnych stopni: diakonatu, kapłaństwa i episkopatu, upoważniających go do objęcia najwyższej władzy w Kościele. Po uroczystościach koronacyjnych, nie czekając na zamknięcie obrad soborowych, Marcin V pospieszył do Italii. Lecz podróż do Rzymu trwała 3 lata. Wolny wstęp do Rzymu musiał być okupiony długimi negocjacjami z Joanną II, królową Neapolu, i samozwańczym kondotierem Braccim, który korzystając z chaosu opanował Państwo Kościelne. Sam wjazd do Wiecznego Miasta nie miał charakteru triumfalnego: zniszczone budynki, opuszczone pałace i zdewastowane bazyliki świadczyły o głębokim upadku opuszczonej przez papieżstwo stolicy chrześcijaństwa. Papież energicznie przystąpił do dzieła odbudowy miasta. Pełen rezerwy był natomiast jego stosunek do rozwiązującego się soboru w Konstancji. Tu po elekcji ojcowie soboru zawarli z różnymi państwami szereg układów, które miały regulować wewnętrzne stosunki między hierarchią a władzą świecką. Nie zostały one nigdy formalnie ratyfikowane przez papieżstwo. Jeszcze więcej zastrzeżeń wysuwał Marcin V pod adresem uchwał soborowych, które wyraźnie głosiły wyższość soboru nad władzą papieża i zapowiadały regularne zwoływanie następnych zgromadzeń soborowych. Gdy zgodnie z decyzją powziętą w Konstancji biskupi zjechali się w 1423 roku do Pawii, Marcin V przerwał obrady pod pretekstem zarazy, która wybuchła w tym rejonie. Następny zjazd w Sienie, skupił zaledwie paru biskupów, co upoważniło papieża do dalszego odroczenia obrad. Papież wyznaczył nowy termin na 1431 r., zwołując biskupów do Bazylei. Otwarcia sobory Marcina V już nie dożył. Zmarł tchnięty paraliżem. Został pochowany w bazylice Laterańskiej.

205. EUGENIUSZ IV 1431-1447. Gabriele Condulmer. Urodził się w 1383 roku w Wenecji. Był siostrzeńcem papieża Grzegorza XII, który ustąpił ze swego stanowiska na żądanie soboru w Konstancji. Condulmer za młodu wstąpił do pustelniczego zakonu augustianów. Z woli swego wuja przyjął biskupstwo Sieny. Później został mianowany kardynałem. Podczas konklawe, po wyborze, ale przed koronacją, elektorzy zmusili go do podpisania zobowiązania, że nie będzie samowolnie mianował nowych kardynałów i że bez zgody kolegium kardynalskiego nie podejmie żadnej ważniejszej decyzji w sprawach Kościoła. Kardynałowie zastrzegli sobie również prawo wglądu w gospodarkę finansową papieżstwa. Eugeniusz był człowiekiem surowych obyczajów i zwolennikiem twardej ręki. Nazajutrz po koronacji oświadczył, że nie zamierza dotrzymywać bezprawnie wymuszonych na nim warunków. Następnie przystąpił w sposób zdecydowany do ograniczania przywilejów kardynalskich, a zwłaszcza nadanych przez jego poprzednika, Marcina V Colonnę. Spowodowało to duże niezadowolenie, zwolennicy rodziny Colonnów wzniesli w mieście rozruchy, które zostały szybko przez papieża opanowane. Istotne dla Eugeniusza IV było zajęcie odpowiedniego stanowiska wobec soboru, który 23 lipca 1431 roku zebrał się w Bazylei. Papież mianował swym legatem wytrawnego dyplomata, kardynała Giuliana Cesariniego. Wskutek mylnej informacji o nikłym zainteresowaniu biskupów obradami soboru Eugeniusz IV postanowił rozwiązać zgromadzenie. W rzeczywistości sprawa wyglądała inaczej i licznie reprezentowane w Bazylei episkopaty całej Europy zaprotestowały

przeciw decyzji papieskiej. Po dwu latach przetargów Eugeniusz uznał wreszcie sobór za legalny i pozwolił na dalsze prowadzenie obrad. Główną przyczyną uległości papieża była trudna sytuacja, w jakiej się znalazł w związku z coraz silniejszą wrogością ludności rzymskiej wobec jego osoby. W 1434 roku zorganizowana przez Colonnów rewolta zmusiła Eugeniusza do ucieczki. Papież w przebraniu mnicha zbiegł do Florencji, za nim podążyła część urzędników kurii. Pod opieką Medyceuszów, którzy w tym czasie przejęli władzę w stolicy Toskanii, Eugeniusz dalej rządził Kościołem. Korzystając z pośrednictwa wątpliwej sławy biskupa kondotiera Vitelleschiego **papież aprobuje akcję krwawej pacyfikacji Rzymu**. Jednocześnie Eugeniusz nawiązuje ściślejsze kontakty z Zygmuntem Luksemburskim, którego już wcześniej ukoronował na cesarza (w 1433 r.). Ciesząc się poparciem cesarza papież postanowił ograniczyć zapędy ojców soborowych, którzy coraz gwałtowniej wprowadzali w życie zasady koncyliaryzmu i głosili tezę o wyższości zbierającego się na soborach episkopatu nad papieństwem. Nie konsultując się z papieżem ojcowie soboru debatowali nad sprawą husytów, nad reformą kościołów, rozpatrywali problem przywrócenia unii z Kościołem wschodnim oraz żądali przyjęcia na rzecz sobory część dochodów papieskich. Pod pozorem konieczności prowadzenia bezpośrednich rozmów z przedstawicielami Kościoła wschodniego Eugeniusz rozwiązał sobór bazylejski i zwołał biskupów do Ferrary. Doszło do rozłamu. Część uczestników bazylejskiego zgromadzenia stawiała opór, a nawet wezwała papieża, by przybył osobiście i wyjaśnił swoje stanowisko. Gdy minął wyznaczony termin i papież nie przyjechał, 300 członków soboru (w tym tylko 7 biskupów) złożyło Eugeniusza z urzędu, a w jego miejsce wybrało Amadeusza z Sabaudii, który przyjął imię Feliks V. Znaczna jednak większość biskupów była przeciwna nowej schizmie. W Ferrarze, a następnie we Florencji, kontynuowano negocjacje z Kościołem wschodnim. 6 lipca 1439 roku ogłoszono unie obu Kościołów: łacińskiego i greckiego. Postanowiono również zorganizować nową krucjatę przeciw Turkom. Unia florencka skłębiona naprędce, pod presją zewnętrznych okoliczności, nie miała większego odzewu w olbrzymiej masie chrześcijaństwa wschodniego. „Łacinnicy” bowiem nie mieli zrozumienia dla prastarych tradycji Kościołów, które przez tyle wieków rozwijały się z dala od ingerencji papieństwa. Zorganizowana przez kardynała Cesariniego krucjata, w której czołowa rola przypadła królowi Polski i Węgier Władysławowi, zakończyła się klęską pod Warną (1444 r.). Proniemiecka polityka Eugeniusza IV, w której pośredniczył ówczesny sekretarz cesarski, poeta i dyplomata Encasz Sylwiusz Piccolomini (później papież Pius II), usztywniła antypapieskie stanowisko króla Francji. W 1438 roku Karol VII zatwierdził uchwaloną przez francuskie duchowieństwo *Sankcję pragmatyczną*, która głosiła wyższość soboru nad papieństwem i formułowała podstawy tak zwanej wolności Kościoła gallikańskiego. Akt ten był przez następne wieki przedmiotem ostrych sporów między Stolicą Apostolską a francuskim katolicyzmem. Chociaż znaczną część swego pontyfikatu Eugeniusz spędził we Florencji, dołożył wielu starań, by przywrócić Rzymowi dawną świetność. Dzięki jego zabiegom przyjechało do Wiecznego Miasta wielu wybitnych humanistów, myślicieli, pisarzy, malarzy, rzeźbiarzy i muzyków.

FELIKS V 1439. Amadeusz, książę Sabaudii. Po śmierci swojej małżonki, z którą miał dziewięcioro dzieci, wybudował w Ripailles nad Jeziorem Lemańskim (obecnie we Francji koło Thonon) klasztor zamek. Tu w otoczeniu kilkunastu mnichów dzielił swój czas między mistykę i politykę. Wybrany na papieża przez sobór bazylejski rezydował w diecezji lozańskiej. Mianował kilku kardynałów, w tym dwóch Polaków: Wincentego Kota z Gniezna i Zbigniewa Oleśnickiego z Krakowa. Po 10 latach urzędowania uznał zwierzchnictwo Mikołaja V, który mianował go kardynałem. Zmarł w Ripailles w 1451 roku. Jego imię zamyka dotychczasową listę antypapieży Kościoła katolickiego.

206. MIKOŁAJ V 1447-1455. Syn lekarza. Tommaso Parentucelli urodził się w 1397 roku w Sarzana (Liguria). Jako młody duchowny pełnił służbę u kardynała Mikołaja

Alberghati, jednego ze współtwórców unii florenckiej. Mianowany biskupem Bolonii Parentucelli piastował funkcje legata papieskiego w Niemczech i Neapolu. Przyczynił się w dużym stopniu do zawarcia konkordatów wiedeńskich, umów, które regulowały wzajemne stosunki między papieżem a księstwami niemieckimi (1448 r.). Po wstąpieniu na tron Piotrowy Mikołaj V dążył do utrwalenia pokoju w społeczności chrześcijańskiej. Był człowiekiem skromnym, bez większych ambicji, humanistą w każdym calu, rozmiłowanym w tradycjach klasycznego antyku. Dużym jego osiągnięciem było utworzenie Biblioteki Watykańskiej, do dzisiejszego dnia najcenniejszego zbioru rękopisów literatury klasycznej. 23 maja 1453 roku, po 53 latach oblężenia, Bizancjum zostało zdobyte przez wojska tureckie. Chrześcijańskie cesarstwo bizantyjskie przestało istnieć. Wieść ta wstrząsnęła Europą, ale zabiegi Mikołaja, by wznowić krucjaty przeciw potęgze otomańskiej, spotkały się z obojętnością zachodnich dworów królewskich. Solidarność chrześcijańska była już wówczas pustym słowem. Ostatnie lata życia cierpiący na podagrę papież poświęcił rozwojowi kultury i sztuki swej diecezji. Jego szczodrość stała się przysłowiowa. Chciał przebudować starożytną bazylikę watykańską, ale nie starczyło mu sił i środków by przeprowadzić swój ambitny zamiar. Łagodny papież raz tylko został zmuszony do srogości, wobec niejakiego Stefana Porcaro, fanatyka, który od pierwszych miesięcy pontyfikatu Mikołaja V nieustannie spiskował przeciw osobie papieża. Kilkakrotnie ujęty przez strażę papieską doznawał za każdym razem łaski przebaczenia ze strony Mikołaja, który nawet obdarował go złotem i mianował gubernatorem Kampanii. Gdy mimo to Porcaro powrócił do Rzymu, by knuć nowy spisek antypapieski, Mikołaj V stracił cierpliwość i skazał pojmanego konspiratora na śmierć. W Rzymie humaniści uznali decyzje papieża nie tyle za niechrześcijańską, ile za niezgodną z ideałami głoszonymi przez antycznych filozofów.

207. KALIKST III 1455-1458. Alonso de Borja (Borgia) urodził się w 1378 roku w Hiszpanii. Został mianowany przez antypapieża Benedykta XIII kanonikiem i profesorem w Leridzie. Następnie przeniósł się do Włoch. Gdy dzięki jego zabiegom król Neapolu Alfons I uznał za papieża Marcina V, ten mianował Alonsa biskupem Walencji. Eugeniusz IV wyniósł go do godności kardynalskiej. Jako papież Kalikst poświęcił cały swój trud i pieniądze na poparcie Jana Hunyadyego, regenta węgierskiego, którego armia powstrzymała pod Belgradem napór wojsk tureckich (1456 r.). Aby uczcić to zwycięstwo, papież ustanowił Święto Przemienienia Pańskiego (obchodzone 6 sierpnia). Zarządził również w kościołach każdego dnia w południe dzwonicie (zwane „tureckim”) na Anioł Pański. Za rządów Kaliksta wróciły czasy nieograniczonego nepotyzmu, rozdawania urzędów kościelnych i kapeluszy kardynalskich krewnym i powinowatym rodziny Borgiów. W 1456 roku Kalist III polecił dokonać rewizji procesu, w wyniku, którego w 1431 roku skazano na stos bohaterkę francuską, Joannę d’Arc.

208. PIUS II 1458-1464. Eneaszy Sylwiusz Piccolomini urodził się w 1405 roku w Corsignano (dzisiaj Pienza) koło Sieny. Studiował na uniwersytecie sienneńskim. Młody humanista rozczytywał się w pismach Cyserona i Liwiusza i naśladowując poetów rzymskich pisał erotyki. Od 1430 roku spełniał funkcję sekretarza trzech biskupów i trzech kardynałów, przy czym okazał duże zdolności dyplomatyczne, które wykorzystał zwłaszcza na dworze cesarza niemieckiego. Mając lat 40 przyjął święcenia kapłańskie i wstąpił na służbę Eugeniusza IV, który mianował go biskupem Sieny, a następnie kardynałem. W 1458 roku po burzliwym konklawe został wybrany na papieża. Przyjął imię Pius by uczcić łacińskiego wieszczę Wergilego, który jego patrona, mitycznego Eneasza (protoplastę Rzymian), obdarzył przydomkiem „pobożny” (po łacinie *pius*). Jako papież humanista popierał rozwój życia kulturalnego na dworze papieskim. Sam nie przestawał interesować się literaturą klasyczną, spędzając noce – jak sam twierdził – na czytaniu łacińskich poetów i spisywaniu własnych pamiętników. Pozostawił po sobie jedyną znaną nam autobiografię papieską pt. *Komentarze*, której rękopis przechowywany w Bibliotece Watykańskiej nie doczekał się do

dzisiejszego dnia autentycznego, nieokrojonego przez kościelną cenzurę wydania pierwotnego tekstu. Za czasów Piusa II rozwinął się rzymski uniwersytet zwany „Sapienzą”. Pius II snuł fantastyczne plany nawrócenia sultana tureckiego. Podjął również wysiłki zorganizowania wielkiej wyprawy krzyżowej celem odzyskania Konstantynopola. 14 sierpnia 1464 roku papież stał w oknie wypatrując daremnie pojawienia się sprzymierzonej floty, którą zamierzał osobiście poprowadzić do Bosforu. Gdy go powiadomiono, że żaden okręt nie przybędzie, papież załamał się i zmarł.

209. PAWEŁ II 1464-1471. Pietro Barbo urodził się w Wenecji w 1417 roku. Był siostrzeńcem papieża Eugeniusza IV. W wieku 23 lat został mianowany kardynałem kościoła Santa Maria Nuova. Wybrany na papieża usiłował ograniczyć nadmierne ambicje kardynałów, którzy rościli sobie prawo do sprawowania kontroli nad rządami papieskimi. Barbo słabo władał łaciną, nie był humanistą i nie popierał nadmiernego uwielbienia, jakie członkowie powstałej w tym okresie Akademii Rzymskiej okazywali tradycjom papieskiego Rzymu. Proces wytoczony przez inkwizycję humanistom Pomponiuszowi Laetusowi (1458-1498) i Platynie (zm. W 1481) wykazał, że nie byli oni groźni dla papieża. Paweł II polecił ich zwolnić, a jego następcę, Sykstus IV, mianował Platynę prefektem Biblioteki Watykańskiej. W 1464 roku powstała w benedyktyńskim klasztorze w Subiaco pierwsza drukarnia na terenie Italii. W 1467 roku Paweł II kazał ją przenieść do Watykanu. Papież był również kolekcjonerem numizmatów i ozdobnych kamieni szlachetnych, które wzbogaciły zbiory Muzeum Watykańskiego. Na arenie międzynarodowej starania legatów papieskich nie rozstrzygnęły sporów z Francją, Rzeczpospolitą Wenecką i Florencją. Perspektywa zorganizowania wspólnej antyturskiej krucjaty oddalała się z każdym rokiem.

210. SYKSTUS IV 1471-1484. Francesco della Rovere urodził się w Celle w zubożałej rodzinie szlacheckiej. Wstąpił do zakonu franciszkańskiego, którym skierował go na studia prawnicze do Padwy i Bolonii. W 1464 roku został wybrany na generała zakonu, a trzy lata później mianowany kardynałem przy kościele św. Piotra in Vincoli. Był autorem kilku traktatów z dziedziny prawa kościelnego. Tiarę otrzymał na skutek różnych zabiegów niepozbawionych charakteru przekupstwa. Jako papież był niestrudzonym rzecznikiem interesów własnej rodziny. Ideałem della Roverego było stworzenie z papieża, na wzór innych księstw Italii, świeckiej monarchii, kierowanej przez spokrewnionych z papieżem kardynałów. Sykstus IV wyniósł do godności kardynalskiej 5 nepotów, a 10 innych wyznaczył na wysokie stanowiska kościelne. Jego rodowe ambicje spowodowały ostre zatargi z Florencją, Mediolanem i Wenecją, które z niepokojem śledziły wzrost potęgi rodziny della Rovere. Interwencje króla Francji Ludwika XI i monarchii neapolitańskiej zaogniły jeszcze sytuację. Rodzina papieska wdała się w różne lokalne konflikty zbrojne, których papież nie pochwalał, ale też i niczego nie uczynił, aby im zapobiec. W 1482 roku Sykstus IV wydał normy określające zakres działania inkwizycji w królestwie Hiszpanii, podporządkowując ją urzędowi wielkiego inkwizytora, którego pierwszym przewodniczącym został dominikanin Torquemada. Wiele uwagi poświęcał papież rozwojowi sztuki. Jego imieniem nazwano nowo wzniesione oratorium przy apartamentach papieskich w Watykanie (Kaplica Sykstyńska). W 1476 roku Sykstus IV wprowadził Święto Niepokalanego Poczęcia (8 grudnia). W 1482 roku kanonizował św. Bonawenturę, średniowiecznego teologa franciszkańskiego. Mimo niewątpliwych zasług dla rozwoju kultury okresu Odrodzenia pontyfikat Sykstusa IV, który w dużym stopniu przyczynił się do zeświecczenia kurii papieskiej, był krytycznie oceniany przez wielu pisarzy i historyków kościelnych: „Papież ten – pisał Machiavelli – był pierwszym, który dowiódł, jak wielką rozporządza władzą i ile spraw, które później okazały się błędne, można ukryć pod płaszczkiem papieskiego autorytetu”.

211. INNOCENTY VIII 1484-1492. Giambattista Cibo urodził się w 1432 roku w Genui. Rodzina Cibo była spokrewniona z możliwym genueńskim rodem Doriów. Cibo studiował w Padwie i Rzymie. Owocem jego bujnej młodości było liczne, nieślubne

potomstwo, które za jego pontyfikatu zaludniło pałace watykańskie. Paweł II mianował młodego Cibo biskupem Savony, a następnie kardynałem. Protegowany przez rodzinę della Rovere został wybrany na papieża. Innocenty VIII w niczym nie zmienił stylu urzędowania swego poprzednika. Chcąc uzyskać poparcie bogatych Medyceusów, ożenił swego nieślubnego syna Franciszka z córką Wawrzyńca Wspaniałego, Magdaleną Medycejską. Ślub odbył się w Watykanie. Papież mianował również kardynałem 14-letniego syna Wawrzyńca Medyceusza, szwagra papieskiego syna. Zajęty sprawami rodzinnymi Innocenty nie poświęcał wiele uwagi ogólnej sytuacji polityczno-religijnej. Zapędy dworu otomańskiego próbował trzymać w szachu zatrzymując na swym dworze jako zakładnika brata sultańskiego, księcia Dżema. Aby wykupić swego brata, sułtan Bajazyt II ofiarował papieżowi relikwię świętej włóczni, którą według podania przebito bok Chrystusa. Papież przyjął prezent, ale Dżema nie wypuścił. W 1484 roku Innocenty VIII ogłosił **ślynną bullę przeciw czarownicom, która stała się przyczyną wielu krwawych procesów w krajach chrześcijańskiej Europy**. W 1492 roku Hiszpanie zdobyli Grenadę, ostatni bastion islamu na Półwyspie Iberyjskim. Z inicjatywy Innocentego VIII zbudowano na zapleczu pałacu watykańskiego Belweder, który miał służyć do festynów i zabaw dworu papieskiego. Dziś na miejscu rozebranego w XVI wieku Belwederu wznosi się MUZEUM Watykańskie.

212. ALEKSANDER VI 1492-1503. Rodrigo de Borja (Borgia) urodził się w 1430 roku w Jativa koło Walencji. Mając 26 lat został mianowany przez swego stryja Kalista III kardynałem i biskupem Walencji, aczkolwiek nie miał wyższych święceń. W 1460 roku związał się z Vannozzą Catanei, z którą miał kilkoro dzieci. Spór między rodem della Rovere a Borgiami na konklawe z 1492 roku zakończył się wyborem kardynała Rodriga, który okupił większość sprzyjających mu głosów obietnicami dalszych beneficjów. Dzieje pontyfikatu Aleksandra VI sprowadzają się niemal wyłącznie do walki rodziny papieskiej o władzę nie tylko w Państwie Kościelnym, ale i w całej Italii. Najstarszy z synów papieża, Cesare Borgia, człowiek o wybujałej ambicji, został mianowany kardynałem. Młodszy, Juan książę Gandii, poślubił siostrzenicę króla Hiszpanii. Córka Lukrecja, miała trzech mężów, z których jeden został zamordowany przez swego szwagra Vcezarego. Dynastia Borgiów zdobyła władzę intrygą i zabójstwami. Zbiegły do Francji kardynał Giuliano della Rovere skłonił króla Karola VIII do podjęcia wyprawy przeciw Rzymowi. Jesienią 1494 roku świetnie wyposażona armia francuska przekroczyła Alpy, zdobyła Mediolan, Florencję, gdzie witał ją Savonarola, kaznodzieja i reformator religijny, i 3 grudnia 1494 roku zajęła Rzym. Aleksander VI zamknął się w Zamku Anioła i wdał się w układy z królem Francji. Karol VIII podążył następnie na południe i 12 maja koronował się na króla Neapolu. Sukcesy najeźdźców francuskich wywołały opór miast włoskich. 31 marca 1495 roku powstała antyfrancuska Liga Wenecka, do której przystąpił papież Borgia. Karol VIII został zmuszony do wycofania się i po klęsce pod Fuornuovo koło Parmy z trudem przebił się z powrotem do Francji. Rodzina Borgiów triumfowała. Aleksandrowi VI pozostało jeszcze zadanie pokonania Savonaroli, mnicha dominikańskiego, którego płomienne kazania piętnowały zepsucie dworu papieskiego. Ręka inkwizycji dosięgła go i florencki kaznodzieja zginął na stosie 23 maja 1498 r. W ostatnich latach pontyfikatu Aleksandra VI niepodzielnym władcą w środkowej Italii był kardynał Cezary, który kolejno likwidował, co ważniejsze punkty oporu przeciw władzy Borgiów. Nie oszczędził on nawet niektórych rzymskich kardynałów, których z jego namowy otruto lub zamordowano. W jakim stopniu papież był bezpośrednio odpowiedzialny za wyczyny swego syna, trudno jednoznacznie osądzić. Brak dostępu do tajnych dokumentów watykańskich nie pozwala na wyjaśnienie wszystkich okoliczności tych tragicznych wydarzeń. Nie ma wątpliwości, że Aleksander VI był z natury człowiekiem dobrotliwym, nieskłonny do okrucieństwa, ale całkowicie bezwolny wobec nacisków otoczenia. Nie zdradzał większego zainteresowania sprawami religijnymi. **Był również erotomanem. Rok przed śmiercią urodził mu się jeszcze jeden syn.** 4 marca 1493 r.

Aleksander VI wydał bullę *Inter caetera*, która przyznawała królom Hiszpanii i Portugalii wyłączność ziem zdobytych w wyprawach zamorskich. Papież uważając się za władcę całej kuli ziemskiej, wyznaczył linie demarkacyjną, biegnącą od bieguna północnego do południowego. To, co leżało o sto mil na zachód od tej linii, miało należeć do Hiszpanii, a to, co na wschód – do Portugalii. Papież udzielił również władcom Hiszpanii i Portugalii prawa „patronatu”, które zapewniało całkowitą swobodę w organizowaniu życia religijnego na nowo odkrytych ziemiach. Aleksander VI zmarł w wieku 73 lat śmiercią naturalną.

213. PIUS III 1503. Francesco Todeschini-Piccolomini. Kandydatami na zebranych po śmierci Aleksandra VI konklawe byli: francuski kardynał d’Amboise I jego przyjaciel Giuliano della Rovere, który powrócił z wygnania. Żaden nie otrzymał większości głosów. Wybrano siostrzeńca Piusa II, chorującego na podagrę 65-letniego kardynała Piccolominiego, który miał tylko święcenia diakonatu. Zmarł po trzech tygodniach. Nie ma dowodów, że został otruty, jak twierdzili współcześni kronikarze.

214. JULIUSZ II 1503-1513. Zebrane ponownie w krótkim czasie konklawe ofiarowało tiarę Giulianowi della Rovere. Jest rzeczą dowiedzoną, że przekupił on znaczną część swoich elektorów. Lecz trzy lata później papież della Rovere, który przyjął imię Juliusz, na cześć rzymskiego cezara, surowo potępił wszelkie zabiegi noszące charakter świętokupstwa w czasie konklawe. Giuliano della Rovere urodził się w 1443 roku w Albinola koło Savony. Wstąpił do franciszkanów, gdzie otrzymał staranne wykształcenie. Mianowany przez swego stryja Sykstusa IV kardynałem kościoła św. Piotra in Vincoli przystąpił energicznie do umocnienia wpływów swego rodu w państwie Kościelnym. Kardynałom elektorom przedstawił się jako rzecznik pokoju i niezawisłości papieżstwa. W rzeczywistości jego pontyfikat był jednym pasmem wypraw wojennych, w których papież często brał udział osobiście, walcząc niejednokrotnie w pierwszych szeregach swej armii. W czasie wszystkich pochodów armii papieskiej kazał nieść przed sobą puszkę z hostią eucharystyczną. Głównym przeciwnikiem Juliusza były Wenecja i Francja. W wyniku tych wojen terytorium Państwa Kościelnego zostało znacznie poszerzone. Do obrony granic i swobód Państwa Kościelnego Juliusz powołał **Gwardię Szwajcarską** złożoną z wolontariuszy, mieszkańców Szwajcarii, nieżonatych i obytych w sztuce wojennej. Ich barwny strój zaprojektował Michał Anioł. Stojąca dziś u boku papieża straż honorowa jest reliktem tego garnizonu, którego liczebność w owym czasie była o wiele większa. Juliusz II przeszedł do historii nie tylko jako jeden z najbardziej wojowniczych papieży, ale i jako szczodry, choć autokratyczny mecenas sztuki. W 1506 roku rozpoczęto budowę nowej bazyliki św. Piotra według planów architekta Donata Bramantego (1444-1514). W 1512 roku odsłonięto w Kaplicy Sykstyńskiej freski, uważane za szczyt twórczości genialnego Michała Anioła Buonarroiego (1475-1564). Ten sam artysta był twórcą niedokończonego nagrobka Juliusza II i wspaniałej kopuły wieńczącej bazylikę watykańską. W latach 1508-1512 ozdabia apartamenty watykańskie inny sławny malarz, Rafael Santi (1483-1520). Podobnie jak jego poprzednicy, Juliusz II faworyzował swoich krewnych, udzielając godności biskupich i kardynalskich członkom rodu della Rovere i spokrewnionym z nim Orsinim. Stało się już wówczas zwyczajem, że najbliższy bratanek papieża (nepot) otrzymywał kapelusze kardynalski i piastował w kurii rzymskiej godność papieskiego namiestnika. Juliusz II zadbał, by jego nieślubne dzieci (a było ich kilkoro) zawarły korzystne majątkowo i zaszczytne małżeństwa, które powiązały della Roverów z najprzedniejszymi rodami Europy. W 1512 roku papież zwołał do Lateranu XVIII sobór powszechny, który miał deliberować nad reformą Kościoła. Było to spowodowane powszechnym żądaniem wielu reprezentantów ówczesnego chrześcijaństwa zachodniego. Schorowany Juliusz II nie wziął już udziału w pracach soboru. Zmarł 21 lutego 1513 roku. Był pierwszym papieżem, którego zwłoki zabalsamowano.

215. LEON X 1513-1521. Giovanni de’ Medici urodził się 11 grudnia 1475 roku we Florencji. Był drugim synem Wawrzyńca wspaniałego Medyceusza, władcy Florencji. W

wieku 13 lat został mianowany kardynałem kościoła Matki Boskiej in Dominica. Za czasów papieża Aleksandra VI, który zwalczał Medyceuszów, wrócił do Florencji, a następnie podróżował po całej Europie. Przebywał w Niemczech, Niderlandach i Francji. W 1500 roku powrócił do Rzymu. Wziął udział w walkach z wojskami francuskimi pod Rawenną (1512) i dostał się do niewoli, z której udało mu się zbiec. Tego samego roku, gdy po rewolcie Savonaroli przywrócono panowanie Medyceuszów we Florencji, kardynał Giovanni rządził republiką wraz ze swoim bratem. Rok później został wybrany na papieża w wyniku niemal jednomyślnego głosowania kardynałów. Oczekiwano, że mający doświadczenie, 38-letni Medyceusz pogodzi interesy Państwa Kościelnego z Florencją i stworzy odpowiednie warunki do zapewnienia pokoju w Italii. Leon X poczynił kroki by uregulować stosunki Stolicy Apostolskiej z Francją, co zdawało się papieżowi szczególnie korzystne zważywszy na zagrożenie, jakie dla interesów Państwa Kościelnego tworzyła wzrastająca potęga Habsburgów. Polityka ekspansyjna cesarza Maksymiliana (1493-1519), a zwłaszcza jego sojusz z dworem hiszpańskim naruszały równowagę sił wojskowych i politycznych w Europie. Tego właśnie papieżstwo, dbałe o własną autonomię, najbardziej się obawiało. W 1516 roku Leon X podpisał z „arcychrześcijańskim” królem Francji (taki bowiem papieżstwo nadało mu tytuł), Franciszkiem I, konkordat, który łagodził nieco gallikańskie postanowienia *Sankcji Pragmatycznej*, przyznawał dworowi francuskiemu prawo obsadzania niemal wszystkich biskupstw, opactw i przeoratów. Rzym nie sprzeciwiał się nawet mianowaniu ludzi świeckich na stanowiska kościelne (tzw. komendy), jeśli w ich imieniu funkcje kierownicze będą spełniane przez duchownych. Układ ten obowiązywał we Francji do czasów Wielkiej Rewolucji. W 1517 roku zakończył obrady V sobór laterański, który powziął kilka ogólnikowo sformułowanych uchwał zalecających reformę Kościoła. Podjęto również postanowienia na rzecz kurii rzymskiej oraz o ukonstytuowaniu pierwszych banków, tak zwanych pobożnych, których działalność została przez biskupów uznana za pożyteczną, nawet przy pobieraniu „rozsądnych i umiarkowanych opłat za udzielanie pożyczek”. Ze swej strony Leon X uwieńczył prace soborowe bullą *Pastor aeternus gregem*, w której powtórzył znaną teokratyczną tezę o „najwyższej władzy papieskiej”, głoszoną przez papieża Bonifacego VIII. Działalność polityczna i religijna Leona X nie przeszkodziła mu w prowadzeniu wielkopańskiego życia na dworze papieskim. Największą rozrywką Leona X były polowania i urządzenie wspaniałych zabaw, festynów urozmaiconych przedstawieniami teatralnymi, baletami i tańcami. Na działalność rozrywkową papież wydawał corocznie dwukroć więcej niż przynosiły normalne dochody z majątków i kopalni papieskich. Roztrwonił w ten sposób całą rezerwę złota, jaką przekazał mu w spadku Juliusz II. Do tego dochodziły wydatki na kurie, która liczyła wówczas 638 urzędników, na nepotów, licznych artystów, rzeźbiarzy, malarzy, pisarzy, komediantów, błaznów papieskich itp. Za Leona X największe triumfy wśród artystów odnosił Rafael Santi. Natomiast Leonardo da Vinci (1452-1519) po dwóch latach pobytu opuścił „zepsute” miasto. Wielu wybitnych humanistów przyjeżdżało do Rzymu, by podziwiać świetność dworu papieskiego. Jedni chwalili wspaniałość zabaw, innych raziła, a nawet gorszyła zbytkowność kleru i pogański styl życia stolicy chrześcijaństwa. Wśród nich był znakomity filozof Erazm z Rotterdamu (1467-1536) i młody żarliwy mnich Marcin Luter. Aby zwiększyć swe dochody, Leon X mianował kilku kardynałów, którzy musieli opłacić swą godność poważnymi sumami na rzecz skarbcza papieskiego. Innym źródłem miała być „sprzedaż odpustów”, czyli glejtów potwierdzonych papieską pieczęcią, zapewniających każdemu grzesznikowi, który się wyświadczy, darowanie kar czyścicowych. Akcję „odpustową” powierzono dominikanom. Stała się ona przysłowiową iskrą zapalną, która rozpętała ogólny protest znacznej części zachodniej społeczności chrześcijańskiej. W jej imieniu akcję papieską ostro potępił Marcin Luter. Wobec rozgłosu, jaki miało jego wystąpienie, Leon X zaproponował wpierw podjęcie rozmów z przywódcami nowego ruchu reformatorskiego (prowadził je z polecenia papieskiego kardynał Tomasz de

Vio, zwany Kajetanem), a następnie ogłosił 15 czerwca 1520 roku bullę *Exurge Domine*, potępiającą uroczyście Lutra i nakazującą spalić jego dzieła, których osobiście papież nigdy nie przeczytał. Leon X i jego kuria sądzili, że w ten sposób bunt reformatorów został skutecznie zahamowany i już się nie odrodzi. W roztańczonym Rzymie nie zdawano sobie sprawy, że nad Europą wisi niebezpieczeństwo całkowitego rozłamu chrześcijaństwa zachodniego. Leon X zmarł nagle 1 grudnia 1521 roku w wieku 46 lat, nieopatrzonego świętymi sakramentami. Jego pogrzeb był skromny, bo skarbiec papieski świecił pustkami.

216. HADRIAN VI 1522-1523. Hadrian Florenszoon (syn Florenza) urodził się w 1459 roku w Utrechcie (Holandia) w ubogiej rodzinie. Dzięki swym zdolnościom ukończył studia i spełniał funkcję nauczyciela na uniwersytecie w Lowanium, gdzie dostąpił godności wicekanclerza uczelni. Cesarz Maksymilian powierzył mu wychowanie swego wnuka, późniejszego cesarza Karola V. W 1516 roku pełnił funkcję współregenta Hiszpanii, razem ze znanym kardynałem humanistą Franciszkiem Ximenesem de Cisneros (1436-1517). Został następnie mianowany biskupem Tortosy i otrzymał kapelusze kardynalski. Zaskoczony nagłą śmiercią Leona X gremium kardynalskie postanowiło ofiarować tiarę nieobecnemu hiszpańskiemu kardynałowi, licząc na poparcie domu Habsburgów. Kardynał Hadrian nigdy do tej pory nie odwiedzał Rzymu i chociaż wyraził zgodę na elekcję, ociągał się z przyjazdem do Wiecznego Miasta, gdyż otrzymał wieści, że rzymianie byli oburzeni wyborem „cudzoziemca”, i to pochodzącego „z najpodlejszej nacji flandryjskiej”. Koronacja odbyła się dopiero 31 sierpnia 1522 r. Nie stało życia, aby przeprowadzić, jak sobie tego bardzo życzył, reformę obyczajów kurii rzymskiej. Kazał jednak zamknąć słynny Belweder watykański, miejsce zabaw i festynów świty papieskiej. Planował poczynienie kroków pojednawczych na arenie międzynarodowej i szukał porozumienia z przedstawicielami reformacji. Hadrian, który przyjmując godność papieską nie zmienił swego imienia zmarł 14 września 1523 roku. Był ostatnim aż do czasów Jana Pawła II papieżem, który nie pochodził z Włoch.

217. KLEMENS VII 1523-1534. Giulio de' Medici urodził się w 1475 roku. Jako nieślubny syn Giuliana Medici, brata Wawrzyńca. Hadrian VI mianował go arcybiskupem Florencji i kardynałem. Po dwumiesięcznych sporach kardynałowie wybrali go na następcę św. Piotra. Jego 12 lat trwający pontyfikat był pasmem nieustannych klęsk i niepowodzeń. Nie mając żadnych uzdolnień dyplomatycznych, wdał się w układy z Francją, Wenecją i Mediolanem przeciw wzrastającej potędze Habsburgów. Armia Karola V okazała się silniejsza. Oddziały niemieckie wdarły się do Rzymu i dokonały największego zniszczenia, jakie miasto przeżyło od czasów najazdów barbarzyńskich. Zrujnowanie stolicy chrześcijaństwa, znane z historii jako „Sacco di Roma” zamknęło definitywnie erę renesansowego papieżstwa. Klemens VII przetrwał oblężenie, chroniąc się za grubymi murami Zamku Anioła. Po siedmiu miesiącach uznał dominację hiszpańsko-niemiecką na Półwyspie Apenińskim, a w 1530 roku przyznał Karolowi V koronę cesarską. By nie zrazić sobie całkowicie Francuzów, Klemens skłonił swą siostrzenicę, Katarzynę Medycejską, do zawarcia małżeństwa z synem Franciszka I, Henrykiem II. Z tego małżeństwa urodził się Henryk Walezy, król Polski. W ostatnich latach doszło do rozłamu między Kościołem angielskim a rzymskim. Przyczyną był nie tylko zatarg między Klemensem VII i Henrykiem VIII, obdarzonym przez Leona X tytułem „bardzo katolickiego króla” Anglii. Henryk żądał unieważnienia swego małżeństwa ze szwagierką Katarzyną Aragońską, czego papież wbrew początkowym obietnicom, odmówił. Odstąpienie Kościoła angielskiego od papieżstwa miało jednak głębsze źródła zarówno w tradycjach chrześcijaństwa na Wyspach Brytyjskich, jak i w nadmiernym fiskalizmie i autokratyzmie papieżstwa. Zmarły 25 września 1534 roku Klemens VII został pochowany w kościele Matki Boskiej sopra Minerva. Zdziesiątkowana klęską ludność Rzymu nie oplakiwała go.

OKRES VIII

Papieże w dobie reformacji i Oświecenia (1534-1775)

218. PAWEŁ III 1534-1549. Aleksandro Farnese urodził się w 1468 roku w Canino. Uczęszczał na wykłady humanisty Pomponiusza Laetusa. W wieku 25 lat, nie mając święceń duchownych, został mianowany przez papieża Aleksandra VI kardynałem kościoła św. Kosmy i św. Damiana i biskupem trzech innych diecezji. Karierę zawdzięczał siostrze, Julii Farnese, która była kochanką papieża Borgii. Juliusz II obdarzył go czwartym, a Klemens VII piątym biskupstwem. Kardynał Farnese spłodził czworo dzieci, 3 synów legitymowanych później przez kurię papieską i córkę Konstancję, którą wydał za księcia Sforzę z Mediolanu. W wieku 45 lat kardynał Farnese przyjął święcenia kapłańskie i zajął się zagadnieniami politycznymi. Konklawe, które wybrało go na papieża, doceniło jego zdolności dyplomatyczne. Kardynałowie liczyli na człowieka, który zdoła zręcznie manewrować między Francją i Habsburgami. Początki jego pontyfikatu nie wskazywały, by zanosilo się na reformę zwyczajów kurii papieskiej. Nepotyzm w dalszym ciągu święcił triumfy. Paweł III mianował trzech swoich wnuków kardynałami (dwóch z nich było niepełnoletnich), a synowi Pierluigiemu powierzył stanowisko gonfaloniera Kościoła (chorążego Kościoła). Dołożył wielu starań, by odbudować zniszczony gród Piotrowy. Zgodnie z oczekiwaniami wyborców ostrożne zabiegi dyplomatyczne doprowadziły do kilkuletniej ugody między Francją a cesarstwem, lecz starania o zorganizowanie krucjaty przeciw Turkom zakończyły się niepowodzeniem. Niewątpliwą zasługą papieża było mianowanie kardynałami – oprócz swych nepotów – wielu wybitnych mężów stanu, zdecydowanych przeprowadzić reformę Kościoła. Byli to między innymi: Kacper Contarini, weneccjanin, człowiek o nieposzlakowanej uczciwości, Reginald Pole z Anglii, Gian Pietro Carafa, założyciel zakonu teatynów. Stworzyli oni z woli papieża program reform, który stał się podstawą do zwołania w 1545 roku nowego soboru w Trydencie (XIX sobór powszechny). W 1542 roku Paweł III postanowił wykorzystać doświadczenia hiszpańskiej inkwizycji i ustanowił w Rzymie **najwyższy trybunał apostolski, zwany Świętym Oficjum**. Został on upoważniony do prowadzenia procesów przeciw heretykom na całym świecie, z prawem skazywania ich na więzienie, konfiskatę dóbr lub śmierć. Wielu starań dołożył papież, by odnowić życie zakonne i wzbudzić w nim nowe inicjatywy. Bullą *Regimini militantis Ecclesiae* zatwierdził Towarzystwo Jezusowe, założone przez Ignacego Loyolę. Wkrótce jezuita stali się główną podporą papieża w dziele reformy kościelnej. W ostatnich latach pontyfikatu stosunki papieża z cesarzem pogorszyły się. Papież nie pochwalał ugodowej polityki Karola V wobec protestantów i uważał cesarza za odpowiedzialnego za zabójstwo papieskiego syna Pierluigiego Carafy. Intrygi dworów królewskich Francji i Niemiec utrudniały przebieg soboru, który papież kazał przenieść do Bolonii, by następnie 13 września 1549 roku zawiesić jego obrady. Dwa miesiące później Paweł III zmarł. Był ostatnim papieżem humanistą. Za jego pontyfikatu Michał Anioł wykończył swój wspaniały fresk *Sąd Ostateczny* zdobiący Kaplicę Sykstyńską. Pawłowi III ofiarował swe wiekopomne dzieło *De revolutionibus* Mikołaj Kopernik. Papież popierał rozwój wszelkich nauk, ale najbardziej ufał astronomom, z którymi konsultował się przed podjęciem każdej ważniejszej decyzji. Przed śmiercią wyznał, iż największym jego błędem było faworyzowanie własnej rodziny.

219. JULIUSZ III 1550-1555. Gian Maria Ciocchi del Monte urodził się 10 września 1487 roku w Rzymie. Paweł III mianował go kardynałem kościoła San Vitale i pierwszym

przewodniczącym obrad soboru trydenckiego. Początki jego pontyfikatu nie zapowiadały nadejścia czasu reform. Juliusz III wznowił tradycję zabaw i karnawałów rzymskich, mianował kardynałami nie tylko krewnych, ale nawet niezbyt rozgarniętego dozorcę małą, które papieże hodowali w swych ogrodach. (Był nim, adoptowany przez rodzinę del Monte, kardynał Innocenty). W 1551 roku Juliusz III kazał jednak wznowić obrady soboru trydenckiego. Próby papieża, by przywrócić w Anglii katolicyzm, nie powiodły się. W 1551 roku kapelmistrzem dworu papieskiego został Giovanni Pierluigi Palestrina (1525-1594), najwybitniejszy przedstawiciel renesansowej polifonii.

220. MARCELI II 1555. Marcello Cervini urodził się w 1501 roku w Montepulciano. Studiował na uniwersytecie w Sienie. Był wszechstronnie wykształcony. Podziwiano jego wiedzę i znajomość wszystkich dziedzin nauki, od hodowli drzew i sztuki rytmownictwa począwszy aż do astronomii, matematyki i architektury, co szczególnie wprawiało w zachwyt Michała Anioła. Był wychowawcą nepotów Pawła III. Mianowany kardynałem kościoła Santa Croce in Gerusalemme brał udział w soborze trydenckim. Po wyborze na papieża zakazał urządzania uroczystości i festynów. Krewnym nie wolno było przyjeżdżać do Rzymu. Zmarł w miesiąc po swoim wyborze. Palestrina skomponował słynną mszę wykonaną na jego pogrzebie.

221. PAWEŁ IV 1555-1559. Gian Pietro Carafa urodził się 28 czerwca 1476 roku w Neapolu. Po ukończonych studiach teologicznych wstąpił do służby na dwór papieski. Juliusz II mianował go biskupem Chieti. Leon X wysłał Carafę w charakterze legata do Anglii. W 1515 roku został nuncjuszem apostolskim na dworze hiszpańskim. Wrócił do Rzymu wraz z Hadrianem VI. W 1524 roku zrezygnował z biskupstwa i wraz z Kajetanem z Tienne założył zakon teatynów, którego celem było odnowienie ducha religijnego wśród duchowieństwa. W 1536 roku został mianowany kardynałem i przewodniczącym Świętego Oficjum. Na tronie papieskim zasiadł mając 79 lat. Był w dalszym ciągu pełen energii. Cztery lata jego pontyfikatu przeszły do historii jako przykład skrajnego integryzmu i absolutyzmu. Jego doradcami byli teatyni i jezuiti. Niezlomny obrońca chrześcijańskiej moralności nie omieszkiał jednak faworyzować własnych nepotów. Jego bratanek Carlo Farnese, słynny zawadiaka, otrzymał kapelusze kardynalski i wysoką godność zastępcy papieża. W polityce zagranicznej papież przeciwstawiał się cesarzowi Karolowi V i nie uznał pokoju zawartego z protestantami w Augsburgu. Podobnie wystąpił przeciw następcy Karola na tronie hiszpańskim, Filipowi II, wzywając na pomoc nie tylko Francję, ale nawet protestantów i Turków. Gdy wojska hiszpańskie zbliżyły się do Rzymu, Paweł IV przestraszył się i poprosił o pokój, rezygnując z sojuszu z Francją. W Rzymie przeprowadzał ściśle zarządzenia reformatorskie, stosując terror i nadzór policyjny. Wygnano ze Świętego Miasta 113 biskupów, którzy opuścili bezprawnie swe diecezje, wyłowiono ze wszystkich domów i zaułków Rzymu setki mnichów wałęsających się poza macierzystymi klasztorami. Przepędzono również wszystkie prostytutki, ich sutenerów, komediantów i błaznów. **Ludność żydowska została zamknięta w getcie.** Nie oszczędzono kardynałów oskarżonych o niemoralność lub knowanie spisków. W ostatnich miesiącach życia Paweł IV skazał na wygnanie nawet własnych nepotów, skoro gorszący ich tryb życia został papieżowi udowodniony. Zmarł w chwili, gdy stojąc przemawiał do swego otoczenia i zachęcał współpracowników do walki z herezją. Po śmierci papieża lud rzymski zniszczył jego posagi i podpalił budynek Świętego Oficjum. W 1558 roku Paweł IV wprowadził Święto Katedry św. Piotra, które miało przypomnieć rolę i miejsce papieżstwa w Kościele katolickim.

222. PIUS IV 1559-1565. Giovanni Angelo de' Medici. Pochodził z bocznej, zubożałej linii rodziny Medyceuszów. Urodził się 31 marca 1499 roku w Mediolanie. Był synem notariusza. Poświęcił się naukom medycznym i prawniczym. Studiował na uniwersytetach w Pawii i Mediolanie. Paweł III przyjął go na służbę do kurii papieskiej. Miał czworo nieślubnych dzieci. Paweł III mianował go arcybiskupem Raguzy (Sycylia), a w 1549 roku

kardynałem. Uchodził za człowieka światowego, pogodnego ducha i pełnego radości życia. Kontrast, dzielił go od nieprzystępnego Pawła IV, rzucał się w oczy i najbardziej przyczynił się do jego wyboru. Choć dobrotliwy z natury, Pius IV potraktował z niezwykłą surowością nepotów swego poprzednika. Najmłodszego, kardynała Alfonso, skazał na wygnanie, drugiego, Jana, ścięto na szafocie, a najstarszego, kardynała Carlo, który na konklawe głosował na Piusa, uduszono w więzieniu na Zamku Anioła. W tym samym czasie Pius IV rozdał potomstwu swych trzech siostr kapelusze kardynalskie, a własnym dzieciom zapewnił intratne beneficje. Najznakomitszym z kardynałów nepotów okazał się Karol Boromeusz (1538-1584), późniejszy biskup Mediolanu, gorliwy realizator postanowień soboru trydenckiego, założyciel pierwszych seminariów duchownych. Karol został kanonizowany w 1610 roku. Pius IV doprowadził do ostatecznego zakończenia obrad soborowych. Uchwały podjęte na soborze w niczym nie ograniczały władzy papieża, powierzając jego trosce realizację reformy. Idee koncyliaryzmu, tezy o wyższości soboru nad papieżem zostały na długi okres usunięte w cień. Potępiono nauki Lutra i Kalwina, sformułowano główne zasady doktryny katolickiej o sakramentach, o łasce, o roli Kościoła w zbawieniu człowieka od grzechu. Podjęto wiele decyzji o charakterze dyscyplinarnym. Sobór w Trydencie zakończył swe obrady 4 grudnia 1563 roku. Należy zaznaczyć, że papież nie brał udziału w żadnej z 25 sesji soboru. 26 stycznia 1564 roku Pius IV podpisał dekrety soborowe i przystąpił niezwłocznie do ich realizacji. Przygotowano do druku katechizm trydencki, podstawowy podręcznik wiary katolickiej przeznaczony dla niższego duchowieństwa. Sformułowano również tekst przysięgi, którą obowiązany był złożyć każdy kapłan przed objęciem stanowiska kościelnego. Powstała Kongregacja Soboru, której zadaniem było czuwanie nad realizacją postanowień podjętych w Trydencie. W 1564 roku ukazał się poprawiony i uzupełniony *Indeks ksiąg zakazanych*. W rozpętanych wówczas w Europie wojnach religijnych papież nie interweniował.

223. PIUS V 1566-1572. Antonio Michele Ghislieri urodził się 17 stycznia 1504 roku w Bosco koło Aleksandrii w ubogiej rodzinie. W wieku 14 lat wstąpił do zakonu dominikanów. Po ukończeniu studiów pełnił funkcje inkwizytora w północnej Italii, a później w Rzymie. Paweł IV mianował go biskupem Nepi, a w 1557 roku kardynałem kościoła Matki Boskiej sopra Minerva. Wybrany na papieża pozostał człowiekiem surowym, ascetą, wymagającym od siebie i od innych wielu wyrzeczeń. Powiadano, że chciał zamienić cały Rzym w jeden wielki klasztor. Inkwizycja z całą bezwzględnością egzekwowała postanowienia soborowe, przepędzając biskupów karierowiczów, wałęsających się mnichów i opieszłych proboszczów. Pius V nigdy nie łagodził wyroków sądów kościelnych. **Pozwalał na tortury i ciężkie kary, jak wyrwanie języków lub skazanie na galery.** Faworyzował tylko jednego nepota, ale narzucił mu ascetyczny tryb życia. Trudniej przychodziło papieżowi, przeprowadzić reformę w innych krajach, zwłaszcza, że wojny religijne nie sprzyjały kontreformacyjnej polityce papieskiej. Największym sukcesem Piusa V było zmontowanie Świętej Ligi antytureckiej, której katolicka armada, składająca się ze sprzymierzonych okrętów weneckich i hiszpańskich, rozbiła pod Lepanto flotę sułtana Selima (7 października 1571 r.). Wkrótce po tym zwycięstwie papież zmarł. Został kanonizowany przez Klemensa XI w 1712 roku. W 1567 roku Pius V ogłosił Tomasza z Akwinu doktorem Kościoła katolickiego. W 1570 roku ukazało się pierwsze wydanie wszystkich dzieł tego teologa (17 tomów).

224. GRZEGORZ XIII 1572-1585. Ugo Boncompagni urodził się 1 stycznia 1502 roku w Bolonii. Pochodził z możnej rodziny szlacheckiej. Studiował prawo na uniwersytecie bolońskim, a następnie jako biegły doktor prawa był doradcą wielu biskupów w Rzymie i Trydencie. W 1565 roku został mianowany kardynałem kościoła św. Sykstusa i wysłany z misją dyplomatyczną do Madrytu. W okresie pontyfikatu Piusa IV nie pochwałał zbyt ostrych, jego zdaniem, wyroków papieskich. Miał jednego nieślubnego syna, Giacomo,

którego po otrzymaniu tiary papieskiej nie mógł nadmiernie faworyzować w nowym klimacie reformy trydenckiej. Władzę nad papieżem mieli jezuita, teatyni i ich zwolennicy. Udało się jednak Grzegorzowi XIII mianować kardynałami dwóch bratanków, lecz ich wpływ w kurii rzymskiej był ograniczony. Rodzony brat papieża, który wybrał się z Bolonii do Rzymu, aby pozdrowić Grzegorza, dostał rozkaz zawrócenia z drogi. Kronikarze podkreślają, że papież, na wzór Piusa V, prowadził życie pobożne i że nawet w pierwszych latach pontyfikatu każdego tygodnia odprawiał trzykrotnie mszę: w okresie Renesansu widok papieża odprawiającego mszę poza dniami wielkich uroczystości był niezmiernie rzadki. W Rzymie dzieło reformy kontynuowali członkowie nowych zakonów, powołanych do ożywienia życia religijnego i głoszenia zasad chrześcijaństwa w duchu zaleceń soboru trydenckiego. Dużym wzięciem cieszyło się „Oratorium”, pobożna fundacja Filipa Nereusza (1513-1593), oraz działalność naukowa jezuita Roberta Bellarmina (1542-1621), uznanego w 1930 roku za świętego, a w 1931 roku za doktora Kościoła. Z inicjatywy papieża powstały w Rzymie dwie uczelnie, kolegium nazwane później Uniwersytetem Gregoriańskim oraz Kolegium Germańskie, przeznaczone dla pochodzącego z wyższych sfer duchowieństwa niemieckiego, które miało uzdrowić moralność kleru w Rzeszy Niemieckiej. Utworzono również Kolegium Greckie, kształcające duchownych kierowanych do działalności duszpasterskiej na terenach znajdujących się pod wpływami Kościoła prawosławnego. Wydarzeniem wielkiej doniosłości była reforma kalendarza, likwidująca dwutygodniowe opóźnienie kalendarza juliańskiego w stosunku do roku słonecznego. Wprowadzono tak zwane lata przestępne, w których miesiąc luty liczy 29 dni. Grzegorz XIII pilnie śledził przebieg walki z reformacją. Na wieść o krwawej rzezi, jaka za zgodą Katarzyny Medycejskiej sprawiono hugenotom w noc św. Bartłomieja (23 na 24 sierpnia 1572 r.), papież kazał odśpiewać *Te Deum*. Był to okres niezwykle intensywnego rozwoju dyplomacji papieskiej. Legaci papiescy działali na dworach Francji, Hiszpanii, Portugalii, księstw niemieckich, Szwecji i Polski, by wstrzymać za wszelką cenę postępy reformacji. Nigdzie jednak sytuacja religijna nie sprzyjała poczynaniom kontrreformacyjnym. Protestantyzm utrwał się w wielu krajach. Papież był nawet gotów popierać tajny spisek, w którym zamierzano zgładzić królową Anglii, Elżbietę. Katolicy historycy twierdzą, iż podobny spisek planowała Elżbieta przeciw papieżowi. Walki religijne miały charakter bezpardonowy. Za czasów Grzegorza XIII rozwinęła się działalność misyjna na zdobytych przez Hiszpanię i Portugalię obszarach zamorskich. Tu również energiczną działalność prowadzili jezuita. W 1575 roku rozpoczęto budowę pałacu na Kwirynale. W XVII i XVIII wieku służył on za rezydencję papieżom, którzy uważali pobyt w wilgotnych murach Watykanu za niezdrowy. Grzegorz XIII zmarł w wieku 84 lat.

225. SYKSTUS V 1585-1590. Felice Peretti urodził się 13 grudnia 1521 roku w Grottamare w ubogiej rodzinie. Wstąpił do zakonu franciszkanów, gdzie odznaczył się jako dobry kaznodzieja i propagator kontrreformacyjnych haseł trydenckich. Paweł IV powierzył mu funkcję inkwizytora w Wenecji, a Pius V mianował go generałem zakonu i biskupem kardynałem kościoła św. Agaty dei Goti. W okresie pontyfikatu Grzegorza XIII był bezczynny, gdyż papież nie znosił obecności kardynała Felice, który wówczas zmienił nazwisko Peretti na Montalto. Od pierwszych miesięcy swego pontyfikatu Sykstus V postanowił rozprawić się z plagą bandytyzmu, która już od czasów jego poprzednika panoszyła się bezkarnie w Rzymie i na prowadzących doń drogach. Zastosował surowe kary, **kazał ścinać pojmanym rozbójnikom głowy i wystawiać je na widok publiczny na moście**, który prowadził do Zamku Anioła. Flota papieska odpędziła piratów zagrażających dowozowi żywności dla mieszkańców Rzymu. W 1588 roku zreorganizował kurie rzymską, której główne urzędy (kongregacje) przetrwały do dzisiejszych czasów. Kazał osuszyć Błota Pontyjskie, dzięki czemu oczyszczono powietrze z wyziewów powodujących malarię. Zapobiegliwość Sykstusa przyczyniła się do powiększenia zasobów skarbcza papieskiego. Mniej szczęśliwe były jego zabiegi dyplomatyczne. Niełatwo przyszło mu utrzymać

stanowisko neutralne między Francją a Hiszpanią. Nadzieja, że potęga armady hiszpańskiej złamie protestancką Anglię, prysła w 1588 roku wraz z zatonięciem okrętów Filipa II w kanale La Manche. Mecenat Sykstusa V upiększył Wieczne Miasto nowymi budynkami, uporządkowano ulice i place. Przed głównymi bazylikami papież kazał ustawić obeliski, które jeszcze za czasów rzymskich zostały sprowadzone z Egiptu i leżały porzucone wśród ruin pałaców cesarskich. Papież opiekował się osobiście twórczością włoskiego poety Torquata Tassa (1544-1595), autora eposu *Jerozolima wyzwolona*. Grób Sykstusa znajduje się w odnowionej przez papieża kaplicy w bazylice Santa Maria Maggiore.

226. URBAN VII 1590. Giambattista Castagna urodził się 4 sierpnia 1521 roku w Rzymie. Był kardynałem kościoła San Marcello i nuncjuszem w Hiszpanii. Zmarł 14 dni po wyborze na papieża. W tym okresie rozpowszechniano słynne proroctwa Malachiasza o papieżach (patrz-wstęp).

227. GRZEGORZ XIV 1590-1591. Niccolo Sfondrati urodził się w 1535 roku w Mediolanie. Studiował prawo i był przyjacielem Karola Boromeusza i Filipa Nereusza, których działalność kontrreformacyjna była powszechnie znana. Był człowiekiem cichym i chorowitym. Mianowany kardynałem z polecenia Karola Boromeusza, zamieszkał w Rzymie, z dala od kurii. Na konklawe jego kandydaturę wysunięto z inicjatywy dworu hiszpańskiego. Po koronacji popierał antyfrancuską politykę Filipa II. Po 10 miesiącach pontyfikatu papież zmarł.

228. INNOCENTY IX 1591. Gian Antonio Facchinetti był jednym z najstarszych kardynałów uczestniczących w konklawe, które go wybrało. Pochodził z Bolonii i był znanym ze swych sympatii dla polityki hiszpańskiej. Zmarł po 2 miesiącach pontyfikatu.

229. KLEMENS VIII 1592-1605. Ippolito Aldobrandini. Urodził się 24 lutego 1536 roku w Fano koło Florencji. Ukończył studia prawnicze. W 1585 roku został mianowany kardynałem kościoła św. Pankracego i spełniał funkcję legata papieskiego w Polsce, gdzie popierał kandydaturę Habsburgów po śmierci Stefana Batorego. Jako kardynał potępiał ostro praktykę nepotyzmu, jako papież udzielił kapeluszy kardynalskich czterem swoim krewnym. Najważniejszym z nich był Piotr Aldobrandini, który otrzymał purpurę mając 22 lata i zastępował papieża we wszystkich ważniejszych kwestiach. Papież i jego nepot współzardzili zarówno w sprawach politycznych, jak i religijnych. Rozluźniały się związki z Hiszpanią, a Stolica Apostolska ponownie zbliżyła się do Francji. Zabiegi papieskie pozwoliły na rozszerzenie terytorium Państwa Kościelnego, do którego przyłączono księstwo Ferrary. W dziedzinie religijnej panowała inkwizycja, tępiąc każdy objaw postępowej myśli i rozwój swobodnej, nie kierowanej teologią nauki. W 1600 roku **został spalony na stosie wybitny filozof włoski Giordano Bruno (urodzony w 1548 r.)**. W 1596 roku zawarto w Polsce unieję brzeską, namiastkę zjednoczenia obu gałęzi chrześcijaństwa, wschodniego i zachodniego. Nie spełniła ona nadziei, jaką pokładał papież, licząc na nawrócenie całej Rusi. W dziedzinie doktrynalnej papież usiłował bezskutecznie rozstrzygnąć polemikę teologów, jezuitów i dominikanów, rozprawiających o zasięgu wpływu łaski bożej na wolę człowieka grzesznego i zbawionego. Po długich dyskusjach i kontrowersjach papież, którego wiedza teologiczna była ograniczona, postanowił nie ogłaszać wiążącej decyzji. Sprawa pozostała otwarta. W 1600 roku Klemens VIII zainaugurował z olbrzymią pompą Rok Jubileuszowy, na który przybyło ponoć blisko 3 miliony pątników. Był to jubileusz „pełen zbytków i zabaw” – jak notowali ówcześni kronikarze.

230. LEON XI 1605. Alessandro de' Medici. Czwarty papież o tym nazwisku urodził się we Florencji w 1535 roku. Był siostrzeńcem Leona X. Mianowany biskupem Pistoii, a następnie arcybiskupem Florencji, otrzymał w 1538 roku od Grzegorza XIII kapelusze kardynalski. Zmarł po 23 dniach pontyfikatu.

231. PAWEŁ V 1605-1621. Camillo Borghese. Rodzina Borghese pochodziła ze Sieny, ale przeniosła się do Rzymu. Tu 17 września 1552 roku urodził się Camillo. Studiował prawo i jako duchowny wstąpił do służby papieskiej. Klemens VIII wysłał go z misją dyplomatyczną do Filipa II. Gdy powrócił, otrzymał purpurę kardynalską, biskupstwo Jesi i został mianowany wikariuszem Rzymu. Po wstąpieniu na tron Paweł V mianował swego 27-letniego siostrzeńca kardynałem, nepotem i zmienił jego nazwisko Caffarelli na Borghese. Kariera rodu Borghese była zapewniona. W pierwszych latach rządów papieskich wybuchł konflikt o charakterze prestiżowym między Stolicą Apostolską a Republiką Wenecką. Sytuacja się zaogniła i papież obłożył miasto interdyktem. Interwencja francuskiego króla Henryka IV złagodziła spór. Był to ostatni przypadek ogłoszenia papieskiego interdyktu wobec suwerennego państwa. W tym czasie nastąpiło również zbliżenie papiestwa do Francji, której dominująca rola w całej Europie zaznaczała się coraz silniej. **Mniej szczęśliwe były interwencje Pawła V w protestanckiej Anglii, których skutkiem było pogorszenie się sytuacji katolików, zwłaszcza w Irlandii. W 1616 roku dekret papieskiej Kongregacji Indeksu potępił dzieło Mikołaja Kopernika 35 1520). De revolutionibus.** Z inicjatywy papieża podjęto również proces inkwizycyjny przeciw Galileuszowi (Galileo Galilei, 1564-1642), najwybitniejszemu fizykowi i astronomowi tego okresu, propagatorowi dzieł Kopernika. Zakazano między innymi głosić tezę, iż „Słońce nie porusza się dokoła Ziemi, a Ziemia nie jest centrum wszechświata”. Za czasów Pawła V rozwinęły się misje: kapucynów w królestwie Kongo, jezuitów w Paragwaju.

232. GRZEGORZ XV 1621-1623. Alessandro Ludovisi urodził się 9 stycznia 1554 roku w szlacheckiej rodzinie mieszkającej w Bolonii. Ukończył studia prawnicze, przyjął święcenia duchowne i wstąpił do służby papieskiej w kurii rzymskiej. W 1612 roku mianowany arcybiskupem Bolonii, dwa lata później otrzymał kapelusze kardynalski. Był czynnym propagatorem kontrreformacji. Nie zrezygnował jednak z papieskiego przywileju faworyzowania swego nepota, 25-letniego Ludovica Ludovisi, którego mianował kardynałem. Z nominacji papieskiej kardynałem we Francji został Armand de Richelieu, twórca absolutyzmu monarchii francuskiej. Grzegorz XV zmarł po dwóch latach bezbarwnego pontyfikatu. Z inicjatywy papieża powstała w 1622 roku Kongregacja Propagandy Wiary, której podlegały wszystkie misje katolickie.

233. URBAN VIII 1623-1644. Maffeo Barberini urodził się 5 kwietnia 1568 roku we Florencji w rodzinie szlacheckiej. Ukończył studia prawnicze, następnie pełnił funkcję nuncjusza apostolskiego w Paryżu. W 1606 roku otrzymał purpurę kardynalską i biskupstwo Spoleto. Po wstąpieniu na tron Piotrowy jego bezgraniczny nepotyzm zaskoczył wszystkich. Rodzina Barberinich została obdarzona godnościami kardynalskimi i najbardziej intratnymi dochodami Państwa Kościelnego. Zdawało się, że powracają czasy papieży Renesansu. W 1625 roku zorganizowany ponownie Rok Jubileuszowy miał świadczyć o potędze papieskiej. Na procesjach prowadzących rzesze dygnitarzy kościelnych od bazyliki do bazyliki rozrzucano wśród gawiedzi złote monety, a wieczorami tryskały fontanny w świetle sztucznych ogni. Pontyfikat Urbana VIII przypadł na okres wojny trzydziestoletniej, która ponownie wykrwawiła kontynent europejski. Wpływ dyplomacji papieskiej na przebieg konfliktów był minimalny. Mało kto liczył się wówczas ze świecką władzą biskupa Rzymu. Jego autorytet moralny również był przedmiotem ogólnej krytyki. Za czasów Urbana VIII zbudowano letnią rezydencję papieską w Castel Gandolfo.

234. INNOCENTY X 1644-1655. Gianbattista Pamfili urodził się 7 lutego 1574 roku w Rzymie w rodzinie spokrewnionej z rodem Borgiów. Studiował prawo i pracował na różnych stanowiskach kurii rzymskiej. Urban VIII mianował go nuncjuszem we Francji, a następnie w Hiszpanii. W 1629 roku otrzymał godność kardynała kościoła św. Euzebiusza. Innocenty X rządził wspólnie ze swym nepotem, Kamilem Pamfilim, mianowanym kardynałem wkrótce po papieskiej koronacji jego wuja. Dużą rolę na dworze papieskim odgrywała szwagierka

papieża, donna Olimpia Maidalchini, matka kardynała nepota. Zwana powszechnie „papieżycą”, rozstrzygała o ważniejszych sprawach polityki Stolicy Apostolskiej. W 1648 roku papież potępił zawarcie pokoju westfalskiego, który zakończył wojnę trzydziestoletnią. W dziedzinie doktrynalnej słynny był dekret Innocentego X potępiający jansenizm, kierunek religijny, który rozwijał się wówczas we Francji. Celem rozszerzenia terytorium Państwa Kościelnego Innocenty X podjął wyprawę wojenną przeciw małemu księstwu Castro, które należało do rodziny Farnese. **Miasto zostało zdobyte, domy i kościoły zniszczone, a ziemia przyłączona do dóbr kościelnych.**

235. ALEKSANDER VII 1655-1667. Fabio Chigi, urodzony 13 lutego 1599 roku, pochodził ze znanej rodziny bankierów. Wszelkoniemnie wykształcony młody Chigi po otrzymaniu święceń kapłańskich wstąpił do służby papieskiej. Trzydzieści lat pełnił funkcję nuncjusza w Kolonii. W 1651 roku otrzymał godność kardynalską. Wbrew opozycji dworu francuskiego został po trwającym siedem miesięcy konklawe wybrany na papieża. Jego nepotyzm był bardziej umiarkowany, gdyż ród Chigi i tak rozporządzał dużą fortuną. Stosunki z Francją pogorszyły się. Aleksander, podobnie jak jego poprzednik, potępił tezy rygorysty jansenicznego. Dzięki mecenatowi papieskiemu w Rzymie święciła triumfy kościelna architektura barokowa. Powstała w tym czasie na placu przed bazyliką Piotrową piękna kolumnada, dzieło architekta włoskiego, Giovanniego Lorenza Berniniego (1598-1680). „Aleksander jest papieżem tylko z nazwy – pisał Giacomo Quirini, jego osobisty sekretarz – sprawy urzędowe odsuwa od siebie i myśli tylko, by żyć w niczym niezamąconym spokoju ducha”.

236. KLEMENS IX 1667-1669. Giulio Rospigliosi urodził się 28 stycznia 1600 roku w Pistoii. Studiował filozofię i teologię na uniwersytecie w Pizie. W 1644 roku był nuncjuszem w Hiszpanii. W 1657 roku mianowany kardynałem kościoła San Sisto. Kierował utworzoną za czasów Urbana VII Kongregacją do Spraw Państwa. Była to funkcja odpowiadająca zadaniom późniejszego sekretarza stanu. Pod naciskiem Francji konklawe wybrało go na papieża. Jego nepotyzm był powściągliwy, a krewni nie uczestniczyli w rządach papieskich. W dalszym ciągu jednak nie tyle papież, co kuria watykańska rządziła Kościołem i jego polityką. Kierowali nią głównie przedstawiciele włoskich rodów arystokratycznych, którzy swą karierę zawdzięczali nepotyzmowi poprzednich papieży. Klemens IX był gorliwym miłośnikiem muzyki operowej i przyczynił się do zbudowania teatru muzycznego na miejscu dawnego więzienia miejskiego. Przed samą śmiercią papież dowiedział się o utracie Kandii (dziś Iraklion), ostatniego bastionu chrześcijaństwa na Krecie, zajętego przez Turków. Flota papieska wysłana pod wodzą nepota Vincenza Rospigliosi poniosła klęskę (6 września 1669)

237. KLEMENS X 1670-1676. Emilio Altieri. Urodził się w 1590 roku. Był nuncjuszem w Polsce, a następnie biskupem Camerino. W późnym wieku został mianowany kardynałem. 80-letni papież adoptował bratanka Paluzza, nadając mu nazwisko Altieri i mianując go kardynałem nepotem. Palizzo - Altieri nie omieszkał wzbogacić własnej rodziny. 11 listopada 1673 roku hetman Jan Sobieski pokonał Turków pod Chocimem. Dyplomacja papieska była skłonna poprzeć Sobieskiego w walce z Turcją, ale pod warunkiem, że zachowane będą interesy Habsburgów. Zwycięstwo kontrreformacji w Polsce miało podbudować rolę „przedmurza chrześcijaństwa”, jaką wyznaczyło jej papieństwo kosztem interesów państwowych i narodowych.

238. INNOCENTY XI 1676-1689. Benedetto Odescalchi urodził się 19 maja 1611 roku w Como. Pragnął być wojskowym, ale studiował prawo, był uczniem jezuitów; karierę duchowną zawdzięczał rodzinie Barberinich, nepotów Urbana VIII. Jako biskup Novary (północne Włochy) Odescalchi wyróżnił się działalnością charytatywną, osobiście udzielając pomocy ludności nękanej klęskami powodzi i dżumy. Był kapłanem surowych obyczajów, skłonny do rygorysty moralnego. Kapelusze kardynalski otrzymał z rąk Innocentego X mając niespełna 33 lata, ale zawsze stronił od dworu papieskiego. Mimo silnej opozycji

ambasadora francuskiego konklawe z 1676 roku wybrało go na papieża licząc, że jego stanowczość i autorytet moralny przywrócić znaczenie Stolicy Apostolskiej na arenie międzynarodowej. Innocenty XI rozpoczął swe rządy od reformy stosunków kościelnych we własnym państwie. Zniósł praktykę nepotyzmu (wznowioną w okresie jego następców), poddał kontroli dochody kurialistów, skasował wszelkiego rodzaju synekury. W mieście zakazał uprawiania hazardu, a kobietom noszenia sukien z głęboko wyciętymi dekoltami. W dziedzinie polityki międzynarodowej doszło do poważnych sporów między energicznym papieżem a zazdrosnym o swą absolutną władzę monarchą Francji Ludwikiem XIV. Papież potępił dążenia kleru francuskiego do afirmacji swojej autonomii i dyscyplinarnej niezależności od Rzymu (tzw. doktryna swobód Kościoła gallikańskiego). Wobec okazywanego poparcia Ludwika dla duchowieństwa francuskiego Innocenty XI odmówił zatwierdzenia jurysdykcji mianowanym przez króla biskupom. 35 diecezji francuskich zostało pozbawionych swych rządców. Antyfrancuska polityka papieska doszła do głosu przy montowaniu nowej wyprawy przeciw Turkom, którzy zagrażali bezpośrednio stolicy Austrii. Zwycięstwo odniesione nad potęgą otomańską przez króla Polski Jana Sobieskiego pod Wiedniem (1678 r.) zostało uznane w Rzymie za triumf katolicyzmu reprezentowanego przez te państwa, które wiernie podporządkowują się sakralnemu autorytetowi następcy św. Piotra. Aby uczcić to zwycięstwo, Innocenty XI ustanowił Święto Imienia Maryi, obchodzone 12 września. Interwencje Innocentego XI w sprawę Anglii nie uchroniły gorliwego katolika króla Jakuba II przed klęską. W 1688 roku zakończyło się panowanie Stuartów i załamały się nadzieje na pojednanie Kościoła angielskiego z papieżem. Innocenty XI był zapobiegliwym administratorem, uzdrowił finanse Państwa Kościelnego, ale nie okazał się hojnym mecenasem sztuki. Zmarł mając opinię świętego. Jego proces beatyfikacyjny, przez długi okres hamowany przez opozycję Francji, zakończył się dopiero w 1956 roku.

239. ALEKSANDER VIII 1689-1691. Pietro Ottoboni urodził się 22 kwietnia 1610 roku w Wenecji. Ukończył studia prawnicze. W 1652 roku został kardynałem i biskupem Brescii. Wybrany na papieża Aleksander VIII przywrócił praktykę nepotyzmu, mianując kardynałami dwóch Ottobonich, Marka i Piotra. 22-letni kardynał Piotr Ottoboni był znanym protektorem życia teatralnego. Za pontyfikatu Aleksandra VIII stosunki z Francją znacznie się poprawiły.

240. INNOCENTY XII 1691-1700. Antonio Pignatelli urodził się 13 marca 1615 roku w rodzinie książęcej na południu Italii. Był nuncjuszem w Polsce i Wiedniu. Klemens X powierzył mu diecezję w Lecco i wiele innych beneficjów. Innocenty X mianował go kardynałem i arcybiskupem Neapolu. Rok po wstąpieniu na tron Innocenty XII wydał bullę *Romanum decet Pontificem* (22 lipca 1692 r.), która znosiła na zawsze praktykę nepotyzmu. Odtąd w kolegium kardynalskim mógł być tylko jeden krewny papieża, z ograniczonymi dochodami. Papież kontynuował politykę współpracy z Francją. W Hiszpanii poparł po śmierci Karola II Habsburga kandydaturę Burbonów na tron królewski.

241. KLEMENS XI 1700-1721. Gianfrancesco Albani. Urodził się 22 lipca 1649 roku w Urbino. Otrzymał staranne i wszechstronne wykształcenie. Przyjął święcenia kapłańskie w wieku 28 lat. W 1690 roku Aleksander VIII wręczył mu kapelusz kardynalski. Papież Albani strzegł surowo zasad swego poprzednika i nie uprawiał nepotyzmu. Jedynym wyjątkiem był Annibale Albani, mianowany kardynałem w 1711 roku. Jego brat został kardynałem dopiero za czasów Innocentego XIII. 212 lat trwający pontyfikat był wypełniony działalnością dyplomatyczną legatów i nuncjuszy papieskich, którzy brali czynny udział w licznych intrygach ówczesnych dworów królewskich. Wszyscy historycy podzielają dziś zdanie, że te inicjatywne zabiegi watykańskich dyplomatów w niewielkim stopniu przyczyniły się do wzrostu autorytetu papieskiego na arenie międzynarodowej. Owszem, liczone się z wpływami Państwa Kościelnego, ale wiadomo było, że za pomocą przekupstw i nacisków wiele można było osiągnąć na dworze papieskim. W dziedzinie religijnej najśłynniejszym krokiem

Klemensa XI było ogłoszenie 8 września 1713 roku bulli *Unigenitus*, potępiającej 101 zdań wyjętych z dzieła holenderskiego teologa Janseniusza, na którego powoływali się zwolennicy rygorystyki katolickiej, czyli jansenizmu. Potępienie wyjętych z kontekstu zdań, których pierwotny sens został częstokroć na skutek tych zabiegów wypaczony, nie świadczyło korzystnie o teologach kurii papieskiej, tym bardziej, że okazało się, iż niektóre potępione zdania pochodziły nie od Janseniusza, ale były cytacjami doktora Kościola, Augustyna, twórcy ideologii zachodniego chrześcijaństwa. Ogłoszenie bulli *Unigenitus* nie uspokoiło sporów dogmatycznych we Francji, przyczyniło się natomiast do wzrostu sceptycyzmu religijnego i indyferentyzmu, które cechowały epokę Oświecenia. W 1708 roku papież ustanowił Święto Niepokalanego Poczęcia, obchodzone 8 grudnia.

142. INNOCENTY XIII 1721-1724. Michelangelo dei Conti pochodził ze znakomitego rodu, który w XIII wieku wydał Innocentego III. Michelangelo urodził się 13 maja 1635 roku w Poli, był wychowankiem jezuitów, pełnił różne funkcje w nuncjaturze apostolskiej. Gdy wybrano go na papieża, był już ciężko chory. Zmarł po 3 latach pontyfikatu.

143. BENEDYKT XIII 1724-1730. Pietro Francesco Orsini urodził się 2 lutego 1649 roku w Gravina koło Bari, pochodził z rodu książęcego. Wstąpił do zakonu dominikanów. W 1672 roku Klemens X mianował go kardynałem i biskupem Siponto, w 1680 roku biskupem Ceseny, a w 1686 roku biskupem Benewentu. Po wstąpieniu na tron papieski Orsini okazał się całkowicie zagubiony w kulisach polityki kurialnej. Całe swoje zaufanie pokładał w osobie Mikołaja Coscia, którego poznał w Benewencie i podziwiał jego obrotność. Papież mianował go biskupem Benewentu i kardynałem, lecz Coscia okazał się zwykłym oszustem, który skradł ze skarbcza papieskiego 2 miliony dukatów w złocie. W 1726 roku papież kanonizował Stanisława Kostkę.

244. KLEMENS XII 1730-1740. Lorenzo Corsini, urodzony 7 kwietnia 1652 roku, pochodził ze szlacheckiej rodziny florenckiej. Skończył studia prawnicze w Pizie i w wieku 33 lat przyjął święcenia kapłańskie. Klemens XI ofiarował mu purpurę kardynalską. 78-letni Klemens XII był prawie ociemniały i chorowity. Rządy sprawował jego nepot, kardynał Neri Corsini. W okresie pontyfikatu Klemensa XII Burbonowie opanowali Neapol i wypędzili z południowej Italii Habsburgów. Spowodowało to nowe zamieszki w Italii. „Władcy zmierzają szybko do tego, by pozbawić papieża wszystkich jego świeckich prerogatyw” – te słowa jednego z weneckich dyplomatów, Moceniga, zapowiadały już wówczas upadek Państwa Kościelnego, który nastąpił 150 lat później. Papieżowi Klemensowi XII zawdzięcza swą niezawisłość Republika San Marino. W 1738 roku papież potępił po raz pierwszy tajną organizację masonerii.

245. BENEDYKT XIV 1740-1758. Prospero Lambertini. Urodził się 31 maja 1675 roku w Bolonii. Pochodził ze średnio zamożnej rodziny mieszczańskiej. Ukończył studia prawnicze i teologiczne. Wstąpił do służby w kurii rzymskiej, w której wykazał nie tylko głęboką znajomość zasad prawa kościelnego, ale i staranne wykształcenie humanistyczne. Benedykt XIII mianował go biskupem Ankony. W 1728 roku został kardynałem. Klemens XII wyznaczył go na arcybiskupa Bolonii. Po śmierci Klemensa XII dyskusje na konklawe przeciągnęły się kilka miesięcy. Osoba Lambertiniego, który nie miał powiązań z żadnym z możliwych rodów arystokratycznych ani z dworami królewskimi, pogodziła zwaśnione strony. Nowy papież był człowiekiem łagodnego usposobienia, obdarzonym dużym poczuciem humoru, prostym w obejściu, jowialnym nawet, gdy poczuł się swobodny w gronie przyjaciół. Nie uznawał praktyki nepotyzmu, a rodzinie nie pozwolił mieszkać w Rzymie. Jego duże poczucie rzeczywistości, zrozumienie ducha czasu przyczyniło się częściowo do zahamowania upadku międzynarodowego autorytetu papieżstwa. Zawarł szereg konkordatów z Sabaudią, Hiszpanią, królestwem Neapolu i Portugalią, które za cenę umiarkowanych ustępstw pozwoliły mu osiągnąć poważne zyski materialne i umocnić pozycję Kościoła w tych krajach. W 1745 roku wydał jedną z pierwszych encyklik papieskich: *Vix pervenit*, która

tradycyjnie potępiała lichwę, ale przyznawała prawo do pobierania umiarkowanych opłat z tytułu pożyczek. Sam nie był literatem, ale popierał pisarzy i artystów. Powołał do życia Rzymską Akademię Archeologiczną, a na uniwersytecie rzymskim utworzył wydziały chemii, fizyki i matematyki, wyposażone w sprzęt laboratoryjny. W Bolonii utworzył odrębny wydział dla kobiet i muzeum anatomiczne. Utrzymywał korespondencję z najwybitniejszymi umysłami okresu Oświecenia. Monteskiusz i Wolter dedykowali mu niektóre swoje utwory. Lud rzymski uwielbiał Benedykta XIV za jego dobroć. Po śmierci wystawiono mu w Anglii pomnik z napisem: „Kochany przez papistów, szanowany przez protestantów, ksiądz bez zuchwalstwa i interesowności, książę bez faworytów, papież bez nepotów” (Horace Walpole).

246. KLEMENS XIII 1758-1769. Carlo Rezzonico urodził się w Wenecji. Studiował w Padwie, a następnie pracował w kurii rzymskiej. Klemens XII mianował go kardynałem, Benedykt XIV biskupem Padwy. W okresie jego pontyfikatu rozpoczęła się walka przeciwko zakonowi jezuitów, którego wpływy na dworach królewskich budziły wiele zastrzeżeń zarówno miejscowego kleru, jak i głównych doradców politycznych wielu monarchów europejskich. Stanowisko Klemensa XIII było chwiejne. Nie zdecydował się na kasatę zakonu, której od niego żądano, ale przez układy próbował odroczyć decyzję. W 1764 roku Klemens XIII potępił dzieło biskupa Jana Mikołaja Hontheima, który używał pseudonimu Justyn Febronius. Treścią tej pracy było podważenie zasady prymatu biskupstwa rzymskiego. Była to nowa wersja dawnej doktryny koncylianizmu. Febronianizm zdobył wielu zwolenników w krajach Rzeszy Niemieckiej i Austrii.

247. KLEMENS XIV 1769-1774. Lorenzo Ganganelli był synem lekarza z Rimini. Urodził się 31 października 1705 roku. Wstąpił do zakonu franciszkanów. Benedykt XIV mianował go konsultorem kurii papieskiej, a Klemens XIII kardynałem. Kardynał Ganganelli nie ukrywał, że chętnie przyjąłby tiarę. Chociaż początkowo był przyjaźnie usposobiony do jezuitów, zmienił zdanie, by zyskać przychyłność Burbonów. Dzięki tym zabiegom elektorzy poparli na konklawe jego kandydaturę. W 1773 roku Klemens XIV ogłosił bullę *Domine ac Redemptor*, w której postanowił skasować Towarzystwo Jezusowe, będące od dwóch wieków podporą papieżstwa i głównym motorem dzieła kontreformacji. Rok później papież zmarł.

OKRES IX

Papieże a rewolucje społeczne (1775-1978)

248. PIUS VI 1775-1799. Gianangelo hrabia Braschi urodził się 25 grudnia 1717 roku w Cesenie. Studiował prawo. W 36 roku życia przyjął święcenia kapłańskie. Został sekretarzem Benedykta XIV. Klemens XIII mianował go skarbnikiem papieskim. W 1773 roku otrzymał godność kardynalską. Po wstąpieniu na tron Piotrowy Pius VI, wbrew zakazom Innocentego XII, udzielił swemu nepotowi, Romualdowi Onesti-Braschi, purpury kardynalskiej i bogatych beneficjów. Brata papieskiego mianowano księciem Nemi. Dla swoich nepotów papież wystawił w centrum Rzymu, na Piazza Navone, okazały pałac Braschi. Działalność religijna papieża polegała głównie na organizowaniu kolejnych obchodów Roku Jubileuszowego, w 1775, 1782, 1790 i 1792 roku. Kasata zakonu jezuitów odbiła się fatalnie na administracji papieskiej, zwłaszcza na terenach misyjnych. W 1784 roku papież mianował eks-jezuitę Johna Carolla pierwszym biskupem w Stanach Zjednoczonych. Zasada rozdziału Kościoła od państwa, uchwalona w konstytucji amerykańskiej z 1787 roku, pozwalała na swobodny rozwój katolicyzmu w tym państwie, w którym protestanci stanowili większość. W Europie trudnym problemem dla papieżstwa był rozwój etatyzmu i jansenizmu w takich krajach katolickich jak Francja i Austria. Ideom Febroniusza, potępionego przez Klemensa XIII,

sprzyjął cesarz Józef II, władca Austrii. Uważał się za odpowiedzialnego za losy katolicyzmu na terenie swego państwa, nie licząc się zupełnie ze zdaniem Stolicy Apostolskiej. Pius VI postanowił osobiście pojechać do Wiednia, by podnieść autorytet biskupa Rzymu. Cesarz przyjął go z honorami, ale nie cofnął podjętych samowolnie reform. W 1786 roku w tokańskim mieście Pistoia odbył się synod zwołany przez biskupa Ricciego, zwolennika idei józefinizmu i jansenizmu. Podjęto wiele uchwał o charakterze reformatorskim, które papież Braschi potępił w 1794 roku, głównie z tej przyczyny, że biskup działał samowolnie, bez zgody Stolicy Apostolskiej. Za czasów Piusa VI nastąpił ostatni rozbiór Polski. W tej sprawie już od 20 lat papieństwo stosowało politykę chwiejną i kunktatorską. W 1791 roku Pius VI uznał Konstytucję 3 maja, ale pod warunkiem, że prawa Kościoła katolickiego w Polsce nie będą naruszone. **W 1795 roku papież potępił powstanie kościuszkowskie, a w 1796 roku zlikwidował nuncjaturę w Warszawie.** 29 marca 1790 roku Pius VI zwołał kardynałów, by rozważyć sytuację powstałą we Francji po wybuchu rewolucji. Nie podjęto wówczas żadnej decyzji. W 1791 roku papież potępił treść rewolucyjnych uchwał. W 1796 roku zwycięski pochód Napoleona w Italii rozwiął nadzieje Stolicy Apostolskiej na pomoc Burbonów i Austrii. Traktat w Tolentino (1797) podporządkował Państwo Kościelne władzy francuskiego Dyrektoriatu. Dwa lata później z rozkazu Napoleona generał Berthier wywioził Piusa VI do Sieny, a następnie do Walencji nad Rodanem, gdzie papież zmarł.

249. PIUS VII 1800-1823. Barnaba hrabia Chiaramonti urodził się 14 sierpnia 1742 roku w Cesenie. Dwóch jego braci było jezuitami, dwóch innych kapucynami, a matka owdowiawszy została karmelitanką. Barnaba wstąpił do zakonu św. Benedykta. Studiował w Parmie i Rzymie. W 1782 roku został mianowany biskupem Tivoli, w 1785 roku otrzymał kapelusze kardynalski i diecezję Imoli. Po śmierci Piusa VI konklawe zabrało się w Wenecji, zgodnie z przedśmiertną decyzją papieża. Przewodniczył wybitny prawnik, kardynał diakon Herkules Consalvi, który później jako sekretarz stanu odegrał niepoślednią rolę w utrzymaniu autorytetu Stolicy Apostolskiej. W 1801 roku Napoleon restytuował Państwo Kościelne. Papież wrócił do Rzymu i przystąpił do reorganizacji swego państwa. 15 lipca 1801 roku podpisał z Napoleonem konkordat, który w XIX, a nawet XX wieku był wzorcem dalszych układów zawartych przez Stolicę Apostolską z wieloma krajami Europy i Ameryki Łacińskiej. W 1804 roku papież przyjechał do Paryża na obrzęd koronacji Napoleona. Nie papież jednak, ale cesarz osobiście ukoronował siebie i swą małżonkę, Józefinę. W 1805 roku Pius VII, wbrew woli Napoleona, powrócił do Rzymu. Od tego czasu wzrosło napięcie między papieżem a cesarzem, który uważał Państwo Kościelne za swoje lenno i rozporządzał dobrami kościelnymi według własnej woli. W 1808 roku wojska francuskie zajęły ponownie Rzym. W 1809 roku cesarz wcielił Państwo Kościelne do Francji, a Rzym ogłosił wolnym miastem. Papież potępił „rabusiów spuścizny Piotrowej”, nie wymieniając jednak imienia cesarza. 5 lipca 1809 roku wojskowe władze francuskie wywiozły papieża do Sawony, a następnie do Fontainebleau koło Paryża. Wywierano nacisk na Piusa VII, by zrezygnował z Państwa Kościelnego i podporządkował się całkowicie władzy cesarskiej. Królem Rzymu został syn Napoleona z drugiego małżeństwa, z Marią Ludwiką Habsburżanką. Po klęsce w Rosji Napoleon postanowił złagodzić swe żądania i wynegocjować nowy konkordat z Piusem VII. W styczniu 1814 roku Napoleon kazał wywieść papieża do Sawony, a później całkowicie go uwolnił. Na kongresie wiedeńskim, zbranym po upadku Napoleona, kardynał Consalvi uzyskał ponownie uznanie papieża za władcę Państwa Kościelnego i głowę całego świata katolickiego. W 1814 roku Pius VII restytuował zakon jezuitów. W ostatnich latach rządów papieża inicjatywę przejął głównie kardynał Consalvi, który prowadził pertraktacje dyplomatyczne, zapewniające Stolicy Apostolskiej możliwość dalszego swobodnego kierowania Kościołem katolickim. Nie doszło jednak do zawarcia nowego konkordatu z Francją, w której aż do 1905 roku obowiązywały postanowienia konkordatu napoleońskiego

wraz z uzupełnieniami (tzw. *Artykuły Organiczne*), wprowadzonymi samowolnie przez cesarza.

250. LEON XII 1823-1829. Annibale hrabia della Genga urodził się 22 sierpnia 1760 roku na zamku Genga koło Spoleto. W 1783 roku otrzymał święcenia kapłańskie. Został kanonikiem bazyliki św. Piotra. Od 1794 roku spełniał różne funkcje w służbie dyplomatycznej Stolicy Apostolskiej. W 1816 roku mianowano go kardynałem i powierzono mu urząd wikariusza Rzymu. Po objęciu rządów Leon XII wprowadził wyraźnie reakcyjny kierunek polityki zarówno w wewnętrznych sprawach Państwa Kościelnego, jak i w stosunkach z państwami europejskimi w dobie porewolucyjnej. **W Rzymie Żydzi zostali ponownie zamknięci w getcie**, a policja papieska czuwała nad moralnością mieszkańców. Z ramienia Leona XII kardynał Rivaroli wydał bezpardonową walkę wszelkim objawom nieposłuszeństwa i „reliktom” rewolucyjnym. Pacyfikacja Państwa Kościelnego i szerzących się w nim różnych tajnych organizacji przybrała monstrualne wymiary. Nie brakło wyroków śmierci, więzienia zapełniły się przeciwnikami przywrócenia „starego ładu”. Surowość papieża i jego urzędników oburzyła ludność we wszystkich miastach Państwa Kościelnego, a nawet całej Italii.

251. PIUS VIII 1829-1830. Francesco Saverio Castiglioni urodził się 20 listopada 1761 roku w Cingoli. Ukończył studia teologiczne i prawnicze. Pius VII mianował go biskupem w Montalto. Napoleon kazał go uwięzić w Mantui. W 1816 roku Castiglioni został kardynałem i biskupem Ceseny, w 1821 roku biskupem Frascati. Gdy wybrano go na papieża, był już ciężko chory. Kontynuował kurs wyznaczony przez swego poprzednika. Wydał encyklikę potępiającą tajne związki włoskich rewolucjonistów, zwane związkami karbonariuszy.

252. GRZEGORZ XVI 1831-1846. Bartolomeo Alberto Cappellari. Urodził się 18 września 1765 roku w Belluno. Był synem prawnika. Mając 18 lat wstąpił do pustelniczego zakonu kamedułów. W 1805 roku był opatem klasztoru św. Grzegorza w Rzymie. W 1825 roku mianowany kardynałem. Pełnił funkcję doradcy inkwizycji i prefekta Kongregacji Propagandy Wiary. Był autorem pracy pt. *Triumfy Stolicy Apostolskiej*, w której głosił skrajnie reakcyjne poglądy. Bronił ustroju monarchistycznego jako idealnego modelu rządów, zapewniających Kościołowi panowanie nad całą ludzkością. Grzegorz XVI wstąpił na tron papieski w chwili, gdy do głosu doszły ruchy rewolucyjne zmierzające do obalenia „starego ładu”, na którego straży stały rządy europejskich monarchów. Rewolucja dosięgła również Państwa Kościelnego, ale została zdławiona w ciągu 10 dni przy pomocy wojsk austriackich. W rok po ich wycofaniu wojska francuskie obsadziły rejon Ankony. Było oczywiste, że Państwo Kościelne nie mogło się obyć bez pomocy z zewnątrz. Nie pomogły drakońskie metody rządzenia policji papieskiej; włoski narodowy ruch rewolucyjny, któremu przewodniczył Józef Mazzini (1805-1872), przybierał na sile, 15 sierpnia 1832 roku Grzegorz XVI ogłosił encyklikę *Mirari vos*, w której potępił doktrynę liberalizmu, głoszoną wówczas we Francji przez wybitnego filozofa katolickiego, księdza Felicite de Lamennais (1762-1854), przyjaciela Adama Mickiewicza. W 1834 roku umieszczono na indeksie broszurkę tego autora pt. *Parole d'un croyant (Słowo wierzącego)*. **9 czerwca 1832 roku Grzegorz XVI potępił uczestników powstania listopadowego w Polsce.** Skrajnie reakcyjne stanowisko Grzegorza XVI budziło powszechny protest w środowiskach katolickich ówczesnej Europy. 1 czerwca 1846 roku po ciężkich cierpieniach zmarł na raka.

253. PIUS IX 1846-1878. Giovanni Maria hrabia Mastai Ferretti urodził się 13 maja 1792 roku w Senigallii. W 1818 roku Pius VII udzielił mu święceń kapłańskich. W 1827 roku mianowany biskupem Spoleto. W okresie rewolucji 1831 roku zbiegł do Szwajcarii. W 1832 roku mianowany biskupem Imoli. Znany był wówczas ze swych liberalnych poglądów. Mimo to Grzegorz XVI mianował go kardynałem. W miesiąc po swoim wyborze Pius IX ogłosił amnestię dla wszystkich więźniów politycznych w Państwie Kościelnym. Było ich ponoć kilkanaście tysięcy. Rozradowany lud wyprzęgnął konie z jego karocy i wśród kwiatów

wprowadził papieża do pałacu na Kwirynale. Spodziewano się, że papież będzie heroldem zjednoczenia Włoch. Z entuzjazmem pisali o nim Mazzini, Gioberti i inni włoscy patrioci. Wkrótce jednak okazało się, jak mylne były ich nadzieje. Polityka papieska znalazła się w impasie: popieranie sił rewolucyjnych oznaczało odejście od podstawowych zasad katolickiego legitymizmu i zbliżenie się do potępianego dotychczas liberalizmu. Uznanie roszczeń Austrii do ziem włoskich stawiało papieża w roli zdrajcy wobec własnego narodu. Papież nie miał żadnych zdolności dyplomatycznych, jego sekretarz stanu, kardynał Giacomo Antonelli, który nie miał święceń duchownych był zdecydowanym konserwatystą. W 1848 roku, gdy ważyły się losy Italii w walce z Austrią, wybuchło powstanie w samym Rzymie. Pius IX nie zdecydował się na walkę z Austrią i ratował się przed insurekcją ucieczką do Gaety (koło Neapolu). Powrócił stamtąd, gdy wojska austriackie i francuskie opanowały sytuację we Włoszech. Ale powrót był upokarzający, a lud włoski odwrócił się od papieża. Od tej chwili Pius IX z całą energią przystąpił do zwalczania wszystkich objawów liberalizmu, a tym bardziej doktryn społeczno-religijnych, które uznał za „moce piekielne”. Ogłosił wówczas serię encyklik i przemówień papieskich potępiających wywrotowe hasła socjalistów, komunistów i innych spiskowców zagrażających, jego zdaniem, wolności Kościoła. Syntezę potępień Piusa IX zawiera encyklika *Quanta cura* i dołączony do niej *Syllabus*, czyli katalog głównych błędów XIX wieku (1684). 8 grudnia 1854 roku Pius IX ogłosił dogmat o Niepokalanym Poczęciu Maryi. Kardynał Antonelli wykazał ożywioną działalność dyplomatyczną, której wyrazem była seria konkordatów zawartych z Kostaryką, Gwatemalą, Haiti, Hondurasem, Nikaraguą, Salwadorem, Wenezuelą i Ekwadorem. Kościół katolicki umacniał swe pozycje w Ameryce Łacińskiej. Ostatnim doniosłym aktem wieńczącym ten najdłuższy w dziejach papiestwa pontyfikat było zwołanie soboru do Watykanu. Na inauguracji obecnych było 224 biskupów włoskich, 81 francuskich, 43 z Austrii, 40 z Hiszpanii i 5 Polaków. Z obu kontynentów amerykańskich przybyło 70 duchownych. Sobór był wielką manifestacją katolicyzmu, ale obrady były burzliwe, bo chodziło o uchwalenie dogmatu o nieomyślności osobistej papieża w sprawach wiary i moralności oraz o zdefiniowanie prymatu papieskiego. W związku z zaostrzoną sytuacją międzynarodową i groźbą wybuchu konfliktów wojennych przyspieszono obrady soborowe. 18 lipca 1870 roku uchwalono prawie jednogłośnie *I Konstytucję Dogmatyczną Pastor aeternus o Kościele Chrystusowym*. Określiła ona zasadę prymatu papieskiego i zakres nieomyślności osobistej biskupa rzymskiego. Biskupi oponenci opuścili wcześniej Rzym, by nie brać udziału w głosowaniu. W tym czasie wojska piemonckie pod wodzą generała Cadomy zbliżały się do Rzymu. Gdy wkroczyły do miasta, papież zamknął się w pałacach watykańskich i ogłosił się więźniem, a następnie potępił „świętokradzkie naruszenie Państwa Kościelnego”. We Francji nastąpiła klęska Napoleona III, która z kolei przyspieszyła sprawę zjednoczenia państw niemieckich. 18 stycznia 1871 roku Wilhelm I został ogłoszony w Wersalu cesarzem Niemiec. Faktycznie rządy sprawował jego kanclerz, Otto von Bismarck (1815-1898), który zmierzał do całkowitego podporządkowania wszystkich Kościołów niemieckich – w tym i katolickiego – zarządzeniom państwowym. Prowadzona przez Bismarcka walka o „kulturę niemiecką” (Kulturkampf) zaogniła stosunki między Niemcami a papiestwem. Na ziemiach polskich zagarniętych przez pruskich zaborców Kulturkampf ugodził szczególnie boleśnie duchowieństwo katolickie, które było ostoją polskich tradycji narodowych miejscowej ludności. Ostrze Kulturkampfu zostało złagodzone dopiero w okresie pontyfikatu Leona XIII. Pius IX był wielbicielem muzyki i popierał twórczość Liszta, Rossiniego i Gounoda.

254. LEON XIII 1878-1903. Gioachino hrabia Pecci urodził się 2 marca 1810 roku w Carpineto koło Anagni w zamożnej rodzinie arystokracji rzymskiej. Studiował filozofię, teologię i prawo w Viterbo i w Rzymie. Był niezwykle uzdolnionym i rozmiłowanym humanistą. Pisał wiersze po łacinie, a Dantego cytował z pamięci. Otrzymał święcenia

kapłańskie w 1837 roku. Grzegorz XVI mianował go legatem w Benewencie, gdzie Pecci zastosował energiczne środki, aby zlikwidować bandytyzm. Następnie został wysłany jako nuncjusz do Brukseli, ale 33-letni dyplomata nie umiał załagodzić sporów, jakie powstały w tym kraju między jezuitami a episkopatem. Odwołany przez kardynała sekretarza stanu Antonellego został mianowany biskupem diecezji w Perugii, którą zarządzał blisko 30 lat. W 1853 roku otrzymał kapelusze kardynalski. Kardynał Pecci trzymał się z dala od kurii rzymskiej, gdyż nie aprobował konserwatywnej linii reprezentowanej przez kardynała sekretarza stanu. Jedynie w czasie I soboru watykańskiego wziął czynny udział w obradach, wykazując wszechstronną wiedzę i znajomość realiów społecznych i politycznych ówczesnej Europy. Po śmierci Antonellego w 1877 roku kardynał Pecci został mianowany kardynałem kamerlingiem, czyli zarządcą dóbr papieskich. Powołując na tron 68-letniego, o słabowitym zdrowiu kardynała Pecciego, wielu elektorów sądziło, że będzie on papieżem „prześciowym”, w rzeczywistości rządy Leona XIII trwały 25 lat. Szczególne warunki, w jakich po zniesieniu Państwa Kościelnego przyszło Leonowi XIII sprawować najwyższą władzę w Kościele katolickim, zmuszały go do wypracowania nowego modelu funkcji papieża, którego nieomylny autorytet i prymat zostały wszakże uznane za dogmat, ale zakres jego władzy zarówno w dziedzinie politycznej, jak i wewnątrzkościelnej znacznie ograniczony. Początkowo Leon XIII zamierzał opuścić Rzym, tym bardziej, że coraz częściej organizowano w mieście antykościelne manifestacje. Zdecydował się jednak pozostać więźniem Watykanu pod wpływem perswazji swego sekretarza stanu, kardynała Mariana Rampolli del Tindara, słusznie uważanego za głównego twórcę ówczesnej polityki papieskiej. W samym Watykanie w niczym nie zmieniono barwnego i szczegółowo reżyserowanego dworską etykietą ceremoniału, który podkreślał sakralny charakter namiestnika Chrystusowego. Leon XIII przystąpił z energią do wypełniania zadań, jakie wynikały z jego odpowiedzialności za najwyższy Urząd Nauczycielski (tzw. Magisterium) Kościoła. Jak każdy humanista wierzył w potęgę słowa pisanego. Ogłosił 60 encyklik o wiele więcej niż którykolwiek z jego poprzedników lub następców. Pierwsze pisał osobiście, następne opracowali jego sekretarze. Zakres tematów w nich poruszanych był bardzo szeroki. Najstynniejsza z nich encyklika *Rerum novarum* z 16 maja 1891 roku formułowała pierwsze zarysy oficjalnej katolickiej doktryny społecznej, którą następcy Leona XIII uzupełnili i zmodyfikowali odpowiednio do zmieniających się warunków społecznych. Leon XIII wraz z kardynałem Rampollą dołożyli wielu starań, by utrzymać rangę katolickiego episkopatu w krajach europejskich. Doszło do porozumienia z Rzeszą Niemiecką. Bismarck otrzymał Order Chrystusa, a cesarz Wilhelm II dwukrotnie odwiedził Leona XIII w Watykanie. Francuskich katolików papież nakłaniał do pogodzenia się z ustrojem republikańskim. Leon XIII szukał nawet kontaktów z anglikanami, aby doprowadzić do ich pogodzenia ze Stolicą Apostolską. W tym okresie mianował kardynałem konwertytę Johna Newmana (1801-1890). Gorzej układały się stosunki między Stolicą Apostolską a Austrią, która wiernie kontynuowała tradycje józefizmu. Aktywność dyplomatyczna Sekretariatu Stanu nie przysporzyła papieżstwu autorytetu na tyle, by mogło ono żywić nadzieje na odzyskanie Państwa Kościelnego. Utorowała natomiast drogę do politycznej konsolidacji frontu chrześcijańskiej demokracji, która poczyniła energiczne kroki w zwalczaniu wpływów socjalizmu i komunizmu w środowisku robotniczym. Z innych osiągnięć Leona XIII należy wymienić reaktywowanie filozofii Tomasza z Akwinu, którą papież uznał za fundament teologiczno-doktrynalnej refleksji katolickiej, oraz rozwój nauk biblijnych i archeologicznych. Papież kazał udostępnić uczniom katolickim część archiwów kościelnych, zastrzegając sobie jednak kontrolę nad publikacją wyników badań, nad ich zawartością. W ostatnich latach Leon XIII przekazał w ręce kardynała Rampolli znaczną część swej odpowiedzialności za rządy Kościołem katolickim.

255. PIUS X 1903-1914. Giuseppe Sarto urodził się 2 czerwca 1835 roku w Riese. Był synem listonosza i krawcowej. W 1858 roku otrzymał święcenia kapłańskie, w 1884 roku sakrę biskupią w Mantui. Leon XIII wręczył mu w 1893 roku kapelusz kardynalski i mianował go patriarchą Wenecji. Po śmierci Leona XIII przebieg konklawe został zakłócony interwencją arcybiskupa krakowskiego, kardynała Jana Puzyny, który w imieniu cesarza Austrii zgłosił weto przeciw kandydaturze Rampolli. Elektorzy wyrazili swoją dezaprobatę, ale ulegli woli cesarskiej. Wybrano, zatem patriarchę Wenecji, miasta, w którym wpływy Austrii były znaczne. Po objęciu rządów Pius X mianował sekretarzem stanu kardynała Rafała del Val. Przewyższał on znacznie nowego papieża doświadczeniem politycznym i orientacją w zawiłych stosunkach dyplomatycznych. Merry del Val reprezentował tendencje zachowawcze, liczył się z wpływami Austrii. W dziedzinie zagadnień społecznych i dyscypliny kościelnej był zwolennikiem twardej ręki. Gdy po *Ustawie o rozdziale Kościoła od państwa*, uchwalonej przez parlament francuski 3 lipca 1905 roku, zaogniły się stosunki Stolicy Apostolskiej z Francją, kardynał Merry del Val skłonił Piusa X do zajęcia nieprzejednanego stanowiska, nawet kosztem znacznego zubożenia duchowieństwa francuskiego. Innym problemem, który absorbował Piusa X i jego współpracowników, był nowy ruch filozoficzno-religijny, zwany modernizmem, głoszący potrzebę odnowy ideologii katolickiej i dostosowania jej treści i języka do mentalności człowieka XX wieku. O reformie myślał już Leon XIII, ale jego program koncentrował się na wskrzeszeniu tradycji średniowiecznej teologii scholastycznej. Moderniści szukali inspiracji w filozofii nowoczesnej. Pius X nie odstąpił od programu swego poprzednika i 8 września 1907 roku uroczyście potępił modernistów. Rozpętała się wówczas, inspirowana przez Watykan, ostra nagonka na modernistów; o herezję podejrzewano każdego duchownego, który choć słowem zdradził swą sympatię dla modernizmu. **Z inicjatywy papieża powstała Sodalicja Piana, popularnie zwana „Sapinerią”.** Zajmowała się ona zbieraniem informacji i donosów, na podstawie, których kościelna inkwizycja karała podejrzanych o nową herezję. Śmierć Piusa X i wybuch I wojny światowej osłabiły ów nawrót do średniowiecznych metod kościelnej inkwizycji, ale walka ośrodków watykańskich z próbą unowocześniania myśli i struktur religii katolickiej trwała aż do czasów II soboru watykańskiego. Pius XII beatyfikował Piusa X w 1951 roku, a kanonizował w 1954 roku.

256. BENEDYKT XV 1914-1922. Giacomo markiz della Chiesa. Urodził się 21 listopada 1854 roku w Pegli koło Genui. Kształcił się w prawie i teologii. Przyjął święcenia w 1878 roku. Wstąpił do papieskiej służby dyplomatycznej. Pius X mianował go w 1907 roku arcybiskupem Bolonii, a w 1914 roku został mianowany kardynałem. Mimo wybuchu I wojny światowej, na konklawe przybyło 60 z 65 żyjących kardynałów. Po czterech dniach wybrany został kardynał della Chiesa, który przyjął imię Benedykt na cześć swego wielkiego poprzednika, Benedykta XIV. Sekretarzem stanu został wybitny prawnik, kardynał Piotr Gasparri. Wobec szalejącej wojny papieska działalność dyplomatyczna była siłą rzeczy ograniczona. W 1918 roku papież wprowadził w życie nowy kodeks prawa kanonicznego. Po uzyskaniu przez Polskę niepodległości Stolica Apostolska nawiązała stosunki dyplomatyczne z II Rzeczpospolitą.

257. PIUS XI 1922-1939. Achilles Ratti urodził się 31 maja 1857 roku w Desio koło Monzy w rodzinie drobnego przemysłowca. Po ukończeniu seminarium duchownego studiował w Rzymie. W 1879 roku otrzymał święcenia kapłańskie. Od 1888 roku był pracownikiem Biblioteki Ambrozjańskiej w Mediolanie, w 1911 roku został wice prefektem Biblioteki Watykańskiej. W 1918 roku jeszcze przed zakończeniem wojny, otrzymał stanowisko wizytatora apostolskiego w Polsce i na Litwie. Nawiązał wówczas kontakty z władzami niemieckimi. Opatrzony giejtem władz wojskowych śledził rozwój wypadków w Finlandii, Estonii, na Łotwie, a nawet w Gruzji. Stolica Apostolska oczekiwała od niego raportów o nowej sytuacji wynikającej z Rewolucji Październikowej. W 1919 roku Ratti

pełnił funkcję nuncjusza w Warszawie i komisarza kościelnego dla obszarów plebiscytowych Górnego Śląska i Prus Wschodnich. Jego proniemiecka działalność w okresie plebiscytu wzbudziła w Polsce sprzeciw i nuncjusza odwołano. Ratti został arcybiskupem Mediolanu i kardynałem. Nowy papież okazał się człowiekiem niezwykle pracowitym. Sekretarzem stanu został Pietro Gasparri, a w 1930 roku Eugenio Pacelli. Pius XI był autorem 22 encyklik, które określały jego program odnowy kościelnej. **Potępił w nich reformację, rewolucje społeczne, liberalizm, socjalizm i komunizm.** Słynna była encyklika *Quadragesimo Anno* z 1931 roku, która powoływała się na doktrynę społeczną Leona XIII i wysuwała model korporacjonizmu jako najbliższe zasadom chrześcijaństwa rozwiązanie napięć społecznych. Wielu odczytało encyklikę jako ukłon papieżstwa w stronę ustroju faszystowskiego. Istotnie, 11 lutego 1929 roku został podpisany konkordat z Mussolinim. Na mocy tego układu rozwiązano tak zwaną kwestię rzymską i przywrócono władzę doczesną papieża nad skrawkiem terytorium (0,44 km²) w obrębie Rzymu, zwanym obecnie Citta del Vaticano, czyli Państwem Watykańskim. Pakty laterańskie (tak nazwano konkordat z Włochami oraz jego aneksy) otworzyły Stolicy Apostolskiej drogę do intensyfikacji działalności dyplomatycznej na skalę niespotykaną dotychczas w dziejach katolicyzmu. W okresie pontyfikatu Piusa XI Stolica Apostolska podpisała ponad 45 konkordatów i umów międzynarodowych, między innymi z Polską (10 lutego 1925 r.) i hitlerowską Rzeszą Niemiecką (20 lipca 1933 r.). Aby wzmocnić kadry watykańskiej dyplomacji, Pius XI zorganizował Papieską Akademię Kościelną, w której kształcą się kandydaci do służby dyplomatycznej. Ważnym punktem programowej działalności papieża było ożywienie apostołatu świeckich. W tym celu powstała Akcja Katolicka, organizacja centralnie kierowana przez Watykan, która w każdym kraju miała za cel wprowadzenie w życie zasad katolickiej doktryny społecznej w duchu encyklik papieskich. Miała ona również przeciwdziałać wpływowi socjalizmu i komunizmu w środowisku robotniczym. 19 marca 1937 roku Pius XI wydał encyklikę *Divini Redemptoris*, w której bez ogródek potępił „bezbożny komunizm”. Świadczyła ona o głębokiej niechęci, jaką żywił Ratti do Związku Radzieckiego. Ojcowskie upomnienia, z jakimi papież zwracał się do Hitlera i Mussoliniego, nie mogły przesłonić faktu, że jednoznacznie opowiadał się za polityką państw osi Rzym-Berlin. Pius XI był również papieżem „misyjnym”. Jego olbrzymi wkład w rozwój misjonarstwa katolickiego w krajach zamorskich był zapowiedzią nowego układu sił w szeregach episkopatu katolickiego. Pius XI niewątpliwie przewidywał zmierzch wpływów europejskiej kultury na innych kontynentach, zadbał, więc o to, by nie ucierpiał na tym rzymski charakter katolicyzmu. Ostatnie lata panowania Piusa XI były uciążliwe dla otoczenia. Papież stawał się podejrzliwy i niecierpliw. Przed samą śmiercią, jakby zdziwiony, że musi rozstać się ze światem, zawołał: „Ależ ja mam jeszcze tyle spraw do załatwienia”.

258. PIUS XII 1939-1958. Eugenio Pacelli urodził się 2 marca 1876 roku w Rzymie. Jego ojciec pracował w kancelarii kurii papieskiej. Po ukończeniu studiów Pacelli otrzymał święcenia kapłańskie w 1899 roku i wstąpił do służby dyplomatycznej Sekretariatu Stany. Od 1917 roku spełniał funkcję nuncjusza w Bawarii, a następnie w Berlinie. Po 12 latach ścisłych kontaktów z Niemcami powrócił do Rzymu, by otrzymać wraz z kapeluszem kardynalskim funkcję sekretarza stanu. Był wiernym współpracownikiem Piusa XI. Na konklawe zebranym w pierwszych dniach marca 1939 roku kardynałowie nie mieli żadnych wątpliwości. Następcą Piusa XI mógł być tylko Pacelli, który przyjął imię Pius XII. Pierwsze lata jego pontyfikatu wypełniły tragiczne dzieje II wojny światowej. Papież zajął stanowisko pełne rezerwy wobec hitleryzmu, którego zbrodni nigdy nie potępił w sposób otwarty i jednoznaczny. Nie krył się natomiast ze swym nastawieniem antyradzieckim, czemu dał wyraz w licznych wypowiedziach. Pius XII był urodzonym mówcą. Wygłaszane przez niego w różnych językach przemówienia odznaczały się niezwykle starannym, nieco górnolotnym stylem. Po

wojnie papież usiłował kontynuować politykę swego poprzednika, ale sytuacja międzynarodowa, nowy układ sił politycznych oraz głęboki kryzys, który osłabił gorliwość duchowieństwa i wiernych na całym świecie, wymagały całkowitej reorganizacji podstawowych struktur hierarchicznej władzy katolicyzmu. Być może Pius XII był tego świadomy, ale potężne siły konserwatyzmu, które przeważały w kurii rzymskiej, narzucały papieżowi apodyktyczny styl rządzenia, właściwy centralizmowi papieskiemu. Mimo wysiłków Piusa XII w zachodnim chrześcijaństwie pogłębił się proces dechrystianizacji mas wierzących i rozkładu dyscypliny w szeregach duchowieństwa. Napięcie między kurią rzymską a kościołami lokalnymi wzrastało, ale zbliżający się do osiemdziesiątego roku życia papież nie miał już sił, by się temu przeciwstawić. Kwadrans po jego zgonie niemiecka zakonnica, siostra Pasqualina, która od lat prowadziła jego gospodarstwo domowe, spaliła osobiste notatki papieża. W 1946 roku Pius XII uznał Antoniego Padewskiego za doktora Kościoła, a 1 listopada 1950 roku ogłosił dogmat o wniebowzięciu Matki Boskiej.

259. JAN XXIII 1958-1963. Angelo Giuseppe Roncalli urodził się 25 listopada 1881 roku w Sotto il Monte w prowincji Bergamo. Pochodził z rodziny chłopskiej. Wstąpił do seminarium duchownego w Bergamo. Studia teologiczne ukończył w Rzymie, gdzie w 1904 roku otrzymał święcenia kapłańskie. Od 1905 roku pełnił funkcję sekretarza biskupa Bergamo, Giacomo Radiniego. Podczas wojny został powołany do służby wojskowej, wpiery jako sanitariusz, a później kapelan wojskowy. Od 1920 roku przebywał w Rzymie, gdzie kierował Dziełem Rozkrzewiania Wiary. W 1925 roku otrzymał misję dyplomatyczną w Bułgarii i sakrę biskupią. W 1935 roku pełnił funkcję delegata apostolskiego w Turcji i Grecji. W grudniu 1944 roku przeniesiono go do Paryża na stanowisko nuncjusza papieskiego. W 1953 roku otrzymał kapelusze kardynalski i objął rządy w archidiecezji Wenecji. Po trzydniowym konklawe 77-letni kardynał Roncalli został wybrany na papieża. Jego niespełna 5 lat trwający pontyfikat okazał się jednym z najbardziej znaczących w dziejach nowożytnego katolicyzmu. Cztery miesiące po wstąpieniu na tron Piotrowy papież ogłosił swe postanowienie zwołania do Watykanu dwudziestego pierwszego z uznanych przez Kościół rzymskokatolicki soborów powszechnych. Cały jego pontyfikat był związany z tym ważnym wydarzeniem, które otworzyło w Kościele nową erę. Po blisko czteroletnich przygotowaniach, 11 października 1962 roku Jan XXIII zainauguował II sobór watykański. Prace soborowe miały się koncentrować wokół dwóch najważniejszych punktów programu papieskiego: odnowy życia kościelnego, zwanej przez Jana XXIII *aggiornamento*, oraz pojednania z innymi Kościołami chrześcijańskimi. W dniu otwarcia było 2850 ojców soboru. Podzieleni na kilkanaście komisji przystąpili do dyskusji nad głównymi problemami, przed którymi znalazł się Kościół w połowie XX wieku. Jan XXIII ogłosił kilka encyklik, wśród których należy wymienić *Mater et Magistra* (15 maja 1961 r.) zawierającą zmodyfikowaną interpretację katolickiej doktryny społecznej, oraz *Pacem in terris* (11 kwietnia 1963 r.), w której zwracał się do „wszystkich ludzi dobrej woli” w trosce o zachowanie pokoju między narodami całego świata i którą uznać można za testament papieża. Obie encykliki świadczyły o realistycznym i otwartym podejściu sędziwego papieża do zagadnień drażących państwa i społeczeństwa w powojennej rzeczywistości. Jan XXIII okazywał dużo zainteresowania sprawami Polski. 8 grudnia 1962 roku na audiencji biskupów polskich z Ziem Odzyskanych papież powiedział znamienne zdanie o „Ziemiach Zachodnich po wiekach odzyskanych”, co wzbudziło wówczas protest niektórych kół niemieckich. Śmierć „dobrego pasterza”, jakim był Jan XXIII, opłakiwano na całym świecie.

260. PAWEŁ VI 1963-1978. Giovanni Montini urodził się 26 września 1897 roku w miasteczku Concesio koło Brescii. Jego ojciec był adwokatem i dziennikarzem. W 1920 roku Montini otrzymał święcenia kapłańskie. Studia wyższe ukończył na uczelniach papieskich w Rzymie, po czym pracował w Sekretariacie Stanu aż do 1954 roku. Pius XII mianował go arcybiskupem Mediolanu. W 1958 roku Jan XXIII mianował go kardynałem. Aczkolwiek nie

piastował urząd sekretarza stanu, miał do dyspozycji własny apartament w Watykanie, a Jan XXIII nie podejmował żadnej ważniejszej decyzji bez porozumienia się z kardynałem Montinim. Dwudniowe konklawe, jedno z najkrótszych w dziejach papieżstwa, jest dowodem, że elektorzy szybko uzgodnili, kto miał być następcą Jana XXIII. Paweł VI doprowadził prace soboru do zakończenia w dniu 8 grudnia 1965 roku. W dyskusjach nad ważniejszymi dokumentami interweniował osobiście, zwłaszcza tam gdzie chodziło o podkreślenia władzy papieskiej nad soborem. Głoszona przez sobór zasada kolegialności rządów w Kościele nie mogła oznaczać powrotu do koncyliaryzmu z doby przedtrydenckiej. Po zakończeniu soboru Paweł VI przystąpił do realizacji uchwał soborowych, dając im niekiedy własną interpretację, która – zdaniem części teologów – nie zawsze odpowiadała intencjom wszystkich uczestników zgromadzenia. Istotnym novum w stylu papieskich rządów były częste wyjazdy Pawła VI do różnych krajów. Papież odbył podróże do Nowego Jorku, gdzie wygłosił przemówienie na sesji ONZ (1965), do Jerozolimy, Bombaju (1964), Portugalii (1967), Turcji (1967), Kolumbii (1968), Genewy (1969), Ugandy (1969) i krajów Dalekiego Wschodu (1970). Później zdrowie nie pozwalało już papieżowi opuszczać na dłuższy czas Rzymu. Paweł VI opublikował kilka encyklik. Na szczególną uwagę zasługują *Populorum progressio* z 26 lipca 1967 roku, i *Humanae vitae* z 29 lipca 1968 roku. O ile pierwsza zawierała bardziej otwarte sformułowania doktryny społecznej katolicyzmu, o tyle druga wzbudziła wiele kontrowersji wskutek wyrażonych w niej zachowawczych poglądów związanych z katolicką etyką seksualną. Paweł VI uważał się za kontynuatora myśli Jana XXIII. Miał jednak własną koncepcję odnowy kościelnej. Zbierające się okresowo według postanowień soboru synody biskupów informowały go o dalszych napięciach powstających w wielu środowiskach katolickich. Zjawisko kontestacji katolickiej było logicznym pokłosiem dekretów soborowych, ale Paweł VI pilnie czuwał, by aprobowany przez II sobór watykański pluralizm nie zagrażał prerogatywom nieomylnego autorytetu namiestnika Chrystusowego. 28 czerwca 1972 roku Paweł VI wręczył prymasowi Polski, kardynałowi Stefanowi Wyszyńskiemu bullę *Episcoporum Poloniae coetus*, która normalizowała stosunki kościelne na odzyskanych Ziemiach Zachodnich i Północnych. W ostatnich latach pontyfikatu zdrowie papieża pogorszyło się. Paweł VI stał się bardziej zamknięty i przeżywał – jak twierdziło jego otoczenie – chwile gorzkiego pesymizmu. Spodziewano się nawet jego rezygnacji z urzędu. Przeżył 80 lat. Zmarł w swej rezydencji w Castel Gandolfo.

261. JAN PAWEŁ I 1978. Albino Luciani urodził się 17 października 1912 roku w Forno di Canale w ubogiej rodzinie robotniczej. W 1935 roku otrzymał święcenia kapłańskie i podjął nauczanie teologii w seminarium w Belluno. W 1958 roku został biskupem Vittorio Veneto, a w 1969 roku patriarchą Wenecji i kardynałem. Odznaczał się dużą prostotą w życiu i serdecznością w stosunkach międzyludzkich. Wybrany na papieża 25 sierpnia 1978 roku. Po 33 dniach pontyfikatu znaleziono papieża martwego w łóżku. Według oficjalnej wersji zmarł na zawał serca.

Spis treści:

<i>Poczet Papieży</i>	1
<i>Jan Wierusz Kowalski</i>	1
<i>Krajowa Agencja Wydawnicza</i>	1
<i>Warszawa rok 1986</i>	1
Wstęp.....	1
<i>OKRES I</i>	9
<i>Początki chrześcijaństwa w Rzymie</i>	9
<i>(od połowy I wieku do 313 roku)</i>	9
1. PIOTR 33?-67?	9
2. LINUS 67(?) -76(?)	9
3. ANAKLET	9
4. KLEMENS I 88(?) -97(?).....	9
5. EWARYST 97(?) -105(?)	9
6. ALEKSANDER I 105(?) -115(?).....	9
7. SYKSTUS I	9
8. TELESFOR. 125(?) -136(?).....	9
9. HYGIN. 136(?) -140(?)	9
10. PIUS I 140(?) -155(?)	9
11. ANICET 155(?) -166(?)	9
12. SOTER 166(?) -175(?)	10
13. ELEUTERIUSZ 175(?) -189(?).....	10
14. WIKTOR I 189(?) -199(?)	10
15. ZEFIRYN 199-217	11
16. KALIST I 217-222	11
<i>HIPOLIT 217(?)</i>	11
17. URBAN I 222-230	12
18. PONCJAN 230-235	12
19. ANTERUS 235-236	12
20. FABIAN 236-250	12
21. KORNELIUSZ 251-253	12

NOWACJAN 251	13
22. LUCJUSZ I 253-254.	13
23. STEFAN I 254-257.	13
24. SYKSTUS II (Ksystus). 257-258	13
25. DIONIZY 259-268.....	13
26. FELIKS I 269-274.	14
27. EUTYCHIAN 275-283.....	14
28. KAJUS 283-296.....	14
29. MARCELIN 296-304(?).	14
30. MARCELI I 308(?)-309(?).	14
31. EUZEBIUSZ 309(?).	14
32. MILCJADES (Melchiades). 311(?)-314.	14
<i>OKRES II</i>	15
<i>Pod opieką rzymskiego cesarstwa</i>	15
<i>(od 314 roku do upadku cesarstwa na Zachodzie – 480 roku)</i>	15
33. SYLWESTER 314-335.	15
34. MAREK 336.	16
35. JULIUSZ I 337-352.....	16
36. LIBERIUSZ 352-366.....	16
<i>FELIKS II 355</i>	16
37. DAMAZY I 366-384.	16
<i>URSYN</i>	17
38. SYRYCJUSZ 384-399.....	18
39. ANASTAZY I 399-401.	18
40. INOCENTY I 401-417.....	18
41. ZOSYMUS 417-418.....	18
42. BONIFACY I 418-422.....	18
<i>EULALIUSZ 418-419</i>	19
43. CELESTYN I 422-432.	19
44. SYKSTUS 432-440.....	19
45. LEON I WIELKI 440-461.	19

46.	HILARY 461-468.	20
47.	SYMPPLICJUSZ 468-483.....	20
	<i>OKRES III</i>	21
	<i>W orbicie cesarstwa wczesnobizantyjskiego (483-752)</i>	21
48.	FELIKS III (II). 483-492.....	21
49.	GELAZY I 492-496.	21
50.	ANASTAZY II 496-498.	22
51.	SYMMACHUS 498-514.....	22
	<i>WAWRZYNIEC (Laurencjusz) 498</i>	22
52.	HORMIZDAS 514-523.....	22
53.	JAN I 523-526.....	23
54.	FELIKS IV (III). 526-530.	23
55.	BONIFACY II 530-532.	23
	<i>DIOSKUROŚ 530</i>	23
56.	JAN II 533-535.....	23
57.	AGAPIT I 535-536.	23
58.	SYLWERIUSZ 536-537.....	23
59.	WIGILIUSZ 537-555.....	24
60.	PELAGIUSZ I 556-561.....	24
61.	JAN III 561-574.....	25
62.	BENEDYKT I 575-579.....	25
63.	PELAGIUSZ II 579-590.....	25
64.	GRZEGORZ I WIELKI 590-604.....	25
65.	SABINIAN 604-606.....	26
66.	BONIFACY III 607.	27
67.	BONIFACY IV 608-615.....	27
68.	DEUSDEDIT	27
69.	BONIFACY V 619-625.....	27
70.	HONORIUSZ I 625-638.....	27
71.	SEWERYN 640.	27

72.	JAN IV 640-642.	27
73.	TEODOR I 642-649.	27
74.	MARCIN I 649-655.	28
75.	EUGENIUSZ I 654-657.	28
76.	WITALIAN 657-672.	28
77.	ADEODAT II 672-676.	28
78.	DONUS 676-678.	28
79.	AGATON 678-681.	28
80.	LEON II 682-683.	28
81.	BENEDYKT II 684-685.	28
82.	JAN V 685-686.	29
83.	KONON 686-687.	29
	<i>TEODOR 687.</i>	29
	<i>PASCHALIS 687.</i>	29
84.	SERGIUSZ I 687-701.	29
85.	JAN VI 701-705.	30
86.	JAN VII 705-707.	30
87.	SYZYNIUSZ 708.	30
88.	KONSTANTYN 708-715.	30
89.	GRZEGORZ II 715-731.	30
90.	GRZEGORZ III 731-741.	31
91.	ZACHARIASZ 741-752.	31
	<i>OKRES IV.</i>	31
	<i>Początki Państwa Kościelnego.</i>	31
	<i>(752-999).</i>	31
	STEFAN (II) 752.	31
92.	STEFAN II (III) 752-757.	31
93.	PAWEŁ I 757-767.	32
	<i>KONSTANTYN 767-769.</i>	32
	<i>FILIP 768.</i>	32
94.	STEFAN III (IV) 768-772.	33

95.	HADRIAN I 772-795.....	33
96.	LEON III 795-816.....	34
97.	STEFAN IV (V) 816-817.....	35
98.	PASCHALIS I 817-824.....	35
99.	EUGENIUSZ II 824-827.....	35
	JAN 844.....	36
	JOANNA 855(?) - 858(?).....	36
	ANASTAZY 855.....	36
	CHRISTOFORUS (Krzysztof) 903.....	39
	DONUS II.....	42
	BONIFACY VII 974 i 984.....	42
	JAN XVI 997.....	43
	OKRES V.....	43
	Papiestwo a cesarstwo zachodnie.....	43
	(999-1303).....	43
	GRZEGORZ 1012.....	44
	BENEDYKT IX 1045.....	45
	BENEDYKT IX 1047-1048.....	45
	BENEDYKT X 1058.....	47
	HONORIUSZ II 1061. Antypapież.....	48
	KLEMENS III 1080.....	49
	TEODORYK 1100.....	50
	ALBERT 1102.....	50
	SYLWESTER IV 1105.....	51
	GRZEGORZ VIII 1118.....	51
	CELESTYN II 1124.....	51
	ANAKLET II 1130.....	52
	WIKTOR IV 1138.....	52
	WIKTOR IV (V) 1159.....	54
	PASCHALIS III 1164.....	54
	KALIKST III 1168.....	54

INNOCENTY III 1179	54
<i>OKRES VI</i>	62
<i>Papieże awiniońscy</i>	62
<i>i Wielka schizma Zachodnia (1303-1417)</i>	62
MIKOŁAJ V 1328	64
KLEMENS VII 1378	68
BENEDYKT XIII 1394	68
KLEMENS VIII 1423	68
BENEDYKT XIV 1423	68
ALEKSANDER V 1409	68
JAN XXIII 1410	68
<i>OKRES VII</i>	69
<i>Papieże Odrodzenia</i>	69
<i>(1417-1534)</i>	69
FELIKS V 1439	70
<i>OKRES VIII</i>	77
<i>Papieże w dobie reformacji i Oświecenia</i>	77
<i>(1534-1775)</i>	77
<i>OKRES IX</i>	86
<i>Papieże a rewolucje społeczne</i>	86
<i>(1775-1978)</i>	86
Spis treści:	95

